

Tomasz Naruszewicz, Neringa Tumelienė

Suvalkų valsčius – Marijampolės savivaldybė: istorija ir dabartis

Suvalkų valsčius
– Marijampolės savivaldybė:
istorija ir dabartis

Leidiny s išleistas projekto

"Pamiršta praeitis - kultūros ir tradicijų takais Lietuvos - Lenkijos pasienyje" (Nr. LT-PL-2S-169) įgyvendinimo metu.

Vertimas iš lenkų kalbos:

Vytautas Batvinskas

Tom II

ISBN 978-83-920606-6-6 (całość)

ISBN 978-83-920606-4-2

Projekt i opracowanie graficzne, skład, łamanie, druk i oprawa:

Argrafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska

ul. Czarnieckiego 1, 53-650 Wrocław

tel. 507 096 545, argrapol@argrapol.pl

Suvalkų valsčiaus (gminos) kaimai

Ižanga

Suvalkų valsčius - tai šiuo metu didžiausias bei centrinėje Suvalkų rajono dalyje esantis ir kaimo teritorijas apimantis valsčius. Jis pasižymi aukštais ekonominės plėtros rodikliais. Čia veikia daugelis įmonių. Aptariamas administracinis vienetas išsidėstęs aplink Suvalkų miestą, tarsi sudarytų regiono sostinės „riestainį“. Dėl to jis ribojasi su daugeliu kitų valsčių: Bakalariavos, Pilypavo, Eleniavos, Račkų (Suvalkų rajonas), Krasnapolio (Seinų rajonas) ir Novinkos (Augustavo rajonas).

Leidiny *„Suvalkų valsčiaus kaimai“* buvo sudarytas norint populiarinti vietos istoriją. Jo pradžioje patalpintas Suvalkų valsčiaus viršaičio Tadeusz Chołko perduotas įvadinis žodis. Vėliau pateiktas dabartinės valsčiaus teritorijos istorijos apžvalga. Po to kiekviena vietovė pristatyta atskirame poskyryje.

Šiam darbui sukurti buvo panaudota plati literatūra, žodinė informacija bei rašytiniai Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos šaltiniai. Už bet kokią suteiktą pagalbą šio leidinio sudarymo metu dėkoju taip pat Redakcinės kolegijos nariams bei tarp kitko Hanna Bagińska, Zbigniew Mackiewicz, Paulina Rutkowska bei Dariusz Saweliew.

Dabartinio Suvalkų valsčiaus teritorijos istorijos apžvalga

Suvalkų valsčiaus teritorijoje buvo surasti ir mums yra žinomi paliudyti žmogaus gyvenimo pėdsakai, kurie siekia vėlyvąjį akmens amžių – paleolitą, t.y. laikotarpį nuo 11000 ir 8300 metų p.m.e. Jau tada ledynas pasitraukė į šiaurę. Ankstyvaisiais viduramžiais čia gyveno jotvingiai, kurie kūrė savo pilis ir gyvenvietes. 1283 metais galutinai užėmus Sūduvą (Jotvą), sūduviai (jotvingiai) dažniausiai slėpėsi gretimose valstybėse, t.y. visų pirma pas giminingus lietuvius. Krikščionybės išpažinėjai čia apsigyvendavo XVI amžiuje. Ši teritorija iki 1795 m. priklausė Lietuvos Didžiąjai Kunigikštystei, kuri nuo 1569 metų

kartu su Lenkijos Karalyste sudarė bendrą milžinišką Abiejų Tautų Respubliką (Żečpospolitą). Dažniausiai čia atvykdavo lenkai, rusėnai ir lietuviai. Laikui bėgant, rusėnai ir lietuviai lenkėjo, kadangi juos didžia dalimi supo kaimynai lenkai. Lūžio data laikoma 1667 m. sausio 6 d., kuomet karalius Jonas Kazimieras su sutuoktine perdavė Vygrių salą kamaldulių vienuolynui. Kamalduliai pastatė didelį Vygrių vienuolyno kompleksą ir pradėjo steigti palivarkus, kurie jiems sukurdavo milžiniškas pajamas. Jie įkūrė daugelį kaimų ir Suvalkų miestą (XVII ir XVIII amžių sandūra). Šios teritorijos dalis priklausė taip pat karaliaus ekonomijai. Milžiniškus nuostolius gyventojų skaičiaus dinamikai atnešė 1710 metų maras. Mus dominantys kaimai XVIII amžiuje priklausė dviem parapijoms: Magdalenavo (Vygriai) ir Suvalkų. Iš tikrųjų jos buvo įsteigtos 1788 metais. 1795 m. žlugus Žečpospolitai, ši teritorija atiteko Prūsijai. 1807 metais ji buvo prijungta prie Varšuvos kunigaikštystės. Vėliau, nuo 1815 metų Suvalkija buvo Rusijos imperijos sudėtyje. Šio šimtmečio antroje pusėje čia veikė du valsčiai; Huta, kurio buveinė buvo Huta, Ryżówka ir Tartak vietovėse, bei Kuków valsčius, kurio buveinė buvo Wychodne vietovėje (ir galbūt anksčiau Kukave?). Daugelis šios teritorijos gyventojų kovojo už Lenkijos nepriklausomybę Juzefo Pilsudskio armijoje. 1919 ir 1920 metais šis regionas tapo kovų tarp lenkų ir lietuvių objektu. Lenkija pateikdavo faktą, esą šioje teritorijoje gyveno beveik vieni lenkai, tuo tarpu Lietuva savo teises grindė šių žemių ankstesne priklausomybe Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei. 1919 metais Seinuose kilo lenkų inicijuotas vad. Seinų sukilimas ir 1920 metais Lenkija laimėjo Varšuvos mūšį. Tai lėmė regiono prijungimą prie Lenkijos. Antrosios Žečpospolitos metais čia ir toliau veikė du valsčiai: Huta i Kuków. XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje Hutos valsčiaus buveinė buvo perkelta iš Tartak į Sary Folwark.

1939 metų rugsėjo 1 d. vokiečių Vermachtas kirto Lenkijos sienas, o 1939 metų rugsėjo 16 d. lenkų kari-

niai daliniai kartu su administracijos organais pasitraukė galutinai iš Suvalkų. 1939 m. rugsėjo 23 d. sovietų daliniai įžengė į Seinus, o dieną vėliau į Suvalkus. Rugsėjo 28 d. buvo tarp Vokietijos ir SSRS buvo pasirašyta sienų ir draugystės sutartis, pagal kurią Suvalkų rajonas turėjo įeiti į Vokietijos sudėtį. Vermachtas į Suvalkus įžengė 1939 m. spalio 6 d. Oficialus ir iškilmingas miesto perdavimas įvyko spalio 12 d. šv. Aleksandro bažnyčios aikštėje. Jame dalyvavo abiejų šalių generalitetai. Raudonosios armijos dislokavimas keliolikai dienų atnešė ženklių nuostolių. Vokiečiai įvedė terorą. Stary Folwark ir Wychodne įsteigė valsčių atitikmenis bei žandarmerijos postus. Vietiniai gyventojai aktyviai įsijungė į Lenkijos pasipriešinimo judėjimą (nuo 1942 metų Armiją Krajovą). 1944 m. antroje pusėje čia ėjo vokiečių-rusų frontas. Gyventojai buvo išvaryti iš savo namų. Sugrįžus, gyventojai namus rado sunaikintus ir visiškai apiplėštus. II pasaulinis karas atnešė milžiniškus nuostolius tiek turto atžvilgiu, tiek gyventojų skaičiaus dinamikos atžvilgiu. Buvo sunaikinta daugelis namų. Dalį gyventojų vokiečiai išžudė.

1945 m. liepos mėnesį sovietai bei jų sąjungininkai lenkai surengė Augustavo gaudynes, kurių metu buvo nužudyta apie 600-2000 su Armija Krajova įtariamų bendradarbiavimu arba AK priklaususių lenkų. Kiti, likę gyvi partizanai pradėjo tolimesnę kovą net iki XX a. šeštojo dešimtmečio.

1954 metais valsčiai buvo panaikinti ir buvo įvestas naujas administracinis suskirstymas į gromadas. Šioje teritorijoje funkcionavusių ligšiol dviejų valsčių vietose (Huta ir Kuków) buvo įsteigtos net septynios na-

cionalinių apylinkių (gromadų) tarybos (Bród Nowy, Wychodne, Nowa Wieś, Sobolewo, Poddubówek, Stary Folwark ir *Chmielówka Stara*). Nuo 1973 metų sausio 1 d. buvo sugrąžintas padalijimas į valsčius ir aptariamoje teritorijoje funkcionavo du valsčiai: Suvalkų ir Stary Folwark. Pastarasis administracinis vienetas buvo panaikintas prabėgus trims metams ir nuo 1976 metų liepos 1 d. Stary Folwark valsčiaus kaimų dalis buvo prijungta prie Suvalkų valsčiaus. 1981 m. iš Suvalkų valsčiaus buvo atskirti Krzywólka, Szajcaria ir Papiernia kaimai bei Dubowo Drugie, Dubowo Pierwsze, Krzywe ir Sobolewo kaimų dalys ir visa tai buvo prijungta prie Suvalkų miesto savivaldybės. Savotišku kompensavimu galima laikyti keturių Bakalaravos kaimų (Białe, Kropiwno Nowe, Wasilczyki ir Żyliny) prijungimą prie Suvalkų valsčiaus.

Valsčiaus administracijos buveinė yra Suvalkų mieste. Iki 2014 metų savivaldybės tarnautojai dirbo Kościuszki gatvėje esančiame sename pastate. Vėliau administracija buvo perkelta į Świerkowa gatvėje esantį didelį, naują pastatą. Valsčiaus teritorijoje veikia trys parapijinės bažnyčios: Gawrych-Ruda, Vygriuose ir Żyliny.

Norėdamas įsisavinti kuo daugiau Europos Sąjungos skiriamų lėšų Suvalkų valsčius bendradarbiauja su užsienio partneriais, t.y. Baltarusijos (Gardino ir Ašmenos rajonas, Sapackinė), Lietuvos (Marijampolė, Zujūnai) ir Rusijos (Černiachovsko rajonas) savivaldybėmis. Dideliu Suvalkų valsčiaus pasiekimu buvo viršaičio Tadeusza Chołko išrinkimas į Lenkijoje aštuntą kartą organizuotą konkursą „2008 metų viršaitis“ finalininkų dešimtuką.

Atskirų vietovių istorija

Biała Woda

Biała Woda apylinkėse buvo randama senųjų pagonių pilkapių liekanų bei akmens kirvių ir kirvukų.

Biała Woda įsikūrė tikriausiai 17 a. septintajame dešimtmetyje, sudėtingu laikotarpiu, pasibaigus vad. Tvanui (1655–1660). Seniausia informacija apie šią vietovę yra iš 1668 m.

Iš 1687 metų yra išlikęs Bakalariavos bažnyčioje sudarytas seniausias santuokos aktas, kuriame minima Biała Woda vietovė. Šio kaimo gyventojai 17 ir 18 a. sandūroje dažnai naudodavosi Bakalariavos bažnyčios patarnavimais.

1700 ir 1701 metais Biała Woda buvo auginami bent avižos ir miežiai.

Pirmąjį kaimo plėtros etapą nutraukė 1710 m. maras, kuomet čia mirė 172 asmenys. 1711 metais Biała Woda kaimą sudarė trys namai, kur gyveno tik šeši žmonės.

1715 m. liepos 18 d. karaliaus Augusto II Stipriojo dokumente patvirtinama buvus Biała Woda kaimą, kuris tuomet buvo Vygrių kamaldulių nuosavybė. Tikriausiai jau tuomet šio kaimo gyventojai eidavo į naujai pastatytą Suvalkų Romos katalikų bažnyčią.

1775 metais Biała Woda buvo 37 namai. 1796 m. čia buvę 34 ūkininkai. Gyventojai privalėjo eiti baudžiavą.

Apie 1880 metus kaimas priklausė Suvalkų parapijai, pagal administracinį suskirstymą – Eleniavos valsčiui. Jame buvo 54 namai ir 451 gyventojas. 1902 metais įregistruoti 67 namai, bet tik 398 gyventojai.

Lenkijai atgavus nepriklausomybę, Biała Woda ir toliau priklausė Eleniavos valsčiui. 1921 metais kaime buvo 57 namai ir 303 gyventojai. Visi save laikė lenkais ir katalikais. Tarpukario laikotarpiu kaime veikė mokykla.

Antrojo pasaulinio karo metais čia aktyviai veikė lenkų partizanai. 1940 m. balandžio 26 d. netoli kaimo vokiečiai sušaudė kapitono Bielickio, vad. Ziomek, grupę. 1943 metais čia sušaudyta Stanisława Ostrowska. Iš

Biała Woda paimta valstietė Stanisława Bierdziewska žuvo priverstinių darbų Vokietijoje metu. 1944 m. balandžio 28 d. Suvalkų gestapininkai bei Eleniavos žandarai sušaudė čia 10 asmenų. Daug partizanams padėjo Wysockių šeima, iš kurios kilęs žinomas dvasininkas – kunigas Stanisław Wysocki. Trys jo artimi giminaičiai 1945 m. liepos mėn. tapo garsių Augustavo gaudynių (lenk. Obława Augustowska) aukomis (Aniela, Kazimiera ir Ludwik).

Nuo 1973 m. sausio 1 d. aprašomas kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Białe

Białe kaimas pirmiausia buvo prie Vygrių ežero. Jį įkūrė Vygrių vienuoliai. Jis galėjęs gyvuoti jau 17 a. pabaigoje. Suvalkų bažnyčios metrikų knygose užsimenama apie šį kaimą 1720 metais. Nuo 1788 m. Białe kaimas priklausė Magdalenavo parapijai. Pirmiausia pagal ekonominį suskirstymą jis priklausė Czerwony Folwark kamalduliams, o po to Stary Folwark. 1775 ir 1796 metais čia buvo 7 namai.

19 a. pradžioje kaime buvusi smuklė. Apie 1880 m. Białe buvo 12 namų ir 128 gyventojai. Jis priklausė *Hutta* valsčiui.

19 a. pabaigoje kaimas perkeltas į kitą vietą, Żyliny ir Bakalariavos apylinkes – dėl to, kad prie Vygrių ežero esanti žemė buvusi nederlinga. Jau 1902 metais Białe kaimas buvo prie Szczeberka upės (Kukavo valsčiuje). Kaimą sudarė 20 namų ir 96 gyventojai. Likusi teritorija buvo įmiškinta.

Garsaus lenkų ir bolševikų 1920 m. karo dalyvis buvo iš Białe kaimo kilęs Antoni Buczyński, kuris kovojo su bolševikais turėdamas karininko laipsnį.

1921 metais kaime buvo 25 namai ir 148 gyventojai. Visi deklaravo išpažįstantys Romos katalikų tikėjimą ir buvo lenkai. Priklausė Kukavo valsčiui, kurio administracija buvusi Wychodne vietovėje.

Antrojo pasaulinio karo metais šis kaimas buvo sunaikintas 60 proc. 1946 metais čia gyveno 149 asmenys (lenkai).

Palikę kvitą, 1950 m. vasario 27 d. trys antikomunistiniai kovotojai Biale kaime konfiskavo 37 tūkst. zlotų.

Po karo parengtoje *Suvalkų rajono Kukavo valsčiaus teritorijoje esančių kapinių ir kapų apskaitoje* įvardijami du Biale kaimo laukuose esantys sovietų kapai. Tikriausiai čia buvo palaidoti du kūnai.

Iki 1954 metų kaimas priklausė Kukavo valsčiui. Vėliau jis buvo prijungtas prie naujai įsteigtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 metais Wychodne administracija panaikinta ir Biale kaimas tapo Poddubówek nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos dalimi. 1973 m. sausio 1 d. Biale priklausė Bakalariavos valsčiui. 1983 metais kaimas buvo prijungtas prie Suvalkų valsčiaus.

Žinomi pokario Biale kaimo seniūnaičiai: Piotr Dermont, Franciszek Pietrewicz. Biale, Kropiwnie Nowe, Wasilczyki, Wychodne, Żyliny apylinkės tarėjas yra Jarosław Ostrowski.

Bobrowisko

Šio kaimo pavadinimo etimologija susijusi su gausiai šioje vietoje aptinkamais bebrais ir jų statomomis užtvankomis. Šalia vietovės eina Suvalkų–Kolietnyko–Punsko kelias.

Apie 1880 metus Bobrowisko sudarė 11 namų, kuriuose gyveno 74 asmenys. Kaimas priklausė *Hutta* valsčiui ir turėjo 275 margus bei 221 rykštę žemės. 1902 metų duomenimis, čia jau buvo 17 namų ir 89 gyventojai.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Bobrowisko ir toliau išliko Huta valsčiaus sudėtyje. 1921 metais kaime buvo 13 namų ir 74 gyventojai. Visi deklaravo esą Romos katalikų tikėjimo ir lenkų tautybės.

Po Antrojo pasaulinio karo kaimas toliau priklausė Huta valsčiui. Nuo 1954 metų jis buvo priskiriamas Kolietnyko nacionalinės apylinkės (gromados) tarybai. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Bobrowisko priklausė Stary Folwark valsčiui. Po kelerių metų Stary Folwark valsčius buvo panaikintas ir nuo 1976 m. liepos 1 d. aprašomas kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Bobrowisko yra Vygrių nacionalinio parko apsaugos zonoje. Aplinkinė teritorija pasižymi tankiais spygliuočių ir mišriaisiais miškais. Pelkynai – daugelio laukinių gyvūnų ir paukščių rūšių buveinė (tarp kitko,

gandrų, gervių, garnių, šernų, bebrų, briedžių, stirnų). Vietovė labai patraukli dėl daugelio gražių ežerų.

Bród Stary (Senoji Brasta)

Iš 19 a. pabaigos informacijų sužinome, kad čia randamos senųjų pagoniškų pilkapynų liekanos. Kai miečiai išardavo senųjų indų ir urnų.

Bród buvo jau 1707 ir 1709 metais. Pirmieji gyventojai eidavo į Pilypavo ir Bakalariavos bažnyčias. Suvalkų bažnyčios metrikai kaimą mini 1721 metais.

Brody – tai šios vietovės pavadinimas, užrašytas 1744 metais. Ji tada priklausė Suvalkų parapijai. 1775 metais čia buvo 26 namai. Kaimas priklausė Kukavo kamaldulių palivarkui. 1796 metais čia buvo 25 žemdirbių sodybos.

Apie 1880 metus Bród buvo 52 namai ir 439 gyventojai. Čia veikė pagrindinė mokyklėlė. 1902 metais Bród buvo 54 namai ir 370 gyventojų.

Bród mokykla (Kukavo valsčius) veikė taip pat tarpukario laikotarpiu. Kaime buvo vietinis žemės ūkio kooperatyvas.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Bród Stary ir toliau išliko Kukavo valsčiaus sudėtyje. 1921 metais kaime buvo 7 namai ir 58 gyventojai. Visi buvo priskiriami lenkų tautybei ir išpažino katalikų tikėjimą.

1944 metais kaime vyko gana aršios kovos tarp vokiečių ir sovietų kariuomenių. Traukdamiesi vokiečiai išsprogdino tiltą virš Juodosios Ančios (lenk. Czarna Hańcza), kuris jungė Senąją Brastą su Naująja Brasta (lenk. Bród Stary ir Bród Nowy).

Aleksander Gliniecki nužudytas 1945 m. liepą per vykusias Augustavo gaudynes. Palaidojimo vieta nežinoma.

Po karo Bród Stary vietovėje veikė mokykla. Iki 1954 metų kaimas priklausė Kukavo valsčiui. Vėliau buvo prijungtas prie nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos, kurios būstinė įkurta Bród Nowy. XX a. šeštajame dešimtmetyje Bród Stary vietovėje veikiančiai parduotuvei vadovavo valsčiaus viršaitis Mieczysław Ołów iš Żywa Woda. Anuometinis tarybos narys buvo Wacław Warakowski. Nuo 1973 m. sausio 1 d. *Stary Bród* priklauso Suvalkų valsčiui.

2016 m. vasario 22 d. Bród Stary įvyko nelaimingas atsitikimas – į griovį įvažiavo cheminės medžiagos gabenantis sunkvežimis (apie 400 litrų). Apie įvykį rašyta

regioninėje spaudoje ir kalbėta televizijoje bei Balstogės radijuje.

Vietovėje Bród Stary įdomus yra vad. Wilczy Dolek (liet. Vilko duobė). Legenda pasakoja, kad „iš ten žiemą iššokdavo vilkai ir puldavo žmones“.

Bród Mały (liet. Mažoji Brasta)

Vietovė Bród Mały paminėta 1902 metais.

Bród Mały teritorijoje yra karo laikų kapavietė, kurioje palaidoti šeši rusų kariai, žuvę Pirmojo pasaulinio karo metais. Tiksliai kapavietės vieta nėra žinoma.

1921 metais Bród Mały priklausė Kukavo valsčiui. Jame buvo 11 namų ir 53 gyventojai. Visi registruoti lenkais ir katalikais. Vietovė buvo vadinama *Brodek*.

Per Antrąjį pasaulinį karą apie 15 metų turintis Antoni Borkowski dirbo priverstiniuose darbuose Bakalariavoje.

Aprašoma vietovė labai nukentėjo karinių veiksmų metu, kuomet kaimas atsidūrė fronto linijoje. Supančios kalvos perskirtos apkasais, kuriuose vėliau būdavo randama kulų ir nesprogusių bombų. Taikos metu apkasai panaikinti.

Bród Mały gyventojai turėjo nuo 2 iki 12 ha dirbamos žemės. Be to, jie augino tabaką, laikė žąsis ir avis. Tuo metu visi privalėjo valstybei atiduoti duoklę (galvijus, vilną ir kt.).

Per kaimą bėgo senas ir siauras (2–3 m) smėlėtas kelias. Ūkininkai važinėdavo vežimais su geležiniais ratais. Vėliau šie ratai buvo pakeisti guminiais. Kaime prie Suvalkų–Pilypavo plento stovėjo stotelė. Kelis kartus per dieną važiuodavo autobusas „Jelcz“. Kelio atkarpą nuo kapinių Bakalariavos gatvėje Suvalkuose iki Asavos prižiūrėjo Antoni Borkowski. Jis rūpinosi kelio vingių ir kalnelių žvyravimo bei sniego valymo prie stotelių darbais. Ankstyvais žiemos rytais kinkydavo arklius prie užkrautų žvyru rogių ir keliaudavo į darbą. Rogės būdavo apšviestos žibaline lempa.

Kaimo Bród Mały seniūnai: Marek Raczkowski iš Bród Nowy ir Justyna Walendzik iš Bród Mały (iki 2009 m. rugpjūčio 25 d.).

Kelio išsišakojime stovi du kryžiai: katalikų ir stačiatikių. Po pastaruoju palaidotas sovietų armijos karys.

Bród Mały vietovė yra prie didelių eismu pasižyminčio vaivadijos kelio Suvalkai–Pilypavas ir rajoninio kelio Suvalkai–Stara Chmielówka–Bakalariava, todėl

neretai čia įvyksta autoavarijų. 2012 m. gruodį lengvoji mašina susidūrė su sunkvežimiu. 2014 m. lapkritį įvyko automobilių „Mercedes“ ir „Land Rover“ avarija. 2015 m. liepą policijos automobilis apvirto ant stogo. Jį vairavusiai policininkei buvo atimtos vairavimo teisės. Sužeisti policijos pareigūnai ir vežama moteris. 2015 m. rugsėjį čia partrenktas 58-erių dviratininkas.

Svarbiausiais kaimo istorijoje įvykiais laikoma 2009 m. rugpjūčio 25 d. vietovės Bród Mały seniūnaitijos įkūrimas ir kaimo globėjos šv. Ritos, beviltiškoje padėtyje atsidūrusių padėjėjos, išrinkimas (2012 m. gegužės 26 d.).

Bród Nowy (liet. Naujoji Brasta)

V a. kaimo teritorijoje buvo įkurtas pilkapynas. Sudegintų kūnų pelenai būdavo suberiami į indus ir padedami tarp pylimo akmenų.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, aprašomas kaimas priklausė Kukavo valsčiui. 1921 metais buvo 24 namai ir 162 gyventojai (79 vyrai ir 83 moterys). Visi registruoti lenkais ir katalikais.

Tarpukariu Bród Nowy veikė žemės ūkio kooperatyvas. Kurį laiką kaimas didžiavosi savo mokykla. 1922 metų duomenimis, Kukavo valsčiaus (kito nei Bród Nowy) Bród kaime veikė vienklasė pradžios mokykla, kurią lankė 56 mokiniai. Po metų ji uždaryta. Atidaryta 1924 metais. Ją lankė 43 mokiniai. Vėliau informacija apie jos gyvavimą nutrūksta.

Sudėtingais vokiečių okupacijos metais Bród Nowy kaimo seniūnaičiu tapo minėtas Jan Wiśniewski (nuo 1940 metų). Bobowicz kovojo Monte Casino. Išgyvenęs karą grįžo į gimtąją vietą. Franciszek Kamiński priklausė Armijai Krajovai. Lenkijos liaudies kariuomenėje tarnavo Romuald Dąbrowski, kovojęs Antrojo pasaulinio karo pabaigoje su vokiečiais. Nužudytas paskutinę karo dieną Berlyne.

1944 metų antrojoje pusėje per Bród Nowy bėgo fronto linija. Kovose žuvo apie 100 sovietų armijos karių, kurie palaidoti šalia kaimo laikinose kapinėse. Karo veiksmai sukėlė gaisrus, sudeginti Gwiazdowskių ir Bobowiczų šeimų ūkio pastatai. Pasitraukdami vokiečiai susprogdino virš Juodosios Ančios stovėjusį tiltą.

1947 m. balandžio 2 d. Bród Nowy kaime buvo nužudyti Suvalkų vicestorasta Tadeusz Pawecki (g. 1906 m.) bei Informacijos ir propagandos skyriaus vedėjas

Stanisław Murawski (g. 1907 m.). 1962 m. spalio 23 d. žuvusiesiems ir Lenkų darbo partijos įkūrimui atminti Nacionalinės tarybos apskrities prezidiumo pastate Kosciuškos gatvėje Suvalkuose patalpinta marmurinė atminimo lenta. Minėtų Nacionalinės tarybos darbuotojų egzekuciją atliko kontroversiška asmenybė – Szczerbiec.

Pokario kaimo Bród Nowy seniūnaičiai: Jan Wiśniewski (iki 1947 m.), Ludwik Cieślukowski (1947–1955), Franciszek Jarosz (1955–1965), Wacław Jurewicz (1965–1972), Stanisław Orzechowski (1972–1982), Antoni Cypielewski (1982–1994), Aleksander Jarosz (1994–1997), Bernard Cieślukowski (1997–2001), Bogusław Jurewicz (2001–2003) ir Marek Raczkowski (iki 2003 m.).

Mokykla Bród Nowy kaime veikė taip pat po karo. Ji panaikinta 2003 m. vasario 28 d. Suvalkų valsčiaus tarybos nutarimu.

Nuo 1954 metų čia savo būstinę turėjo vietovės Bród Nowy nacionalinės apylinkės (gromados) taryba. Nutarimus priiminėjo 11 narių. 1968 metais minėtos gromados būstinė perkelta į Kukavą Palivarką ir pakeistas gromados pavadinimas į Kukavas Palivarkas. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Nowy Bród priklauso Suvalkų valsčiui.

Mareko Raczkowskio teigimu, svarbiausias įvykis kaimo istorijoje buvo 1988 m. Elko vyskupo vizitas vietos mokykloje. Dvasininkas taip pat apsilankė Raczkowskių šeimos namuose esančioje tikybos mokymo salėje.

Tirtos vietovės apylinkėse aptinkami įdomūs geografiniai pavadinimai: *Uwroć* (pelkėtos pievos) ir *Oparcyska* (pelkės).

Burdiniškės (*lenk. Burdeniszki*)

Gyvenvietė vadinama Burdeniškėmis arba Burdiniškėmis. Kaimo teritorijoje surastas vėlyvojo paleolito beveik penkių centimetrų strėlės antgalis, pagamintas besibaigiant vėlyvojo akmens amžiui, apie dešimtą tūkstantmetį p. m. e. Ko gero, priklausė bendruomenei, kuri atkeliavo į aprašomą teritoriją paskui keliaujančias į šiaurę šiaurinių elnių bandas. XX a. aštuntajame dešimtmetyje kaimo teritorijoje atlikti archeologiniai tyrimai ir nustatyta, kad čia buvę vėlyvojo laikotarpio ankstyvųjų viduramžių jotvingių pilkapiai.

Aštuntojo tūkstantmečio p. m. e. antrojoje pusėje iš šiaurės rytų atvyko kita klajoklių grupė.

Krikščionys naujakuriai atsirado čia naujaisiais amžiais. Burdiniškių vietoje galėjusi būti daržininkų gyvenvietė, kuri aptarnaudavo Vladislovo IV karališkąją medžiotojų dvarą (XVII a. pirmoji pusė).

1690 m. Burdiniškės buvo Vygrių daržininkų gyvenvietė. Kamaldulių laikais daržininkai aptarnaudavo tik vienuolyną ir Žyva Woda palivarką. Vietinė tradicija priskiria Burdiniškes prie dviejų seniausių Vygrių kaimų grupės. 1796 metais šią nedidelę gyvenvietę sudarė tik du ūkininkai. Ji priklausė kamaldulių *Folwark Nowy* gyvenvietei ir buvo baudžiauninkų kaimas.

XIX a. viduryje Aleksander Połujański paskelbė, kad Burdiniškės buvo lietuviškas kaimas.

Apie 1880 m. čia buvo net 22 sodybos ir 198 gyventojai. Gyvenvietė priklausė *Hutta* valsčiui. 1902 metų duomenimis, buvo net 29 namai ir 255 gyventojai.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Burdiniškės ir toliau priklausė *Hutta* valsčiui. 1921 metais kaime suskaičiuota 21 sodyba ir 133 gyventojai. Iš jų 131 gyventojas pasisakė esąs Romos katalikų tikėjimo ir tik 2 asmenys – stačiatikiai. Visi laikė save lenkais.

Tarpukario Burdeniškėse veikė Valstiečių partijos (*lenk. Stronnictwo Ludowe*) sąjunga. Tačiau nepasireiškė jokia platesnė veikla. Įdomu, kad XX a. trečiajame dešimtmetyje du Burdiniškių kaimo gyventojai – 74-erių metų Leon Frydrych ir beveik 50-ies metų Aleksander Stankiewicz – padėjo garsiam švedų mokslininkui Knutui Olafui Falkui kaupti žodinę informaciją.

1944 m. balandžio 8 d. Burdiniškių kaimo ūkininkas Stanisław Pietkiewicz (47 m.) buvo vokiečių išvežtas iš kaimo ir žuvo 1944 m. birželio mėnesį. Šio įvykio aplinkybės nežinomos.

1944 m. vasarą, artėjant Raudonajai armijai, Burdiniškių apylinkėje veikė vokiečiams tarnaujančių ukrainiečių būrys.

Henryk Brodowski (slapyvardis Skowronek, gimęs 1925 metais Burdeniškėse) – tai antikomunistinės sąjungos *Laisvė ir nepriklausomybė* partizanas, kuris 1947 m. balandžio 25 d. prisistatė į Suvalkų apskrities viešojo saugumo tarnybą. Pogrindyje tarnavo taip pat jo brolis Adam Brodowski (Cygan slapyvardžiu).

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Huta* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie Stary Folwark na-

cionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Burdeniškės priklausė Stary Folwark valsčiui, kuris po trejų metų buvo panaikintas. Nuo 1976 m. liepos 1 d. aprašomas kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Cimochovizna (*lenk. Cimochowizna*)

Mezolito eroje, t. y. viduriniajame akmens amžiuje (apie 8000–4800 m. p. m. e.), dabartinės Cimochoviznos teritorijoje gyveno senovės žmonės.

Pagal padavimą, kurį prisimena kaimo seniūnaitis Andrzej Majewski, Cimochovizną įkūrė Vygrių kamaldulių vienuolis Cimoch, kuris „lakstė paskui sijonus“, todėl buvo pašalintas iš vienuolyno. Tačiau leista jam gyventi šioje apylinkėje. Cimochovizna turbūt buvo įkurta XVII ir XVIII amžių sandūroje. Anksčiau šios žemės buvo ūkiškai naudojamos (gaminta medžių derva).

1775 metais čia buvo trys sodybos. Minėtose sodybose 1789 metais gyveno 32 asmenys.

Kaimas darėsi vis populiarnesnis Suvalkų gyventojų kelionių tikslas. Žmonės žavėjosi gamtovaizdžio grožiu.

Apie 1880 metus Cimochovizna buvo *Hutta* valsčiaus ir Vygrių parapijos sudėtyje. Ši nedidelį kaimą sudarė aštuoni namai, kuriuose gyveno 64 Romos katalikų tikėjimo asmenys.

Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai pastatė „tvarkingą“ tiltą vietoje, kur Juodoji Ančia įteka į Vygrių ežerą. Panaudodavo jį medžių kirtimui ir darbuotojams į darbo vietą vykti.

1921 metais kaime buvo devynios sodybos ir 68 gyventojai. Visi pasisakė esą Romos katalikų tikėjimo lenkai.

Tarpukario Cimochovizna tapo Varšuvos harcerių (skautų), kurie vėliau kovojo 1944 metų Varšuvos sukilime, vasaros atostogų kelionių tikslu.

Vienas iš karininkų, dalyvavusių 1939 metų Rugėsio kampanijoje, buvo Stefan Jakubowski. Jis taip pat kovojo garsiam Kocko mūšyje. Minėtoje kampanijoje dalyvavo taip pat du Stefano broliai – Jan Jakubowski ir Wacław Jakubowski. Be jų, tuometiniai lenkų kariai buvo taip pat Bolesław Jakubowski ir Antoni Rzepiejewski. Feliks Jakubowski tarnavo Anderso armijoje, išgyveno karą ir sugrįžo į tėvynę. Karo metu Majewskių šeimoje slapstėsi profesorius Alfred Lityński. Iš Cimochoviznos buvo kilęs stipraus AK diversinio

patrulio vadas Wincenty (Jan) Wysocki (slapyvardis Szczupak).

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Hutta* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie Stary Folwark nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Cimochovizna priklausė Stary Folwark valsčiui. Nuo 1976 m. liepos 1 d. ji priskirta prie Suvalkų valsčiaus.

Harceriai atvykdavo į Cimochovizną ir pokario metais. Gyventojų atmintyje dar vis liepsnoja jų deginti laužai ir skamba dainos.

Černakovizna (*lenk. Czarnakowizna*)

Šalia Černakoviznos esantis ežeras Okmin, panašiai kaip Okminka, kilęs iš lietuviško žodžio „akmen“, kuris reiškia akmenį. Giminingoje senojoje prūsų kalboje akmuo buvo apibrėžiamas kaip „stabis“. Pagal Knutą Olofą Falką, šių ežerų pavadinimai susiję su pirmaisiais lietuvių ateiviais. Okmin pavadinimas buvo užfiksuotas jau 1396 metais.

1763 metais valdovas iki gyvos galvos padovanojo sutuoktiniam Gotlibui Wertherui ir Fryderykai Billariusównai šešis valakus miško, kuris yra šalia Okmin ežero esančioje Černakoviznos ramovėje. Suvalkų bažnyčios metrikai mini Černakovizną 1765 metais, todėl manoma, kad aprašoma gyvenvietė įkurta tarp 1763 ir 1765 metų.

1775 metais Černakovizna priklausė karališkajai Seliavijos ekonomijai, kuri vėlgi buvo Ščebros gubernijos dalis. Kaime tuomet buvo 12 sodybų. 1827 m. kaime buvo 30 sodybų ir 163 gyventojai.

Apie 1880 m. Černakovizna priklausė Pavlūvkos (Pawłówka) valsčiui ir Eleniavos parapijai. Tuomet čia buvo 28 sodybos ir 270 gyventojų.

Maria Smolarek – tai kilusi iš Černakoviznos mokytoja, „karšta patriotė“ ir Suvalkų krašto laikinosios tarybos narė, kurią 1940 m. balandžio 26 d. nužudė vokiečiai. Stanisław Wawrzyn (slapyvardis Żabiec) – tai antikomunistinės sąjungos *Laisvė ir nepriklausomybė* partizanas.

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Pavlūvkos* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie Bród Nowy nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Tačiau 1968 m. balandžio 29 d. Vaivadijos nacionalinės tarybos nutarimu Černakovizna buvo atskirta nuo Bród Nowy

gromados ir prijungta prie Pawłówka Nowa gromados. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklausė Suvalkų valsčiui.

Czerwony Folwark

Czerwony Folwark – tai nedidelė gyvenvietė, įsikūrusi tarp Vygrių ir Postaw ežerų. Jau senų laikų žmonės įvertino šios vietos pranašumus. Surasta čia akmens amžiaus, paleolito, mezolito ir viduramžių sėslos gyvenimo būdo pėdsakų.

Czerwony Folwark iš pradžių buvo vadinamas *Nowy Folwark*. Abiejų Tautų Respublikos laikais gyvenvietė priklausė Vygrių kamaldulių valdoms.

Užkariautojai vokiečiai, tarp kitko, iš buvusių kamaldulių žemių 1800 metais sudarė vadinamąją karališkąją Prūsijos ekonomiją. *Nowy Folwark* sudarė *Hutta* majorato dalį. Nuo minėtų metų nuomininku tapo prūsų bajoras Henryk Voutat.

Žlugus 1863 m. sukilimui, 1868 m. rugsėjo 23 d. paliepiamu aprašoma gyvenvietė buvo atiduota generolui leitenantui, caro 3-iosios grenadierų divizijos vadui Mikołajui Goneckiui. Goneckių šeimoje majoratas išliko iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios. 1902 metų duomenimis, čia buvo 2 gyvenamieji namai ir 11 gyventojų.

Antrasis XX amžiaus dešimtmetis suskaldė gyvenvietę į *Nowy Dwór* ir *Czerwony Dwór*. Apie 1933 metus Heronim Puczyłowski, Stanisław Buczyński ir Franciszek Kron užfiksavo kaip Tartako rezervistų sąjungos nariai.

Antrojo pasaulinio karo metais vokiečiai akiplėšikai eksploatavo Vygrių ežerus. 1944 m. birželio 10 d. šešių asmenų grupė iš „Ramona“ partizanų būrio atvyko į Czerwony Folwark, kad pašalintų čia esantį vokiečių. Tačiau šis buvo perspėtas ir pasislėpė žandarmerijos poste.

Antikomunistiniam pagrindžiui pagalbą teikė Bolesław Stankiewicz iš Czerwony Folwark, kuris 1950 metais sėdėjo kalėjime. Panašia veikla pasižymėjo Jan Pietkiewicz.

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Hutta* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie Stary Folwark nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Cimochovizna priklausė Stary Folwark valsčiui. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Czerwony Folwark pri-

skirtas prie Stary Folwark valsčiaus. Panaikinus valsčių, nuo 1976 m. liepos 1 d. minėta gyvenvietė priskirta prie Suvalkų valsčiaus.

Lenkijos Liaudies Respublikos laikais čia įsteigtas Valstybinis žuvininkystės ūkis. Dar šeštajame XX a. dešimtmetyje aptikti dvaro darbininkų keturių butų namai. Czerwony Folwark žvejų gyvenvietę ir Vygrių kaimą jungė tuomet kelio tiltas. Veikė taip pat parduotuvė.

1993 metais panaikintas Valstybinis žuvininkystės ūkis. Žvejus ir paliktus pastatus perėmė Vygrių nacionalinis parkas.

Dubowo Pierwsze

Suvalkų bažnyčios metrikai mini Dubowo 1722 metais.

1775 metais Dubowo kaime buvo 31 sodyba, o kaimas priklausė kamaldulių Papiernia palivarkui. 1789 metų sąrašas liudija, kad čia buvo 32 sodybos bei 201 gyventojas.

1827 metais vietovėje buvo 38 sodybos, kuriose gyveno 218 žmonių.

Apie 1881 metus Dubowo priklausė *Kukowo* valsčiui ir Suvalkų parapijai. Dirbamoji žemė buvo prastos kokybės, nes didesnę dalį sudarė žvyras, nuolat trūkavo vandens ir pievų. Tačiau tai buvo didelis kaimas. Surašytos 67 sodybos ir 378 gyventojai. Ir toliau turėjo savo karčemą. 1902 metų duomenimis, Dubowo k. būta 67 sodybų ir 540 gyventojų.

Bent jau XX amžiaus pradžioje čia veikė mokykla, kurioje 1911–1912 metais mokytojavo Jan Motulewicz.

Greičiausiai 1919 metų vasarą Dubowo ir Poddubówka apylinkėse Lenkų karinės organizacijos nariai susprogdino Suvalkai–Raczki linijos geležinkelį. Vokiečiai pasinaudojo kavalerijos pajėgumu, bet sprogdintųjų sugauti jiems nepavyko. Tačiau nukentėjo Dubowo ir Poddubówka gyventojai, ypač tie, kurie buvo arčiausiai sprogdintų vietos, o Suvalkų miestiečiai turėjo sumokėti didelę kompensaciją.

1921 metais kaime buvo 72 sodybos ir 381 gyventojas. Visi užrašyti lenkais ir katalikais. Praėjus šešeriems metams čia surašyti 385 žmonės. Tarpukaryje vasaros atostogas kaime mielai leisdavo ir žydai. Apsigyvendavo Burzyńskių šeimos namuose.

Tuo metu *Kierzk* gyvenvietėje gyvenantis Fabian Daniłowicz prisiminė, kad Dubowo Pierwsze kaime

yra buvę Šaulių sąjungos ir Lvovo erelių dalinių. Dubowo šaulių sąjungos dalinys priklausė Płociczno-Tartak kuopai.

1939 metais planuota *Dubowo I* gyvenvietėje įkurti ugniagesių savanorių tarnybą (Kuków valsčius). Tačiau prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui nepavyko sutvarkyti visų formalumų.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje vokiečiai išsivežė iš Dubowo k. 56 metų Kazimierzą Podolewską ir nužudė ją 1939 m. rugsėjo 15 d. Józefowo kaime. Antoni Żyliński (39 m.) nužudytas 1941 m. rugpjūčio 9 d. Karaliaučiuje. Ūkininkas Józef Banasiów (36 m.) išvežtas iš Dubowo k. ir nužudytas 1944 m. Gibų kaime. 1944 m. birželio 20 d. ištremtas iš Dubowo taip pat 30 metų Bolesław Wysocki, kuris nukankintas dar tais pačiais metais **Štuthofio koncentracijos stovykloje**. Vokiečiai ištremė taip pat dvidešimtmetį Władysławą Maksimowiczų, kurio žuvimo aplinkybės nenustatytos. Vis neišku, apie kurį Dubowo kaimą kalbama.

Antrojo pasaulinio karo metais Dubowo gyventojas buvo taip pat Franciszek Klukiński, slapyvardis Ažuolas (*lenk.* Dąb), aktyvus Armijos Krajovos narys. Šis gimęs Lenkijos ir Lietuvos pasienyje, Lumbių kaime, partizanas turėjo daug giminaičių Lietuvoje, kurių pastangomis gaudavo reikiamą ginklą. Buvo suimtas ir įkalintas koncentracijos stovykloje „Deutschland“, kur mirė nualintas 1943 m. lapkričio 1 d. Antoni Burzyński kovojo Antrojo pasaulinio karo metu. Sunkaus Dubowo I gyventojų likimo pavyzdys gali būti Edward Burzyński, kuris 1944 m. gegužės 5 d. buvo ištremtas priverstiniais darbais į Vokietiją. Sugrįžo po metų, 1945 m. gegužės 25 d.

Dubowo I k. beveik visiškai sunaikintas per Antrąjį pasaulinį karą. Išliko vienintelis arba vienas iš nedaugelio Burzyńskich šeimos namas, kuriame okupacijos metais buvo įsikūręs vokiečių štabas.

Iki 1954 metų *Dubowo I* priklausė Kuków valsčiui. Vėliau prijungtas prie Poddubówek nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Dubowo II (Dubowo Drugie)

Už Lenkijos nepriklausomybę kovojo taip pat *Dubowo II* gyventojai. Vienas iš jų buvo Józef Barwicki, tarnavęs artilerijoje, kurios vadu buvo paskirtas gen.

Józef Dowbor-Muśnicki. Vėliau, šiam batalionui žlugus, tarnavo kavalerijos armijoje, kuriai vadovavo gen. Józef Haller.

Netrukus formaliai pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ši gyvenvietė pavadinta *Dubowo II*. 1918 m. gruodžio pradžioje atidaryta visuotinė mokykla, o jos užimamas pastatas jau buvo valsčiaus nuosavybė.

Aptariamose gyvenvietėse buvo įkurta Lvovo erelių bendruomenė (bendra *Dubowo I* ir *Dubowo II*). Tai buvo Šaulių sąjungos vaikų ir jaunimo bendrija, kuri vienijo 10–13 metų amžiaus 30–40 narių, tarp jų Fabianą Daniłowiczų. Grupę globojo mokytojas Zarzecki. Jaunuoliai atlikdavo vikrumo pratimus, dalyvavo pokalbiuose, treniravosi su mediniais ginklais.

Dubowo gyventojai, ieškodami gerai mokamo darbo, vykdavo ir į užsienį, pvz., Piotr Barwicki išvyko į JAV.

1921 metais Dubowo II priklausė Kuków valsčiui. Buvo 23 sodybos bei 149 gyventojai. Visi užrašyti lenkais ir katalikais. Nuo 1920 m. Wincenty Przekop iš *Dubowo II* k. buvo Kuków valsčiaus tarėjas.

Prieškario Dubowo II mokyklos direktorė Aleksandra Burakowa Antrojo pasaulinio karo metais apsigyveno *Kierzk* kaime, Anuszkiewiczų šeimos namuose. Ji veikė Lenkijos pogrindyje, tarp kitko, Armijos Krajovos kariuomenėje. Jai ir Stanislovui Wnukowskiui dalyvaujant, 1943 m. vasarą priesaiką „Dievo akivaizdoje“ davė taip pat jos buvęs mokinys Fabian Daniłowicz.

Čia gyvenantis ūkininkas Piotr Sowul žuvo šiame kaime Antrojo pasaulinio karo metu.

Iki 1954 metų *Dubowo II* priklausė Kuków valsčiui. Vėliau prijungtas prie Poddubówek nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. *Dubowo II* priklauso Suvalkų valsčiui.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui *Dubowo II* irgi veikė mokykla. Mokėsi aštuonios klasės. Apie 1960 metus mokykla sudegė ir mokymas buvo perkeltas į privačius Wiśniewskich ir Barwickių namus.

Wacław Sierocki iš Dubowo II k. ėjo Poddubówek nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos sekretoriaus pareigas.

2001 m. *Dubowo II* k. asfaltu išklota valsčiaus kelio dalis.

Gawrych Ruda

Gawrych Ruda teritorijoje aptikti neolito sėsiaus gyvenimo (ankstyvojo akmens amžiaus) – virvelinės keramikos kultūros pėdsakai.

Tyrinėto kaimo pavadinimas susijęs su velėninės rūdos eksploatavimu. Kamalduliai tęsė gan lengvą geležies rūdos klotų išgavimą. Velėninė rūda buvo deginama degimo krosnyse, turėjo nedidelį geležies kiekį.

Tyrinėtojų teigimu, Gawrych Ruda buvo įkurta prieš 1668 metus. Ši gyvenvietė tuomet vadinta *Ruda na Hrudzie*. Anna ir Maciej Ambrosiewicz teigia, kad pavadinimas pasikeitė „dėl rūdos kasykloje dirbančio darbuotojo Gabrieliaus Suchockio, kuris, ko gero, buvo kilęs iš Mazovijos krašto.

1710 metais nuo maro mirė čia 12 žmonių.

1775 metais minimas *Gawrychy* kaimas, kur buvo 6 sodybos. Už jas sumokamas iš viso 36 zlotų mokesčiai. *Nowy Folwark* (Czerwony Folwark) kaimas priklausė kamalduliams. XVIII šimtmečio pabaigoje kaimas pradėjo sparčiai plėstis. 1789 metais atliktas sąrašas nurodo kamaldulių *Gawrychi*, kuriame buvo 15 sodybų ir 92 gyventojai. 1796 metais kaime buvo 13 sodybų.

1827 metais čia buvo 22 sodybos ir 135 gyventojai. Veikė taip pat karčema.

Apie 1881 metus pavartotas pavadinimas *Gawrychruda*. Kaimas priklausė vyriausybei, administraciniu atžvilgiu *Hutta* valsčiui, religiniu atžvilgiu – Suvalkų parapijai. Surašytos 34 sodybos ir 206 gyventojai.

1898 m. duomenimis, *Gawrychy* kaime būta vienos klasės kaimo mokyklėlės.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui *Gawrych-Ruda* ir toliau priklausė *Huta* valsčiui. 1921 metais visi gyventojai pasisakė esą lenkai ir katalikai.

Tarpukaryje Gawrych Ruda kaime buvo pastatytas Ekskursijų mokyklinis centras „Wigry“ (1932). Tuometinio Gawrych Ruda k. gyventojai buvo taip pat ukrainiečiai, buvę Simono Petliūros armijos kareiviai, kurie dirbo Płociczno lentpjūvėje. 1929 metais čia veikė vandens malūnas.

Gromadų, įeinančių nuo 1954 metų į Sobolewo nacionalinės apylinkės (gromados) tarybą, sąraše nurodomos dvi atskiros vietovės: *Ruda* ir *Gawrych*. Nuo 1973 m. sausio 1 d. *Gawrych-Ruda* priklausė Suvalkų valsčiui.

Reikšmingi Gawrych Ruda istorijoje yra 1983 metai, kuomet buvo pašventintas kertinis akmuo prieš pradėdant Suvalkų Šv. Apaštalo Petro ir Povilo parapijos bažnyčios filialo statybą. Šventovės statyba vyko kelerius metus ir 1985 metais jau buvo atnašaujamos šventosios mišios.

Dabartinėje Gawrych Ruda, Vygrių ir Okrągłe ežerų kaimynystėje, įrengtas turizmo kompleksas „U Jawora“. Prie įėjimo į Gawrych Ruda bažnyčią pastatytas didelis akmuo popiežiaus Jono Pauliaus II pontifikatui (1978–2005) atminti.

Gielniewo

Gelenewo paminėtas 1902 metų sąraše. Minimas čia urėdijos namas ir tik du jo gyventojai.

1921 metų sąraše užrašytas *Geleniowo* urėdijos namas (vienas gyvenamasis namas), kuriame 6 gyventojai (3 vyrai ir 3 moterys). Visi deklaravo lenkų tautybę ir Romos katalikų tikėjimą. Gyvenvietė priklausė *Huta* valsčiui.

Gielniewo tai nedidelė miškų komplekse esanti gyvenvietė.

Huta

Anksčiausiai ši gyvenvietė paminėta 1706 metais (*Srebrna Huta*). Ko gero, pavadinimas susijęs su kamaldulių stiklo liejykla (manoma, kad lydyta čia geležis ar net sidabras). Suvalkų bažnyčios metrikose *Huta* minima 1733 metais. Iki šių dienų būdingas *Hutos* statinys yra išlikę didingo baroko stiliaus mūriniai vartai. Iš pradžių jie buvo kamaldulių palivarko aptvaro, pastatyto iš plytų apie XVIII šimtmečio vidurį, dalis.

1789 metų sąraše minimas pavadinimas *Huta*. Tuomet tai buvo dvaras, kuriame gyveno 9 gyventojai, vadinamieji ekonomijos žmonės ir panašiai tiek pat tarnautojų. Kamaldulių palivarkas tokiu vardu apėmė tuomet šiuos kaimus: Krzywe, Okuniowiec, Osinki, *Nowa Wioska* ir Leśczę.

Nuo 1800 metų senosios kamaldulių žemės tapo karališkosios Prūsijos ekonomijos dalimi. Didesnė kamaldulių turto dalis atiteko Vygrių ekonomijai, kurios buveinė įsteigta *Hutta* palivarke. Priklausantys jai palivarkai buvo išnuomoti. Svarbiausi Vygrių ekonomijos nuomininkai: *Hutta*, Papiernia, Stary Folwark ir *Nowy Folwark* (Czerwony Folwark).

Įdomu, kad „Smuklė su vėjo malūnu“ atsirado Huta kaime jau XIX šimtmečio pirmojoje pusėje.

Iki šių dienų išlikęs *Huttos* dvaras buvo pastatytas XIX amžiaus viduryje panaudojus lauko akmenis ir kalkių skiedinį.

Pasibaigus sukilimui, 1868 m. rugsėjo 23 d. dekretu *Hutta* palivarkas buvo atiduotas carinės Rusijos kariuomenės generolui leitenantui Mikołajui Goneckiui.

Tyrinėta gyvenvietė davė pradžią vietos kaimiškam valsčiui, tačiau su buveine Ryżówka, Tartak, o vėliau Stary Folwark.

Apie 1882 metus *Hutta* palivarkas priklausė *Hutta* valsčiui ir Suvalkų parapijai. Kaime buvo 15 sodybų ir 84 gyventojai. *Hutta* teritorijoje suskaičiuoti net 48 ežerai. 1902 metų duomenimis, čia buvo 5 gyvenamieji namai ir 100 gyventojų.

1921 metais palivarke buvo keturios sodybos ir 91 gyventojas. Visi laikė save lenkais katalikais.

Tarpukariu Huta turėjo savo mokyklą. Žinome, kad veikė ji čia bent iki 1922 metų. 1930 metais mokyklos jau nebuvo, bet netrukus ji ir vėl atnaujino veiklą. Žymiausi šios mokymo įstaigos mokytojai: Anna Butkiewiczówna (1925, 1926), Zofia Asadowska (1927), Józef Grzejda (1928) ir Zygmunt Stanilewicz (1937).

Antrojo pasaulinio karo metais Hutos turto valdytojas buvo vokietis Jop. Tuomet vokiečiai iš Suvalkų elektrinės iki Hutos dvaro atvedė elektros energiją.

1944 m. gruodžio 6 d. Hutą perėmė Valstybės izdas ir įkūrė valstybinį žemės ūkį (*lenk.* PGR). Likusią *Huttos* dalį (95,5022 ha) paskirstė tarp 24 šeimų, iš kurių 22 gyveno Mała Huta, dvi ūkininkavo *Hutta* dvare.

Pokario Huta turėjo Žemės ūkio vidurinę mokyklą. Nuo 1950 m. birželio 30 d. iki 1951 m. gegužės 31 d. direktoriaus pareigas ėjo Michał Plak.

Nuo 1992 metų Huta tapo Valstybės izdo Žemės ūkio turto agentūros nuosavybe. 1993–1996 metais ją nupirko Maciej Kotowicz ir iki šiol čia vyksta tvarkomieji darbai.

Dabartinės Hutos teritorijoje yra dvaro pastatų – sodo kompleksas įtrauktas į saugotinių architektūros paminklų registrą. Jį sudaro: XIX a. vidurio mūriniai dvaro rūmai, XVIII a. mūriniai įvažiavimo vartai, archeologinės Hutos liekanos ir parko fragmentai.

cccccttttrcccccttttttttttttttt

Karklynai (*lenk.* Korkliny)

Apie pirmuosius gyventojus šioje teritorijoje liudija IV–V ir V–VII a. baltų kultūros laidojimo vietos – pilkapiai. Dabartinės Suvalkijos teritorijoje vyrų kapuose rasti drabužių, ginklo bei arklių paradinių pakinktų elementai, o tai reiškia, kad kariai buvo laidojami su savo arkliais.

Seniausias įrašas apie Karklynų kaimą datuojamas 1761 metais. Apie 1770 metus Vilniaus archyvo dokumentuose minima „Karklynų karčema“, tačiau jos vieta nenustatyta.

1775 metais nurodytos čia 9 sodybos. Gyvenvietė priklausė Seliavijos ekonomijai ir buvo Ščebros (*lenk.* Szczebra) gubernijos sudėtyje. Tačiau 1780 metų duomenimis, Karklynai priklausė Turowo ekonomijai.

XIX a. Karklynų kaimo užstatymą sudarė nežymiai virš 20 sodybų. 1827 metais kaime buvo 21 sodyba ir 137 gyventojai. Apie 1882 metus *Karklynuose* buvo 22 namai ir gyveno 213 žmonių.

Pirmojo pasaulinio karo metais vietinius vaikus slapta mokė kažkoks Chalecki iš Karklynų kaimo.

1921 m. kaime buvo 17 gyvenamųjų namų ir vienas kitoks gyvenamasis pastatas bei 123 žmonės. Tuo metu minimi taip pat Pakarklynai (*lenk.* Podkorkliny), kur buvo 4 sodybos ir gyveno 14 žmonių. Abiejų kaimų visi gyventojai deklaravo esą lenkais katalikais.

Tarpukariu Korkliny turėjo vienkomplesktinę (vienos klasės) mokyklą. 1922 metais joje mokėsi 47 mokiniai, kitais metais jau 51, o 1924 – tik 40. 1925 ir 1930 metais mokykla buvo uždaryta. 1938 metais veikė vienos klasės mokykla.

Kaime įkurta Liaudies partija nepasižymėjo ypatinga veikla. Čia taip pat veikė Pieno kooperacinės bendrovės Ročkų filialas.

Pokario *Suvalkų apskrities Kuków valsčiaus teritorijoje esančių kapinių ir pilkapių sąrašė* nurodyti du Karklynų laukuose esantys sovietų kapai. Čia, ko gero, palaidoti dviejų žmonių palaikai.

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Kuków* valsčiaus sudėtyje, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos *Chmielówka Stara* nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 metais panaikinta *Chmielówka Stara* gromada ir Korkliny tapo *Kuków-Folwark* gromados dalimi. Tyrinėjamas kaimas nuo 1973 m. sausio 1 d. priklauso Suvalkų valsčiui.

Korobiec

Seniausiuose šaltiniuose Korobiec pavadinimas minimas jau 1676 metais. Senovėje gyventojai meldavosi Bakalariavos (*lenk.* Bakalarzewo) bažnyčioje.

XVIII a. rašytiniai šaltiniai mini šią gyvenvietę kaip: *Korbutowizna* ir *Korbatowizna*. Per 1710 m. marą mirė čia 15 žmonių.

1775 metais *Korbatowizna* (Korobiec) kaimas priklausė Seliavijos ekonomijai ir buvo Ščebros (*lenk.* Szczebra) gubernijos sudėtyje. Kaime tuomet užregistruota 10 sodybų.

Tuometinis Korobiec turėjo ir savo karčemą. 1827 metais čia buvo 15 sodybų ir 91 gyventojas.

1864 metais Korobiec kaime gyveno 14 ūkininkų. Apie 1883 metus suskaičiuota 14 sodybų ir 95 gyventojai. Administraciniu atžvilgiu priklausė Kuków valsčiui. Laikui bėgant padaugėjo gyventojų (101), tačiau sumažėjo sodybų ir, pagal 1902 m. lenkų valdžios atliktą gyventojų surašymą, jų buvo tik 12.

Tragiškais laikais 1914 metai, kuomet kazokai sudegino visą kaimą. Apie Pirmojo pasaulinio karo įvykius liudija kapas, kuriame palaidoti du rusų kariai, tačiau šio kapo vieta nėra tiksliai žinoma.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui kaimas ir toliau buvo Kuków valsčiaus sudėtyje. Pagal 1921 m. gyventojų surašymą, čia buvo 9 namai ir 5 kiti gyvenamieji pastatai, gyveno 116 žmonių. Visi laikė save lenkais katalikais.

Tarpukario laikotarpiu Korobieco žemės buvo sujungtos, o sodybos atstatytos kolonijinėje struktūroje.

Feliks Chmielewski iš Korobiec kaimo jau apie 1932 metus ėjo Kuków valsčiaus, kurio būstinė buvo Wychodne, viršaičio pareigas. Apie 1934–1938 metus Józef Życzkowski ėjo Korobieco seniūnaičio pareigas, o vėliau jas perėmė Dominik Życzkowski.

Tarpukario Korobiec kaime veikė kelios organizacijos: žemės ūkio kooperatyvai ir dvi Šaulių sąjungos (XX a. trečiasis dešimtmetis). Kaime veikė taip pat Liaudies partijos organizacija, tačiau aktyvia veikla nepasižymėjo.

Didelį pasididžiavimą kaimui kėlė mokykla. Žinome, kad dvikomplektinė įstaiga veikė čia 1930 metais (100 mokinių). 1938 metais švietimo poreikiams panaudojama buvo tik viena klasė. Garsūs mokytojai tai: Natalia Badelska (1925), Henryk Wyrzykowski,

Jan Czarnecki (1929, 1932) ir Maria Gostomska (1930, 1932). Wincenty Brozio vertėsi kalvystės amatu.

1939 metais taip pat Korobiec kaimo gyventojai kovojo už Lenkijos laisvę. Karo pradžioje karininkas Wincenty Maziewski buvo pakeltas į kapitonus. Taip pat jo jaunesnysis brolis – Suvalkų 41-ojo pėsčiųjų pulko puskarininkis Michał Maziewski (gimęs 1912 m.) kovojo 1939 m. rugsėjį. Rugsėjo kovose dalyvavo taip pat kitas Maziewskių šeimos brolis – Antoni (gimęs 1915 m.), kuris tarnavo „pas ulonus“, eidamas puskarininkio pareigas. 1939 m. rugsėjį pasižymėjo taip pat Wincenty Chomicz (1916–2010), kuris metus anksčiau atitarnavo Suvalkų pulkininko Jan Koziatulski 3-iojo Mazovijos ulonų pulko gretose. Būdamas kapralas, dalyvavo sunkiose kovose tarp Szepietowo ir Brańsko prieš vokiečius ir buvo sužeistas į koją. Kiti vietiniai Antrojo pasaulinio karo kovų dalyviai: Władysław Kujałowicz ir Jan Bujnowski.

Okupacijos metais Korobieco seniūnaitis buvo Dominik Życzkowski.

Taip pat besibaigiant Antrajam pasauliniam karui keli kaimo gyventojai buvo pašaukti į kariuomenę (ši kartą į Lenkijos liaudies kariuomenę). Vienas iš jų tai Albin Maziewski iš Korobiec kaimo (gimęs 1920 arba 1921 metais), kitas – Wincenty Chomicz, kuris 1944 m. gruodžio 6 d. tapo rezervinio 4-ojo pulko savanoriu. Dalyvavo kovose vaduojant Varšuvą ir perėjo kovos iki Berlyno kelią. Pakeltas į seržantus, gyvenimo pabaigoje į leitenantus.

Pagal Andrzej Chomicz, „pats sunkiausias Korobiec kaimo laikotarpis buvo pokario metai“. 1947–1955 metais įsakyta ūkiams mokėti didelius mokesčius bei perduoti mėsos, grūdų ir bulvių privalomas duokles. Ūkininkai privalėjo taip pat atlikti šarvarką, t. y. pareigą eiti taisyti kelių. Dėl šių priežasčių ūkiai dažnai prasiškolindavo.

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo Kuków valsčiaus sudėtyje, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos *Chmielówka Stara* nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 metais panaikinta *Chmielówka Stara* gromada ir Korkliny tapo Kuków-Folwark gromados dalimi. Tyrinėjamas kaimas nuo 1973 m. sausio 1 d. priklausė Suvalkų valsčiui.

Kropiwne Stare

Gali būti, kad aptariamo kaimo pavadinimas kilęs iš senovės slavų bendrinio žodžio „kropiva“ ir reiškia dilgėlę. Ko gero, gausu buvo šių augalų apylinkėje. Neatmetama taip pat, kad pavadinimas kilęs iš pirmųjų gyventojų vietovės pavadinimo – pvz., Kropiwno kaimo šalia Dąbrowa Białostocka.

Iš pradžių aptariamas kaimas vadinosi *Buda Kropiwne*. Toks pavadinimas užrašytas 1702 metų įrašuose. Bakalariavos (*lenk.* Bakalarzewo) bažnyčioje pakrikštyti tuomet trys vaikai iš Kropiwno kaimo, nors šio kaimo gyventojai eidavo taip pat į bažnyčią Pilypavo kaime.

Dinamišką kaimo plėtrą nutraukė 1709–1711 metų maras.

Buda Kropiwna buvo nurodyta 1808 metais išleistame Prūsijos žemėlapyje. Iš trijų pusių šis kaimas buvo apsuptas miškų. XIX amžiaus pirmojoje pusėje Kropiwne priklausė Bakalariavos parapijai. Tai patvirtina 1819, 1822 ir 1840 metų dokumentai.

1827 metais čia buvo 20 sodybų ir 116 gyventojų. Kaimas buvo vyriausybės nuosavybė.

1876 metais Kropiwne Stare kaime buvo 32 ūkiai, kuriuose gyveno 128 vyrai ir 137 moterys. Apie 1883 metus kaime suskaičiuotos 33 sodybos ir 265 gyventojai. Vietovė ir toliau priklausė Kuków valsčiui ir Bakalariavos parapijai. Kiti metai tai laipsniškas vietovės augimas. 1902 metais čia surašytos 38 sodybos ir 282 gyventojai.

1921 metų duomenimis, buvo 30 sodybų ir 170 gyventojų. Visi priskirti prie Romos katalikų. Tarp jų vienas asmuo pasisakė esąs rusų, likusieji – lenkų tautybės.

Stanisław Barszczewski užsiimdavo kalvyste (teigiamai vertinamas Wychodne vietovės policijos).

Iš 1934 metų mums gerai žinomas Kropiwne Stare kaimo seniūnaitis – Antoni Pojawa, kuris ūkininkavo 45 margų ūkyje, ir jo pavaduotojas Jan Pojawa. Valsčiaus tarėjas ir taikos teisėjas buvo tuomet 40-ies metų Aleksander Aleksa iš Kropiwne Stare kaimo.

Antrojo pasaulinio karo metu sunaikinta 60 % Kropiwne Stare. 1946 metais gyvenvietė ir toliau priklausė Kuków valsčiui. Tuomet gyveno čia 117 žmonių.

Iki 1954 metų *Kropiwno Stare* priklausė Kuków valsčiui, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968

metais panaikinta *Wychodne* gromada ir Kropiwne Stare tapo Kuków-Folwark gromados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

2001 metais Kropiwne Stare kaime išasfaltuota valsčiaus kelio dalis. Po penkerių metų kaime gyveno apie 70–80 žmonių. Netoliese teka Szczeberka.

Kropiwne Nowe

Aptariama gyvenvietė įkurta XIX a. antrojoje pusėje. Pagal 1876 metų surašymą, kaime buvo 15 sodybų bei gyveno 35 vyrai ir 28 moterys. Apie 1883 metus čia buvo 11 sodybų ir 63 gyventojai. Vietovė priklausė Kuków valsčiui ir Bakalariavos parapijai. Beveik po 20 metų (1902) gyventojų skaičius išaugo iki 86, sodybų – iki 12.

1909 metais čia pastatyti bent du kryžiai. Pirmojo pasaulinio karo metu kelio iš Kropiwne Nowe ir kelio, jungiančio Żyliny su Białe, kryžkelėje buvo pastatytas maumedžio kryžius. Manoma, kad tai įvyko 1916 m. gegužės 8 d. Tuo laiku tyrinėto kaimo teritorijoje palaidotas rusų kareivis, tačiau jo amžinojo poilsio vieta nėra žinoma.

1921 metais kaime buvo 11 sodybų ir 79 gyventojai. Užregistruotas vienas asmuo evangelikų tikėjimo, likusieji – katalikai. Visi pasisakė esą lenkai.

Stanisław Moczulski buvo nepriklausomas tarėjas, mokyklos priežiūros narys ir 1934 metais Nowe Kropiwne seniūnaitis. Jo pavaduotojas buvo Piotr Bogucki. Iki 1930 m. vietiniai mokiniai lankė Żyliny, vėliau Przebród kaimo mokyklą.

Okupacijos metais kaimo seniūnaitis buvo Piotr Bogucki.

Antrojo pasaulinio karo metu sunaikinta 60 % kaimo. Po karo gyvenvietė ir toliau priklausė Kuków valsčiui. Tuomet gyveno čia tik 39 gyventojai.

Iki 1954 metų *Kropiwno Nowe* priklausė Kuków valsčiui, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 metais panaikinta *Wychodne* gromada ir Kropiwne Nowe tapo Poddubówek gromados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklausė Bakalariavos valsčiui, o praėjus dešimtmečiui, 1983 metais, atiteko Suvalkų valsčiui.

Kropiwne Nowe kaimui būdinga tai, kad beveik prie kiekvienos sodybos stovėjo akmeninis kryžius. Ša-

lia pastatytą XX amžiaus pradžioje, 1979 m. pastatytas Milewskich šeimos kryžius bei mediniai objektai be datų Moczulskich ir Kapuścińskich sodybose/valdose. 1966 metais tiesiant kelią Białe kaimo link prie jo esantis 1916 m. medinis kryžius buvo perstatytas ir „sparnais atsuktas Żyliny-Białe kryptimi“. Kaip tvirtina patys gyventojai, šie kryžiai liudija apie gyventojų pamaldumą.

Šiuolaikinį Kropiwno Nowe kaimą sudaro septyni ūkiai, kuriuose gyvena 26 asmenys (16 vyrų ir 10 moterų). Kaimo globėjais gyventojai pasirinko šv. Petrą ir Povilą. Jų švenčių proga šventosios mišios atnašaujamos prie kaimo kryžiaus.

Krzywe

Krzywe kaimo teritorijoje rastos vėlyvojo paleolito stovyklaviečių liekanos, datuojamos dar prieš X tūkstantmetį p. m. e. Tai keliautojų, sekusių paskui šiaurės elnių bandas į šiaurę, palikimas.

Jerzy Wiśniewski teigė, kad 1679 m. viena iš septynių dervos gamyklų buvo „Na Krzywem“.

1700–1701 metų duomenimis, yra išlikusi informacija apie *Krzywa* medžio anglies degimo krosnis. Kitas, su Krzywe ramove susijęs įrašas datuojamas 1707 metais.

1775 m. Krzywe gyvenvietėje buvo 13 sodybų ir ji priklausė kamaldulių Hutta palivarkui.

XVIII a. pabaigoje Krzywe kaime buvo 16–17 sodybų. Pagal 1789 m. gyventojų surašymą, čia užregistruota 17 sodybų ir 102 gyventojai. 1796 m. (paskutiniaisiais metais, kai *Huta* palivarkas priklausė kamalduliams) Krzywe buvo 16 ūkių.

Apie 1883 m. tokiu pavadinimu čia buvo dvi gyvenvietės: kaimas ir miško gyvenvietė. Krzywe kaimas buvo vienas iš didesnių apylinkėje (42 namai, 318 gyventojų). Miško gyvenvietėje Krzywe buvo tik vienas namas ir 10 gyventojų. 1902 m. duomenimis, Krzywe kaime buvo net 49 namai ir 545 gyventojai, o miško gyvenvietėje ir toliau testovėjo tik vienas namas, bet gyventojų skaičius išaugo iki 16 asmenų.

Mokykla Krzywe kaime buvo įkurta 1888 metais. Lankė ją vaikai iš: Krzywe, Mała Huta ir Sobolewo. Prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią kaupta čia statybines medžiagas (medieną ir plytas) mokyklos Krzywe kaime statybai. Šiuos darbus sustabdė Vokietijos ir SSRS puolimas prieš Lenkiją. Mediena prarado

savo naudingumą, o plytas pasisavino Stary Folwark valsčius ir jo gyventojai.

Taip pat 1921 m. gyventojų surašymas nurodo tokiu pat pavadinimu kaimą ir miško gyvenvietę. Kaime buvo net 48 sodybos ir 281 gyventojas, Krzywe miško gyvenvietėje – trys namai ir 12 gyventojų – visi jie lenkai ir katalikai.

Tarpuokariu Krzywe kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas. Prieškariu seniūnaičio pareigas ėjo Piotr Mackiewicz. Tuometinis kalvis buvo Antoni Gryszkiewicz. Jis laikytas savo profesijos specialistu.

Iš Krzywe kaimo būta 1939 m. rugsėjį kareivių: Józef Gałżyn, Antoni Gałżyn, Antoni Bujkowski, Aleksy Bujkowski, Piotr Mackiewicz (šie penki atsirado vokiečių nelaisvėje), Antoni Pilecki, Stanisław Chomicz (žuvo), Władysław Malarewicz ir Wacław Stankiewicz, kuris po rugsėjo pralaimėjimo per Rumuniją, Prancūziją ir Pirenėjus pateko į britų kariuomenę. Žuvo kovodamas už Angliją.

Ko gero, 1940 m. sausio 19–20 d. naktį miške, esančiame rytinėje kaimo dalyje, buvo sušaudytas kun. Romuald Jałbrzykowski, Vygrių dvasininkas ir Bakaliaravos parapijos klebonas. Iki šių dienų netoliese Suvalkų–Seinų kelio išliko atminimo akmuo.

Krzywe dvaro savininkas Władysław Malarewicz buvo sovietų nužudytas Katynėje. Be to, jo šeima buvo ištremta iš kaimo. Malarewiczų dvaras buvo paskirtas vokiečiui iš Latvijos – Fritzui Beningui, kurį vėliau nužudė partizanai. Vokiečiai atkeršydami nužudė 12 lenkų.

Krzywe kaimo mokykla atnaujino savo veiklą 1944 m. rudenį. 1944 m. lapkričio 2 d. įstaigos direktore tapo mokytoja Maria Rydzewska.

Apie 1960 m. kaime veikė taip pat bibliotekos punktas, kuris priklausė Płociczno gromados viešajai bibliotekai. Tuo metu daug susidomėjimo susilaukdavo keliaujantis kinas, kuris atvykdavo į Płociczno kiekvieno mėnesio trečiadienį.

Pokario kaimas priklausė Huta valsčiui, kurio būstinė buvo Stary Folwark. 1954 m. vietovė prijungta prie Sobolewo nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Krzywe priklausė Suvalkų valsčiui.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje Jano Stankiewicziaus namuose veikė kaimo klubas. Jaunimas labai

mėgdavo leisti čia laiką, nes klube buvo radijo grotuvas ir organizuoti šokiai.

2003 m. Krzywe vietovėje buvo iškilmingai atidengtas paminklas gestapo nužudytiems 1944 m. baltlandžio aukoms atminti. Iki 2009 m. prie Vygrių nacionalinio parko direkcijos pastato buvo bronzinė paminklinė lenta, skirta prof. Alfredui Lityńskiui atminti, kuri vėliau perkelta prie Vygrių muziejaus Stary Folwark vietovėje. Tais pačiais metais minėtame kaime įrengta vandentiekio ir kanalizacijos sistema. 2010 m. Krzywe kaimo apylinkėse atidarytos slidininkų-bėgikų trasos. Tais pačiais metais Lenkijos turizmo organizacija ir Palenkės regioninė turizmo organizacija suteikė Krzywe turizmo informacijos centrui tris žvaigžduotes pagal Lenkijos turizmo informacijos sertifikavimo sistemą. 2017 m. rudenį trijose stovyklavietėse prie Juodosios Ančios upės buvo suremontuoti lauko stalai su suolais bei pastatytos informacinės lentos. Vygrių nacionaliniame parke įrengtos naujos stovyklavietės baidarininkams bei baidarių lieptai.

Didelė Krzywe gyvenvietės įdomybė – paprastas ažuolas. Jo perimetras 391 cm ir aukštis 30 m. Gamtos paminklu pripažintas 1986 metais. Krzywe auga taip pat įspūdingo dydžio pušys.

Kuków

Pavadinimas gali būti kilęs iš Kukowskių, kurie įkūrė Kukowo kaimą Bargłów Kościelny valsčiuje, giminės pavardės. Šie Kukowskiai buvo vidutinės bajorijos (šlėktos) atstovai, kurie 1581 m. turėjo savo valsčių.

Bakaliaravos ir Pilypavo metrikiniai šaltiniai šios vietovės pavadinimą pateikia jau XVII a. devintojo dešimtmečio pradžioje. Tačiau neaišku, ar nekalbama čia apie Alėckos apylinkėje įsikūrusi Kukowo kaimą.

Seniausią žinomą informaciją, susijusią su Suvalkų apylinkėje esančiu Kukowo kaimu, Melchior Jakubowski sieja su 1703 metais. Tačiau, ko gero, ten kalbama apie Kukowo palivarką.

1715 m. liepos 18 d. Augusto II Stipriojo karališkasis dokumentas patvirtino Kukowo kaimo, kurio savininkai buvo Vygrių kamalduliai, buvimą.

1775 m. užrašytos čia 22 sodybos. Tačiau kaimas augo ir jau 1789 m. suskaičiuota 30 sodybų bei 176 gyventojai. 1796 m. buvo tik 24 ūkininkai.

1827 m. vyriausybiniame *Kukowo* kaime buvo 19 namų ir 115 gyventojų.

Kad buvo čia trys kaimai tokiu pavadinimu, patvirtina 1891 m. gyventojų surašymas (*Kuków* kaimas, *Kuków* palivarkas ir *Mały – Kuków*). Kaime gyveno net 230 žmonių. Namų būta 25. Jų teritorija – 869 margai. *Mały – Kuków* kaime buvo tik du namai bei 14 gyventojų. 1902 m. *Kuków* kaime užrašytos 27 sodybos ir 200 gyventojų. Buvo tuomet ir *Kuków Nowy*, kuriame gyveno 21 žmogus ir buvo keturi namai.

1921 m. *Kuków* kaime gyveno 165 katalikai. Namų būta 30. Netoliese buvo ir *Kuków Mały* – nedidelė gyvenvietė su vienu namu ir keliais gyventojais – katalikais (1 vyras ir 2 moterys). Visi laikė save lenkais.

Kuków turėjo savo vienkompleskinę (vienos klasės) pradžios mokyklą bei Lenkijos valstiečių partijos skyrį.

Antoni Krzesicki tarnavo Suvalkų 29-ajame lengvosios artilerijos pulke. 1939 m. rugsėjį dalyvavo kovose ginant Varšuvą.

Hitlerio okupacijos metais *Kuków* kaime veikė piešinė, kurioje dirbo daugelis vietinių gyventojų. *Kuków* kaimo seniūnaitis buvo nacistas Raufas (1944), kuris bendradarbiavo su gestapo pareigūnais ir išdavė kelis tarnaujančius Jeleniavo poste Armijos Krajovos partizanus. Už tai jam skirta mirties bausmė.

1945 m. liepos 5 d. Pilietinės Armijos Krajovos kareiviai įsibrovė į Józefo Charmuszo, milicijos pareigūno iš *Kuków* kaimo (gal *Kuków* valsčiaus?), namus. Atimtas jam pistoletas, grasinta ir uždrausta dirbti pilietinėje milicijoje.

Pasipriešinimo pagrindžio partizanai buvo: Wiktor Bujnicki (slapyvardis Wołagiewicz) bei Stanisław Olszewski (slapyvardis Róg). 1946 m. spalio 9 d. abu buvo nuteisti kalėti 10 metų ir penkeriems metams prarado viešąsias teises.

Antrojo pasaulinio karo metais sunaikinta 80 procentų *Kuków* kaimo. Praėjus metams po karo, gyvenvietėje buvo 169 žmonės, tarp jų vienas vokiečių tautybės.

Iki 1954 m. *Kropiwno Nowe* priklausė *Kuków* valsčiui su buveine Wychodne, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 metais panaikinta *Wychodne* gromada ir *Kuków* kaimas tapo *Kuków-Folwark* gro-

mados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Kuków kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Kuków-Folwark

Jau 1703 m. Augustas II Kuków palivarką skyrė Marcinui Korbuttui, dėl ko griežtai priešinosi kamalduliai.

1775 m. čia buvo tik vienas Kuków dvaras, už kurį mokėdavo 6 zlotus mokesčio. 1789 m. gyventojų surašymo duomenimis, Kuków palivarką su „Zdrojczyńska“ avulsu (senesnis palivarko, kuriame nebuvo valstiečių, pavadinimas) sudarė du dvarai, aštuoni vadinamieji ekonomijos gyventojai ir aštuoni tarnautojai.

Kuków ekonomijos subnuomininkas buvo Jan Puciatycki, Varšuvos kunigaikštystės kariuomenės kapitonas ir Garbės legiono riteris. Su žmona Cecylia Bieńkowska susilaukė bent vienos dukros Joannos, kuri gimė apie 1823 m. Kuków kaime ir mirė 1895 m. gruodžio 15 d. Suvalkuose.

Turbūt XIX a. Kuków palivarko nuomininkas buvo didikas Wincenty Orechwa, anksčiau Perstunio nuomininkas. Jis turėjo sūnų Stanisławą Orechwą, kuris kilus 1831 m. sukilimui įstojo į pulkininko Konstanty Ramotowskio vadovaujamą diviziją „Wawra“ ir tarnavo 2-ojo dalgininkų (kosinierių) kompanijos kapitonu. Mirdamas sakė: „Kosinieriai, stot!“ ir „Saldu mirti už tėvynę“.

Taip pat Kuków palivarkas 1868 m. rugsėjo 23 d. caro paliepiu buvo padovanotas generolui leitenantui, caro 3-iosios grenadierų divizijos vadui Mikołajui Goneckiui.

XIX ir XX a. sankirtoje atsirado naujų duomenų apie kaimo pastatus. Apie 1883 m. *Kukowo* palivarką sudarė aštuoni gyvenamieji pastatai ir 158 gyventojai. Pagal 1891 m. gyventojų surašymą, palivarke gyveno 143 asmenys ir buvo 5 namai.

XX a. antrajame dešimtmetyje Kuków Folwark dvaro turto savininkas buvo Eugeniusz Niemirycz, kuris išnuomojo jį Juliuszui Pejcz. Tyrinėto dešimtmečio pabaigoje dvaro žemės buvo padalintos. 45 ha žemės su senu ūkišku kiemu nupirko Adam Krzesicki. Didelę turto dalį perėmė 1928 m. įkurta Mergaičių žemės ūkio mokykla.

Tarpukario Kuków Folwark kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas ir Valstiečių partijos sąjunga.

Antrojo pasaulinio karo metais buvo sunaikinta 50% gyvenvietės. Praėjus vieneriems metams po karo čia gyveno 117 žmonių, du iš jų buvo vokiečių tautybės.

1946 m. pradžioje sudarytas Saugumo tarnybos (UB) arba Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) areštuotų Kuków Folwark gyventojų sąrašas. Tai buvo Stanisław Olszewski ir Wiktor Bujnicki.

Panaikinus *Kuków Folwark* kaimo mokyklą, buvusiam dvare įkurta kaimo svetainė. Laikui bėgant, mokyklai priklausiusį turtą perėmė Suvalkų valsčius ir Valstybinis mašinų parkas. XX a. devintajame dešimtmetyje turtas buvo privatizuojamas.

Iki 1954 m. vietovė priklausė Kuków valsčiui, kurio būstinė buvo Wychodne, o vėliau prijungta prie naujai įkurtos Bród Nowy nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos.

Tačiau 1968 m. balandžio 29 d. Vaivadijos nacionalinės tarybos nutarimu Bród Nowy kaime esanti nacionalinės apylinkės (gromados) taryba buvo perkelta į Kuków-Folwark ir gromados pavadinimas buvo pakeistas į Kuków-Folwark. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Kuków-Folwark priklauso Suvalkų valsčiui.

Leszczewek

Tyrinėto kaimo pavadinimas, ko gero, yra kilęs nuo lenkiško žodžio „leszcz“, kuris reiškia žuvį – karšį. Šią tezę patvirtina faktas, kad apylinkėje yra ežerų, tarp jų Leszczewko ar Vygriai. Pavadinimas gali būti susijęs ir su lenkišku žodžiu „leszczyny“ (liet. lazdynai). Galbūt Leszczewek buvo XVI a. išverstas iš anksčiau vartotos baltiškos (jotviškos ar lietuviškos) formos. Gal senovinis pavadinimas turėjo šaknį „pálša“ (gal Palšinio ežeras?).

1568 m. sukaupiti duomenys apibrėžė netoliese esančius ežerus pavadinimu *Lieszczowo*. Žvejodavo ten lydekas, karšius, ešerius ir lynus. Šis ežeras turėjo sąjungimą su Vygriais. Iš Leszczewek kaimo 1713 m. yra žinomas valstietis Jan Walentowicz, kuris už „deguto degimą Polule šventvietėje“ sumokėjo 6 trečiokus ir 5 galonus deguto. Kamaldulių valstiečiai, be ūkininkavimo, gamino degutą ir tokiu būdu padidindavo savo pajamas.

Naujųjų laikų Leszczewek kaimo turtu laikomos taip pat ledynmečio suneštos kalkinės uolienos. XVI-II a. Leszczewek turėjo kalkių (vienintelės tuo metu žinomos rišamosios medžiagos) degimo krosnis. Šia-

me regione galėjo jos būti naudojamos XVI ir XVII a. sankirtoje, kuomet veikė medžioklės dvaras Vygriuose. Turima žinių apie bent dvi krosnis Leszczewek teritorijoje, kurias kamalduliai panaudodavo statybinėms investicijoms.

Tiek 1789, tiek 1796 m. Leszczewek ūkiniu atžvilgiu ir toliau priklausė kamaldulių *Folwark Stary* gyvenvietei. 1789 m. kaime buvo 16 sodybų ir 117 gyventojų. 1796 m. baudžiavinį kaimą Leszczewek sudarė 14 žemės ūkių.

Leszczewek nurodytas 1826 m. išleistame žemėlapyje. Po metų šis vyriausybinių kaimas turėjo 19 namų ir 107 gyventojus.

XIX a. pirmojoje pusėje kaime veikė karčema.

Apie 1884 m. minimos čia dvi vietovės *Leszczówek* (kaimas ir miško gyvenvietė), kurios priklausė *Hutta* valsčiui ir Vygrių parapijai. Dvi Leszczewek vietovės buvo čia ir 1902 metais. Kaime nurodomi 35 namai ir 337 gyventojai. Tik vienas namas ir trys asmenys užregistruoti miško gyvenvietėje.

Pirmojo pasaulinio karo metais Leszczewek apylinkėje vyko kovos. Iki šių laikų išliko čia karių kapinės, kuriose palaidoti 74 vokiečių ir 39 rusų kariai.

Nuo 1918 m. pabaigos bent iki 1920 metų Józef Warakomski iš Leszczewek kaimo buvo Huta valsčiaus viršaitis. Nuo 1920 m. Aleksander Warakomski iš Leszczewek kaimo buvo valsčiaus tarėjas, o 1934 m. Huta valsčiaus tarėjas buvo kilęs iš čia Józef Jarmołowicz. Vėliau Huta valsčiaus viršaičiu išrinktas kitas šio kaimo gyventojas – Kajetan Warakomski. Jis viršaičio pareigas ėjo iki Antrojo pasaulinio karo pradžios.

1920 m. rugsėjo 2 d. kovose dėl šių žemių tarp lenkų ir lietuvių žuvo du lenkų ulonai iš 16 Didžiosios Lenkijos ulonų pulko – Wawrzyniec Walkowiak ir Stanisław Walotka. Palaidoti Leszczewek kaime. Jų žūties vietoje pastatytas paminklas.

1921 m. gyventojų surašyme nurodytas *Leszczówek* kaimas ir girininko namelis. Kaime buvo 33 sodybos ir 202 gyventojai. Vienas asmuo – stačiatikių tikėjimo, likusieji – katalikai. Visi katalikai pasisakė esą lenkai. Girininko namelyje gyveno penki lenkai katalikai (3 vyrai ir 2 moterys).

Tarpukariu Leszczewek kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas ir, ko gero, mokykla.

1939 m. viršaičio Kajetano Warakomskio pastangomis Leszczewek kaime pradėta steigti ugniagesių gelbėtojų tarnybą, tačiau prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui nepavyko užbaigti visų registravimo formalumų. Aukščiau minimas Aleksander Warakomski 1939 m. dalyvavo Antrojo pasaulinio karo kovose Gardino apylinkėse. Vokiečių ir sovietinės okupacijos metais dalis Leszczewek gyventojų dalyvavo ar buvo susiję su Lenkijos pagrindžio valstybės veikla. 1941 m. liepos 7 d. vokiečiai areštavo Leoną Jarmołowicz iš Leszczewek kaimo, kuris įtartas bendradarbiavimu su Lenkijos pagrindžiu. Kitas šio kaimo gyventojas – Zygmunt Poświatowski – buvo Armijos Krajovos narys.

1945 m. liepos mėnesio garsių Augustavo gaudynių aukomis tapo du Leszczewek kaimo gyventojai: Lucjan Szczepan Korenkiewicz ir Aleksander Warakomski.

Iki 1954 m. gyvenvietė buvo *Huta* valsčiaus, kurio būstinė buvo Stary Folwark, sudėtyje. Vėliau prijungta prie Stary Folwark nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas atsirado naujai įkurto Stary Folwark valsčiaus sudėtyje. 1976 m. Stary Folwark valsčius buvo panaikintas ir 1976 m. liepos 1 d. tyrinėtas kaimas prijungtas prie Suvalkų valsčiaus.

Nepaisant sunkios ekonominės padėties, čia klestėjo visuomeninis gyvenimas. Veikė pirtis ir buvo organizuojami kaimo žaidimai. Elektros energija atvesta iki kaimo 1966 m. Septintajame dešimtmetyje lenkiško legendinio motociklo „Junak“ ir televizoriaus savininkas buvo Eugeniusz Dzienisiewicz iš Leszczewek kaimo.

Nuo 1990 m. Leszczewek yra prie pat pagrindinio (žaliojo) Vygrių nacionalinio parko turistinio tako. 2004 m. restauruotos vietinės Pirmojo pasaulinio karo karių kapinės, kur ilsisi žuvusių Vokietijos ir Rusijos karių palaikai.

Leščevas (lenk. Leszczewo)

Nuo naujųjų amžių čia buvo du Leščevo kaimai. Kadangi vienas kaimas priklausė Vygrių kamalduliams, kitas Lenkijos karaliui, šis faktas apsunkina tam tikrų kaimų tyrinėjimą. Šiame darbe mus domina kamalduliams priklausęs Leščevo kaimas.

Jau I tūkstantmečio p. m. e. viduryje dabartinio Leščevo kaimo apylinkėse galėjusi būti žmonių gyven-

vietė. Aptiktos ten virš vandens ant polių pastatytos ežero seklumų ruožuose gyvenvietės liekanos. Tačiau tai nebuvo tyrinėta.

XVI šimtmetyje Leščevo kaime prie Didžiojo Okmino kelio (*lenk.* Wielka Droga Okmińska) buvo miško ruožas. Kelias turėjo būti išskirtas dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Seniausi žinomi įrašai apie Leščevo kaimą – iš XVIII amžiaus.

Pagal 1789 m. atliktą gyventojų surašymą, tyrinėtasis kaimas buvo kamaldulių Huta palivarko sudėtyje. Kaime buvo 15 sodybų ir 94 gyventojai. Kamaldulių valdymo pabaigoje (1796) Leščevo kaimas buvo nedidelis. Surašyti čia tik aštuoni žemės ūkiai, o vėliau kaimo žemė nacionalizuota.

1826 m. duomenimis, šiame kaime veikė karčema. Šį faktą patvirtina taip pat kitas šaltinis, išlikęs iš XIX a. pirmosios pusės. 1827 m. valstybiniame Leščevo kaime surašyta 19 sodybų ir 107 gyventojai.

Apie 1884 metus kaimas priklausė *Hutta* valsčiui ir Vygrių parapijai. Užregistruota čia 31 sodyba ir 211 gyventojų. Tuo metu buvo ir kitas Leščevo kaimas, kuris priklausė Jeleniavo (*lenk.* Jeleniewo) parapijai. 1902 m. tyrinėtame kaime buvo 34 namai ir 325 gyventojai. Minimas dar tuomet *Podleszczewo* (4 namai ir 8 asmenys).

Vietinė visuomenė gerokai nukentėjo nuo maro epidemijos. Mirdavo patys silpniausi kaimo žmonės (ypač vaikai). XIX ir XX a. sandūroje Leščevo kaimo gyventojai, siekdami išvengti siaučiančio maro pasekmių, kaimo centrinėje aikštėje pastatė Lotaringijos kryžių. Tikėjo, kad kryžius apsaugos juos nuo bet kokio maro. Kryžius turėjo dvi sijas: viršutinė buvo trumpesnė už žemutinę.

Daugelis šio krašto vyrų privalėjo tarnauti caro armijoje. Vienas iš jų buvo Franciszek Nieszczerzewski iš Leščevo kaimo, kuris su savo padaliniu pasiekė net Terek upės Čecėnijoje pakrantę.

Apie 1915–1916 metus vokiečiai išvežė Bolesławą Nieszczerzewskį į Vilniaus Antakalnį. 1920 metais tarnavo 10-ojo ulonų pulko gretose, dalyvavo Lenkijos ir bolševikų kare, kovose ginant Varšuvą, kur buvo dislokuotas. Pakeltas į seržantus tarnavo kavalerijoje, kuriai vadovavo garsusis Stanisław Tatar, vėliau generolas. 1920 m. kovose dalyvavo taip pat Adam Izbicki. Atsiliepus į Lenkijos kariuomenės šaukimą, 1920 m. rugsėjo pradžioje su arkliais prisistatė į kariuomenę (turėdamas

nesveikus inkstus). Atsirado sveikatos problemų dėl nesveikų inkstų ir dantų skausmo. Suvalkų karo felčeris ištraukė krūminį dantį, tačiau dėl atsiradusios infekcijos po kelių dienų Adam Izbicki mirė (1920 m. rugsėjo 8 d.). Lenkijos ir bolševikų kare 1919–1920 metais dalyvavo taip pat Zygmunt Izbicki, kuris 1939 m. buvo pakeltas į kapitonus.

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Leščevo kaimas ir toliau buvo Huta valsčiaus sudėtyje. Pagal 1921 m. atliktą gyventojų surašymą, kaime buvo 29 gyvenamieji namai ir vienas kitos paskirties apgyvendintas pastatas. Čia surašyti 158 asmenys. Visi laikė save lenkais ir katalikais.

1937 m. Leščevo kaime mokė mokytoja Helena Jurawicz. Anksčiau, t. y. 1922–1930 metais, mokyklos čia dar nebuvo.

1939 metų rugsėjį karys buvo Bolesław Nieszczerzewski. Antrojo pasaulinio karo metais kovojo taip pat Antoni Nieszczerzewski. Pralaimėjus Rugsėjo kampanijai, vokiečių nelaisvėje atsirado du kiti Leščevo kaimo gyventojai: Izydor Hanc ir Józef Nowosadko. Abu jie karą išgyveno. Žymiai mažiau laimės turėjo: Piotr Pietrewicz, Stefan Poźniak ir Stefan Izbicki (1914 m. rugpjūčio 20 d. – 1939 m. rugsėjo 29 d.), kurie žuvo Rugsėjo kampanijoje. Izbicki žuvo Janów Lubelski vietovėje. 1939 m. kovojo kapitonas Zygmunt Izbicki.

Lenkų pogrindyje dalyvavo Henryk Poźniak, kurį vokiečiai areštavo 1942 metais. Iki karo pabaigos buvo kalinamas Karaliaučiuje ir Štuthofio koncentracijos stovykloje. Per visą Antrąjį pasaulinį karą Leščevo kaimo seniūnaičio pareigas ir toliau ėjo Bolesław Nieszczerzewski.

1944 m. kovo 12 d. ankstyvą rytą vokiečiai surengė gaudynes, kurių metu areštavo daugelį kaimo gyventojų. Tarp kitko, iš namų tuomet paimti Marian Andruszkiewicz ir Czesławo Nieszczerzewskio tėvo broliai – Bernard ir Józef Nieszczerzewskiai, Armijos Krajovos nariai. Už karinę veiklą buvo vokiečių nužudyti. Armijos Krajovos narys ar bendradarbis buvo taip pat Lenczewski iš Leščevo kaimo, kuris dėl šios veiklos 1944 m. balandžio 28 d. *Biała Woda* kaime buvo vokiečių sušaudytas. Tuomet buvęs 24-erių metų.

Šalia Leščevo buvo nedidelis, gražiai išsidėstęs ir ežerų apsuptas kaimas *Podleszczewo*.

Iki 1954 m. rudens tyrinėta gyvenvietė buvo *Huta* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie Stary Folwark nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Leščevas priklausė Stary Folwark valsčiui, kuris po trejų metų buvo panaikintas. Nuo 1976 m. liepos 1 d. tyrinėtas kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Leščevo kaimo istorijoje svarbūs yra 1969 metai, nes iki čia atvesta elektros energija.

Pačiu didžiausiu įvykiu laikomas popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymas kaime. Čia jis užsuko vykdamas iš susitikimo Elke 1999 m. birželio 8 d. Popiežius aplankė Milewskich šeimą, o vėliau laivu „Serwy“ plaukė į Studeną (lenk. Studzieniczna), kur meldėsi vietinėje koplyčioje.

Lipniak

Pats seniausias įrašas apie karališkąjį Lipniak kaimą datuojamas 1770 metais. 1775 m. šis kaimas priklausė Seliavijos ekonomijai, joje buvo 3 sodybos ir veikė karčema.

1827 m. šaltiniai rodo, kad tai buvęs vyriausybinių kaimas, kuriame suskaičiuotos 23 sodybos ir 139 gyventojai. XIX a. pirmojoje pusėje Lipniak kaime veikė karčema.

Apie 1884 m. administraciniu atžvilgiu Lipniak priklausė *Hutta* valsčiui. Romos katalikų tikėjimo žmonės atlikdavo savo religines pareigas Kolietyne, kur buvo 30 namų ir 183 gyventojai. Pagal 1902 m. gyventojų surašymą, tyrinėtame kaime buvo 26 sodybos ir gyveno 215 žmonių. *Huta* valsčiuje esančioje miško gyvenvietėje tokiu pat pavadinimu buvo tik vienas namas ir du gyventojai.

1921 m. surašyme nurodytas taip pat girininko namelis ir tokio pat vardo kaimas, kuriame užrašyta 21 sodyba ir 111 gyventojų. Visi laikė save lenkais ir katalikais.

1934 m. Dominik Obłocki (35-erių metų Michało sūnus) iš Lipniako kaimo ėjo *Huta* valsčiaus tarėjo pareigas. Tartak vietovės policijos duomenimis, turėjo pagrindinį išsilavinimą bei 27 margus žemės.

Antrojo pasaulinio karo metais Lipniak kaime buvo geležinkelio stotis, kurią 1943 m. spalio 4 d. užpuolė Armijos Krajovos kariuomenės patrulis. Vokiečiai prarado tuomet šautuvą, pistoletą, šratinį šautuvą

ir 110 šovinių. Konfiskuoti, o vėliau sunaikinti visi rasti dokumentai. Stotis sunaikinta.

1948 m. Lipniak kaime (*Huta* valsčiuje) buvo dvi 3 ir 6 kapų karininkų laidojimo vietos. Kapais rūpino si vietiniai gyventojai. Vėlyvesnis dokumentas liudija, kad kaime buvo trejos pastovios sovietų kapinės, kuriose suskaičiuoti 44 kapai.

Iki 1954 metų rudens gyvenvietė buvo *Huta* valsčiaus sudėtyje. Vėliau prijungta prie naujai įkurtos Nowa Wieś nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 m. Nowa Wieś gromada buvo panaikinta ir Lipniak tapo Kolietyno gromados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. gyvenvietė priklausė Stary Folwark valsčiui, kuris po trejų metų buvo panaikintas. Nuo 1976 m. liepos 1 d. tiriamas kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

2003 m. rugsėjo 14 d. Lipniake atidarytas Žmonių su proto negalia palaikymo centras. Čia rengiami užsiėmimai, skirti žmonėms, gyvenantiems Suvalkų apskrityje, kuriems diagnozuota negalia, susijusi su psichinėmis ligomis.

2004 metais Lipniak, Nowa Wieś ir Królówka gyventojai, gavę Suvalkų valsčiaus administracijos paramą, pastatė tiltą virš Vėtrolaužos (lenk. Wiatrołuża) upės.

Magdalenowo

Mezolito eroje, t. y. viduriniajame akmens amžiuje (apie 8000–4800 m. p. m. e.), dabartinio *Magdalenowo* teritorijoje gyveno senovės žmonės.

Kaip XX a. pirmojoje pusėje nustatė Knutas Olofas Falkas, iškyšulys priešais Groblowy Róg šalia *Magdalenowa Buchta* vadinosi *Kuģevizna*. Pagal šį įžymų švedų tyrinėtoją, pavadinimas gali būti kilęs iš senosios prūsų kalbos ir susijęs su vardu Kogathe Trautm.

Lomžos vyskupijos archyvo šaltiniai liudija, kad Šv. Marijos Magdalenos bažnyčia buvo įsteigta 1694 metais, o 1775 metais kamalduliai pastatė ten naują objektą. 1694 metų pradžios Bakalariavos (Bakalarzewo) parapijos metrikų knygų įrašai (tarp kitko, Vygrių) rodo, kad tuo metu *Magdalenowo* bažnyčios dar nebuvo.

Poreikis statyti bažnyčią *Magdalenowo* kaime, kai jau buvo šventovė Vygriuose, kilo iš kamaldulių taisyklių – įsako steigti atskiras šventoves vienuoliams ir tikintiesiems.

Magdalenowo kaimo bažnyčia buvusi medinė, ant aukštų pamatų. Virš jos buvę du bokštai su geležiniais kryžiais. Stogas buvo dengtas gontais.

1775 m. „prie eremo, aplink Šv. Marijos Magdalenos bažnyčią“ buvo trys gyvenamieji namai.

1810 m. Magdalenowo bažnyčios pamaldas pradėta atnašauti Vygriuose. 1826 m. duomenimis, čia buvo ir karčema. Praėjus vieneriems metams, šiame vyriausybiniam kaime surašyti 21 namas bei 127 gyventojai. Sprendimas nugriauti Magdalenowo bažnyčią buvo priimtas 1842 metais.

Magdalenowo kaimo gyventojas nuo pat gimimo buvo Sausio sukilimo dalyvis Franciszek Korsakowski, gimęs 1842 metais *Magdalenów* kaime. 1863–1864 m. sukilime kovojo jis Konstanty Ramotowskio „Wawra“ padalinyje. II Žečpospolitos laikotarpiu buvo leitenantas veteranas. Apsigyveno Seinuose ir ten mirė 1928 metais.

Apie 1884 m. Magdalenowo priklausė *Hutta* valsčiui ir Vygrių parapijai. Čia veikė pradžios mokykla. Tai buvo gana didelis kaimas. 26 namuose gyveno 215 žmonių. Pagal 1902 metais atliktą gyventojų surašymą, čia buvo 21 namas ir 272 gyventojai.

1921 m. kaime suskaičiuota 17 namų ir 72 gyventojai. Vienas asmuo buvo stačiatikis, likusieji – katalikai. Visi laikė save lenkais. XX a. trečiojo dešimtmečio pirmojoje pusėje bent jau vienerius metus Magdalenowo kaime veikė vienkomplektinė (vienos klasės) mokykla. 1925 ir 1930 metais mokymo įstaiga nedarbo.

XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje Magdalenowo kaimas dar pasižymėjo medine kaimo architektūra.

Senosios Magdalenowo bažnyčios vietoje iki šių dienų yra Romos katalikų parapijos kapinės. Jos įregistruotos kultūros paveldo registre.

Nuo 1990 m. Magdalenowo yra prie pat pagrindinio (žaliojo) Vygrių nacionalinio parko turistinio tako. Čia pat įrengtas religinis maršrutas „Šv. Jokūbo kelias“.

Mała Huta

Jerzy Szumskio nuomone, Mała Huta įkurta pasiūgus 1863 m. sukilimui, bet prieš 1868 metus.

XX a. devintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje šis kaimas pavadintas *Mała Hutta*. Administraciniu atžvilgiu priklausė *Hutta* valsčiui, religiniu – Suvalkų parapijai. Įsikūręs netoli Suvalkų. Nors kaimo pavadinimas

liudija kitaip, tačiau tai nebuvo mažas kaimas. Suskaičiuota jame 146 gyventojai ir 23 sodybos. Pagal 1902 m. atliktą gyventojų surašymą, čia buvo jau 35 namai ir 265 gyventojai.

Politinis-religinis atlydis Rusijoje XX a. pradžioje turėjo įtakos 1911 metais akmeninio kryžiaus statybai.

Apie Pirmojo pasaulinio karo metais čia vykusias kovas liudija kapas, kuriame palaidoti vokiečių kareivio palaikai, tačiau jo vieta nenustatyta.

Už dalyvavimą Lenkijos nepriklausomybės kovose 1918–1921 metais net šeši asmenys buvo apdovanoti čia esančiomis žemėmis.

Žabcinek dvare (Mała Huta) dvi savaites praleido *Maria Dąbrowska*. Pobūvį prie Krzywe ežero įamžino tekste „*Virš Suvalkijos ežerų*“, kuris buvo publikuojamas „Tygodnik Ilustrowany“. Praėjus dvejiems metams, 1927 metais šia tema parašė kitą straipsnį ir spausdino jį „Kobieta Współczesna“ žurnale. Rašytoja labai šiltais žodžiais aprašė Suvalkų apylinkių gamtą.

1921 m. kaime buvo 30 namų ir 138 gyventojai. Visi laikė save lenkais ir katalikais. Chomicz iš Suvalkų žydo nuomojo apylinkėje esančius ežerus. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje du Mała Huta gyventojai *Franciszek Lutyński* bei „Lutyński jaunis“ padėjo garsiam švedų mokslininkui Knutui Olafui Falkui kaupti žodines informacijas.

Prieškariniame *Mała Huta* kaime buvo 22 namai. Tuometinis tiltas, kuris jungė *Mała Huta* ir *Huta* gyvenvietes, buvo medinis ir tik šiek tiek aukštesnis nei vandens paviršius. Ant tilto sėdintis žmogus galėjo mirkyti ežere kojas.

1939 m., prieš prasidedant Antrajam pasauliniam karui, *Nowa Huta* gyvenvietėje įkurta Šaulių sąjunga. Nariai dainuodavo patriotines dainas, pvz., „Karuže, karuže“. Šauliai turėjo savo uniformas bei „dideles kepure“.

1941 m. gegužės 7 d. Lenkijos kariuomenės kapralas *Józef Truchan-Myśliwiec* Mała Huta kaime nuginklavo Luftwaffe puskarininkį, dirbantį prie meteorologinės stoties aptarnavimo. Paėmė pistoletą „Walther“.

Kiekvieną pavasarį okupantas išnaudodavo žmones priverstiniam darbui. Iš Mała Huta taip pat išvežė kelis žmones.

Karo veiksmai atnešė kaimui didelių nuostolių. Besitraukiantys vokiečiai, ko gero, 1944 m. spalį numetė

padegamąsias bombas, tarp kitko, į Bronisławo Chomicz namus ir Suchockių šeimos svirną. Gaisras apėmė didesnę dalį gyvenamųjų namų ir buvo matomas net iš Suvalkų. Frontas Mała Huta kaime apsistojo 1944 m. rugpjūtį ir išsilakė iki spalio (lapkričio?) mėnesio.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui Mała Huta gyvenvietėje apsistojo Jan Góral iš Suvalkų, kuris laikui bėgant čia įkūrė gerai žinomą akmens apdirbimo įmonę ir sukūrė daugelį patriotinių paminklų.

Nuo 1973 m. sausio 1 d. tyrinėta gyvenvietė yra Suvalkų valsčiaus sudėtyje.

Pirmą televizorių šiame kaime įsigijo Stanisław Bielecki. Vėliau televizorius „Aladyn“ įsigijo Budkiewiczų ir Suchockių šeimos. Į filmų seansus sueidavo visi kaimynai. Namuose būdavo tada labai ankšta, bet linksma. Seniausias „Zetor“ traktorius buvo Jano Góralio nuosavybė.

Garsūs buvo šokiai (žaidimai), organizuojami „Močiutės Filipkos“ (lenk. „Babci Filipki“) namuose (pati gyveno sename dvarelyje). Dalyvaudavo juose ir kitų kaimų, tarp kitko, Krzywe, Okuniowiec ir Nowa Wieś, gyventojai.

XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje Mała Huta kaimą sudarė tradiciniai mediniai namai. Ežero sąsmaukoje dar vis buvo medinis tiltas, kur žmonės mielai žvejodavo. Gyventojai ir toliau priklausė Suvalkų Šv. Aleksandro parapijai.

Nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio Mała Huta priklauso Suvalkų Šv. Voicecho parapijai. Mała Huta gyventojai 2008 metais labai pasipriešino atliekų deginimo įmonės Piaskowa gatvėje Suvalkuose statybos projektui. Planuota nekenksmingai naikinti visos Palenkės vaivadijos ligoninių atliekas bei perdirbti nuotekas ir gyvenamųjų namų komunalines atliekas. Prieš investiciją pasirašė daugiau kaip 130 Mała Huta ir Dąbrówka gyventojų.

Niemcowizna

Melchior Jakubowski mano, kad Niemcowizna įkurta dar prieš III Žečpospolitos padalijimą. 1796 metais ši gyvenvietė minima Suvalkų parapijos metrikų knygoje. 1827 m. čia buvo 18 sodybų ir 103 gyventojai.

Apie 1886 metus Niemcowizna administraciniu atžvilgiu priklausė Kuków valsčiui, religiniu – Raczki parapijai. Iš čia iki Suvalkų buvo aštuoni varstai. Surašyti

čia 24 namai ir 175 gyventojai. 1902 m. tyrinėta kaimą sudarė 28 namai ir 226 gyventojai.

1921 m. duomenimis, kaime buvo 28 namai ir 189 gyventojai. Didesnę dalį sudarė katalikai (114), 72 tikintieji buvo evangelikų grupėje, trys išpažino stačiatikių tikėjimą. Visi laikė save lenkais.

II Žečpospolitos metais Niemcowizna kaime veikė pradžios mokykla. Tarpukariu Niemcoviznoje buvo taip pat žemės ūkio kooperatyvas ir Kaimo jaunimo bendruomenė.

Įdomu, kad viena iš Niemcowizna kaimo gyventojų ištekęs už žuvusio Mikolono sūnaus, *Bocianowo* palivarko valdytojo Antrojo pasaulinio karo metu. Įvyko simboliškos vestuvės su jo „kepure“.

Edward Sawicki-Znajdek iš Niemcowizna kaimo 1944 metais veikė lenkų partizanų gretose. Anksčiau pasitraukė iš šarvuotosios SS divizijos. Pogrindyje jam padėjo vokiečių kariuomenėje įgyta patirtis ir prieš kalbos mokėjimas.

Vienas labiausiai žinomų iš Niemcowizna kaimo kilusių žmonių buvo čia 1924 metais gimęs Henryk Merecki, Armijos Krajovos partizanas, o vėliau TSRS armijos 3-iojo Baltarusijos fronto žvalgybos štabo žvalgybinio-desantinio dalinio vadas. Antrojo pasaulinio karo metais vokiečiai perkeldino jo šeimą į Lenkijos ir Lietuvos pasienyje esantį Juodeliškių kaimą. Lenkų pogrindyje jis dalyvavo jau nuo 1940 metų. 1943 m. tapęs Armijos Krajovos ryšininku naudojo slapyvardį Kluska. Buvo sunkiai sužeistas. 1944 m. gegužės 22 d. kiti lenkų partizanai jį atmušė iš vokiečių rankų. Mereckis „savanoriškai“ liko sovietų partizanų vedliu Lietuvoje. Mokėjo lietuvių ir vokiečių kalbas bei gerai pažinojo apylinkes. Lietuvoje Mereckis su broliu prisijungė prie sovietų. Henrikas pakeitė savo slapyvardį į Gienryk, o brolis į Alik. Mereckis su bolševikais vesdavo akcijas prieš vokiečius ir lietuvius, o įžengus Armijai Krajovai buvo pakeltas į jaunesniuosius leitenantus ir išsiųstas į fronto žvalgybos mokyklą. 1944 m. lapkričio mėnesį tapo vieno asmens žvalgybinio-desantinio dalinio, numesto į Borecka girią Prūsijoje, vadu. Ten pavyko jam paimti į nelaisvę pulkininką Burgsdorfą ir majorą Hafnerį. Gautas informacijas perduodavo Raudonajai armijai. Sovietai atgavo savo žmones ir gavo daug vertingų vokiškų dokumentų. TSRS Aukščiausiosios Tarybos dekretu Henrikui Mereckiui buvo suteiktas Raudono-

sios vėliavos ordinas ir jis pakeltas į vyresnius leitenantus. Iš Raudonosios armijos buvo atleistas 1945 m. birželio mėnesį. Sugrįžo namo. 1945 m. birželio 30 d. lenkų kovų už laisvę karinio pagrindžio patrulis skyrė jam mirties bausmę. Nuosprendyje pareikšti kaltinimai dėl „valstybės išdavystės ir tarnystės sovietiniams okupantams“.

1949 m. spalio 15 d. lenkų antikomunistinio pagrindžio nariai įsibrovė į parduotuvę Niemcowiznoje ir panaudoję šaunamuosius ginklus išreikalavo pinigus ir prekes.

Pokariu Niemcowizna turėjo savo mokyklą. Mokytojavo čia Irena Bierdziewska, Chrulska (1947), Aniela Sokołowska, Bożena Jabłońska, Irena? Czarniecka, Bogumiła Jurewicz, Stanisław Jurewicz (direktorius), Konarzewska.

Nowa Wieś

Pirmą kartą Nowa Wieś minima Suvalkų bažnyčios metrikų knygose 1750 metais. 1775 m. Suvalkų apylinkėje esanti Nowa Wieś turėjo 25 sodybas ir priklausė kamaldulių Huta palivarkui.

1789 metais apibrėžiama buvo *Nowa Wioska*. Tai buvo didelis kaimas, kuriame suskaičiuotos 33 sodybos ir 198 gyventojai.

1827 m. kaime buvo 34 namai ir 240 gyventojų. Kad tuo metu ten veikė karčema, patvirtina Suvalkų archyve esantys dokumentai.

Neeilinis kilęs iš Nowa Wieś kaimo žmogus buvo Józef Izbicki (Andrzejo sūnus), kuris dalyvavo 1863–1864 m. sausio sukilimo įvykiuose. Kitas Sausio sukilimo dalyvis buvo Stanisław Izbicki, kuris ištremtas į Sibirą mirė 1866 m. birželio 11 d.

Apie 1886 m. Nowa Wieś kaime buvo 58 namai ir 460 gyventojų. 1902 m. suskaičiuoti čia net 64 namai ir 594 gyventojai.

XIX ir XX a. sankirta tai gausaus emigracijos imo į JAV metas.

Prieš 1918 metus gyventojai buvo mokomi privačių namų patalpose. Paskutinis Nowa Wieś kaimo mokytojas buvo Franciszek Ozga. Žiemą šis mokytojas gyveno po kelias dienas namuose, kur būdavo atitinkami vaikai. Pamokos vykdavo prie didelio stalo. Mokiniai mokėsi iš elementoriaus, maldaknygių ir katekizmo. Rašė pieštukais sąsiuvinuose. Gaudavo rašymo, skaitymo ir

skaičiavimo įgūdžių pagrindus. Tokia edukacija truko kelias žiemas. Kadangi nelegali, buvo uniformuotų pareigūnų šalinama.

Pirmojo pasaulinio karo metais žuvusiems rusų kareiviams pagerbti Nowa Wieś kaime pastatytas stačiatikių kryžius. Kaimo teritorijoje palaidota taip pat 12 vokiečių kareivių. Jų palaidojimo vietos nežinomos.

1921 m. kaime buvo 58 sodybos ir 339 gyventojai, tarp jų: 312 katalikų, 3 stačiatikiai ir 24 evangelikai. Visi laikė save lenkais.

1923–1924 metais Nowa Wieś kaime veikė vienkompleskinė (vienos klasės) pradžios mokykla. Sklypą jos statybai nemokamai padovanojo valsčiaus tarėjas Bolesław Izbicki. Medinis pastatas turėjo dvi daugiau kaip 95 m² dydžio mokymo klases. Jame taip pat įrengti du butai mokytojams, šalia ūkinės paskirties pastatai, pastatytos tvoros. Mokytojas Wandycz paskolino savo radiją su garsintuvu. Mokslo metus mokyklos bendruomenė pradėdavo šventosiomis Mišiomis Vygrių bažnyčioje. Čia atvažiuodavo vežimais. Mokykloje daug dėmesio buvo skiriama patriotiniam ugdymui. Iškilmingai buvo švenčiamos valstybinės šventės, pvz., Lapkričio 11-oji, Gegužės 3-ioji. Mokyklos bendruomenė dalyvavo Suvalkų Šv. Aleksandro bažnyčioje simbolinėse maršalo Juzefo Pilsudskio laidotuvėse.

Tarpukariu Nowa Wieś kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas ir Liaudies partijos organizacija, tačiau aktyvia veikla nepasireiškė.

Pagal Wacławą Trejnowskį, netoli kaimo buvo Armijos Krajovos dalinio „Konwa“ kareivių bunkeris. 1942 m. birželio 20 d. miško bunkerį apsupo vokiečių žandarmerijos būrys ir nužudė partizaną, o konspiratoriai – Mauserį.

Nowa Wieś rajonas tiek sovietų, tiek vokiečių karo veiksmuose atliko svarbų strateginį vaidmenį. Ankstyvąjį 1944 metų rudenį fronto pralaužimas šios gyvenvietės rajone sudarė galimybę Raudonosios armijos daliniams užpulti vokiečių užnugarį.

Pokario metais Nowa Wieś kaimas turėjo savo mokyklą. Jau 1945 m. lapkričio 3 d. mokyklos pastatas buvo paruoštas mokymui, bet trūko pedagogų. 1989–1995 m. pastatytas naujas objektas. Jo atidarymo metu mišias atnašavo, tarp kitko, vyskupas Wojciech Ziemba. Nupirktas ir visuomeniškai įrengtas sklypas sporto aikštelės statybai.

1964 m. Nowa Wieś kaime įkurta Ugniagesių savanorių tarnyba, kuri veikė ir aplinkiniuose kaimuose, pvz., Okuniowiec.

2000 m. kaime pastatyta regykla. Kitais metais asfaltu padengta vietinės reikšmės valsčiaus kelio dalis. 2002 m. rugpjūčio 30 d. iškilmingai atidaryta Ugniagesių savanorių tarnybos būstinė. Liaudies meistras Czesław Tarasiewicz drožinėja paukščius, skulptūreles, gėles. Jo darbai pristatomi regioninėse, nacionalinėse ir tarptautinėse parodose.

Nowa Wieś kaimo pasididžiavimas yra „Maniówka“ poilsio ir pramogų centras. Veikia čia Linksmųjų keliautojų kaimas, kuris sukurtas pagal Marios Konopnickos pasaką *Jonukas keliautojas*. Kaime yra pagal šį kūrinį sukurtų elementų: aptvarai, Katrutės trobelė, Ponios Marcinovos kromelis, gandrai ir avių kaimenė. Susidomėję turistai gali paskaityti Konopnickos pasakos fragmentus, kurie užrašyti ant medinių lentelių.

Okuniowiec

Pasidomėkime Okuniowiec kaimo vardo etimologija. Visų pirmiausia jis asocijuojasi su žuvies pavadinimu – okoń (*liet. ešerys*). Tačiau kaip teigia Knutas Olofas Falkas, „tiek seniausi užrašų variantai, tiek realiųjų liudijimai“ rodo, jog nepanašu, kad tokia mažame ežere būtų tokie dideli ešerių kiekiai. Ko gero, pirminis baltiškasis pavadinimas buvo pakeistas slavų rašytojų. Tikriausiai pirminis pavadinimas kilęs iš baltiškos šaknies „kan“ (slaviška forma „kon“). Okuniowiec vietovardžio forma galbūt kilusi iš jotvingių kalbos, o pirminę jo formą rašytojas rusėnas arba rašytojas lenkas pakeitė į slaviškąjį pavadinimą. Tuo metu galėjo būti visiškai iškreipta jo reikšmė.

XVI šimtmetyje prie Didžiojo Okmino kelio (*lenk. Wielka Droga Okmińska*) buvo tokiu pačiu pavadinimu miško ruožas. Kelias turėjo būti išskirtas dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais.

Ko gero, Okuniowiec buvo įkurtas jau 1671 metais. Gamintas čia degutas.

Pagal 1789 m. atliktą gyventojų surašymą, kaime buvo 30 sodybų bei 136 gyventojai. Prie 1826 m. įrašų yra informacija, kad kaime veikė karčema. Praėjus vieneriems metams kaime jau buvo 29 namai ir 164 gyventojai. Apie 1886 m. priskaičiuota net 50 namų ir gan didelis gyventojų skaičius – 365 valstiečiai. Okuniowiec

kaime veikė kelios plytinės. Žmonės pabrėždavo čia esančios laukinės gamtos grožį. Žavėdavo ledynmečio laikotarpiu susiformavusios aukštumos ir šalia augantis miškas, trys ežerai, du upeliai ir daugelis šaltinių. XX šimtmečio pradžioje (1902) kaime buvo 50 namų ir net 495 gyventojai.

1921 m. kaime jau buvo 61 sodyba, bet tik 344 gyventojai. Visi laikė save lenkais ir katalikais.

Tarpukariu Okuniowiec kaime veikė vienkomplesinė (vienos klasės) pradžios mokykla.

Iki 1933 m. gegužės mėn. Suvalkų Pasienio apsaugos korpuso garnizono vadovybė iš Julios Staško nuomojo ūkinės paskirties žemes šalia Okuniowiec kaimo, kur vykdavo karinės pratybos. Čia taip pat ilsėjosi pasiturintys žydai.

1939 m. rugsėjo 1 d. į Okuniowiec kaimą ant žirgo atvyko neaiškos kilmės karininkas su šaukimais į karo tarnybą. Į karą išvyko tuomet Antoni, Kazimierz ir Franciszek Borkowscy, Piotr Sobolewski ir Franciszek Butkiewicz. Greičiausiai nuvyko „į rytus“. Karo metais daug gyventojų buvo ištremtų priverstiniais darbais į Vokietiją.

Dalis Okuniowiec kaimo gyventojų veikė antikomunistiniame pogrindyje.

Kaimo gyventojų atmintyje išliko 1954 m. liepos 10 d., kuomet pasipylė kruša, nustebinusi įspūdingo dydžio ledais. Minint įvykio 60-ąsias metines, kaime pastatytas didelis kryžius.

Didelį vaidmenį kaimo visuomeniniame gyvenime atliko organizuojami šokių vakarai. Valtimis atplaukdavo čia Krzywe gyventojai.

Okuniowiec kaime veikė Kaimo jaunimo sąjunga. Aštuntajame dešimtmetyje ir devintojo dešimtmečio pirmojoje pusėje buvusios mokyklos pastate veikė kaimo svetainė, kur buvo organizuojami susirinkimai, žemdirbių, motociklininkų, dviratininkų ir vežėjų kursai. Veikė taip pat „Ruch“ kioskas, kuriame galima buvo įsigyti smulkių daiktų ar išgerti kavos. Organizuojami buvo šokių vakarai ir vestuvės. 1985 metais, kada pradėjo veikti mokykla, svetainė ir kioskas buvo panaikinti.

Daugelis kaimo gyventojų derindavo darbą ūkyje su darbu Suvalkuose. Beveik kiekvienas augino tabaką, o kai kurie ir runkelius (burokus). Tabako auginimas duodavo gyventojams geras pajamas. Okuniowiec gyventojai laikėsi tradicijų ir „visas kaimas lydėdavo“

mirusiojo palaikus į parapijos kapines, esančias Ba-kałarzewska g. Suvalkuose.

Per Okuniowiec kaimą eina Suvalkų–Trakiškių geležinkelio linija. Dabartinis Okuniowiec patrauklus, šalia miesto esantis kaimas, kuriame statoma vis daugiau išpūdingų namų.

Uosinė (lenk. Osinki)

Apie III–II a. p. m. e. Osinki kaime buvo įkurta baltų gyvenvietė. Tai, ko gero, buvo vienalytė gyvenvietė, kur naudota pastatų stulpinė konstrukcija. Gyventojai vertėsi gyvulininkyste, žuvininkyste ir medžiokle. Mokėjo apdirbti ragus, medį ir kaulus, todėl pasigaminavo ylas, kaubtukus, kaltuvus, peilių rankenas ir pan.

Uosinės kaimas didžiuojasi dviem piliakalniais. Pirmas, vadinamas *Zamczysko*, turi dirbtinai išlygintą aikštelę, kurios paviršius sudaro apie tris arus. Nuo likusio iškyšulio aikštelė atskirta dviem apie dviejų metrų aukščio pylimais. Tarp aikštelės ir minimų pylimų iškasti gilūs gynybiniai grioviai. Piliakalnio pietinėje ir rytinėje pusėse šlaitai statūs ir dideli, todėl sunkiau pasiekiami. Papildomų privalumų suteikdavo apačioje supantis pelkėtas slėnis.

Kitas piliakalnis šioje gyvenvietėje atrastas 1996 m. lapkričio mėnesį. Piliakalnis dunkso 1 km į rytus nuo pirmojo piliakalnio, aukštoje kalvoje virš Kamionkos upės slėnio. Aptikti čia kultūrinio sluoksnio pėdsakai ir keramikos radiniai, kurie datuojami ankstyvųjų viduramžių laikotarpiu. Čia taip pat aptikta geležies rūda, kas gali reikšti šio metalo vietinę gamybą.

Manoma, kad Uosinės kaimas buvo įkurtas daugelį metų prieš 1710-uosius (ko gero, dar XVII amžiuje), nes XVIII a. pradžioje gyveno čia jau per šimtą gyventojų.

Šalia tyrinėjamo kaimo esantis Uosinės ežeras - tai vienintelis šio tipo vandens telkinys Suvalkų bažnyčios įtakos teritorijoje. Įdomu, kad 1784 m. ežeras priklausė dominikonams.

Abiejų Tautų Respublikos žlugimas sutapo su sparčiu kaimo vystymosi laikotarpiu. 1775 m. čia surašyta 19 sodybų. Pagal 1789 m. atliktą gyventojų surašymą, buvo jau 28 sodybos bei 202 gyventojai.

1827 m. pristatomą kaimą sudarė 33 namai. Iš viso tuomet čia gyveno 175 žmonės. Kad kaime veikė karčema, patvirtina Suvalkų archyve saugomas dokumentas.

Apie 1886 m. administraciniu atžvilgiu Uosinės kaimas priklausė Eleniavos valsčiui, religiniu – Suvalkų parapijai. Sodybų kasmet vis daugėjo ir XIX a. devintojo dešimtmečio viduryje čia surašyti jau 55 namai, kur galėjo gyventi 375 asmenys. 1902 m. buvo jau tik 50 sodybų ir 314 gyventojų.

Tarpukariu Uosinė ir toliau buvo Eleniavos valsčiaus sudėtyje. Pagal 1921 m. atliktą gyventojų surašymą, kaime buvo 55 namai ir 280 gyventojų. Visi laikė save lenkais ir katalikais.

Tarpukariu Uosinės kaime veikė Liaudies partijos organizacija, tačiau aktyvia veikla nepasižymėjo ir 1933 m. buvo panaikinta. 1938 m. įkurta vienkompleskinė pradžios mokykla.

Daug gyventojų buvo priverstiniai darbas ištremtų į Vokietiją, daug vokiečiai nužudė.

Pasibaigus karui veikė čia lenkų antikomunistinis pagrindis.

1958–1962 m. tai minėtų archeologinių tyrimų Uosinės kaime laikotarpis. Darbams vadovavo įžymus archeologas profesorius Jerzy Okulicz-Kozaryn, kuris vykdė Jotvingių kompleksinės ekspedicijos mokslinių tyrimų planą.

Septintajame dešimtmetyje atliekami melioracijos darbai lėmė tai, kad Uosinės kaime telkšantis ežeras pradėjo sparčiai apaugti ir vos netapo pelke. Tačiau 2015 m. Suvalkų vietinė valdžia pradėjo dėti pastangas dėl gražinimo vandens telkinio gamtai ir kaimo gyventojams.

Turistai gali apsistoti kaimo turizmo sodybose, pvz., Agnieszkos Mackiewicz, kur siūloma pirtis, kambariai, sporto salė, žvejyba, biliardas, kepsninė, žaidimų aikštelė, baidarės. Vienas iš dabartinių kaimo gyventojų yra Zbigniew Mackiewicz, Suvalkų valsčiaus sekretorius ir Suvalkų apskrities tarėjas.

Osowa

Tyrinėto kaimo pavadinimo etimologija, ko gero, susijusi su gausybe čia augančių tuopų ir drebulių, kuriuos XVII a. buvo vadinamos „osy“ ir tarp kurių buvo pastatyta karčema (1710).

II a. antrojoje pusėje po Kristaus gimimo tyrinėto kaimo teritorijoje susiformavo nauja gyvenvietė. Netoliese įkurtos buvo pilkapynas. Tuometiniai gyventojai laikėsi laidojimo ritualo, naudojo du laidosenos būdus:

inhumaciją ir kremaciją. III a. atsirado paprotys mirusiųsiuosius laidoti pilkapiuose.

1775 m. čia buvo 16 sodybų. Pagal 1789 m. atliktą gyventojų surašymą, čia buvo 13 sodybų ir 82 gyventojai.

Apie 1886 m. kaime suskaičiuoti 33 namai ir 222 gyventojai. 1902 m. sodybų skaičius išaugo iki 36 namų ir padaugėjo gyventojų skaičius (275).

1914 m. rugsėjo 21 d. rusų kariuomenė užėmusi Suvalkus. Dar tą pačią dieną Osowa, Potasznia ir Biała Woda regione apšaudyta vokiečių artilerija patyrė labai didelius nuostolius.

1921 m. duomenimis, *Ossowa* kaime buvo 31 sodyba ir 185 gyventojai (91 vyrai ir 94 moterys). Visi laikė save lenkais ir katalikais. Praėjus šešeriems metams čia gyveno jau 164 žmonės.

Tarpukaryje *Ossowa* kaime veikė mokykla. 1925 m. dvikomplektinėje pradžios mokykloje mokėsi 94 mokiniai. 1930 m. čia buvo jau viena klasė ir 59 mokiniai. Kaime veikė taip pat Liaudies partijos organizacija ir Kaimo jaunimo bendruomenė, tačiau aktyvia veikla nepasižymėjo.

Antrojo pasaulinio karo metais vienas iš Osowa kaimo gyventojų istorijos puslapiuose susikūrė neigiamą įvaizdį. Armija Krajova nustatė, kad buvo gestapo agentas, kuris skųsdavo savo kaimynus, todėl 1944 m. kovo 29–30 d. naktį buvo nužudytas. Kaime gyveno taip pat Armijos Krajovos nariai. Dalį gyventojų nužudė vokiečiai.

Pokario metais Osowa kaime veikė pradžios mokykla. 2001 m. čia įrengtas vandentiekis.

Piertanie

Piertanie kaimo teritorijoje rastos vėlyvojo paleolito stovyklaviečių liekanos, datuojamos dar prieš X tūkstantmetį p. m. e. Tai keliautojų, sekančių paskui šiaurės elnių bandas į šiaurę, palikimas. Iš vėlyvesnio laikotarpio žinome, kad čia būta ankstyvojo (neolito) akmens amžiaus gyvenviečių liekanų.

Pagal Knutą Olofą Falką, tiek kaimo, tiek ežero pavadinimas kilęs iš lietuvių kalbos žodžio „pirtis“. Šio tipo pavadinimai labai paplitę Lietuvos teritorijoje ir Skandinavijos šalyse. Pirtis, ko gero, buvo pastatyta prie ežero ir tarnavo žmonėms, kurie saugojo mišką,

medžiotojams, žvejams ir pan. Tai buvo svarbiausia pirminės visuomenės vieta.

1745 m. inventoriaus knygoje *Pierty* minima tarp senovinių kamaldulių gyvenviečių. XVIII a. antrosios pusės Piertanie kaimo teritorijos užstatymas pastovus ir panašaus lygmens. 1775 m. čia buvo 6 sodybos, 1789 m. – 43 gyventojai ir 5 sodybos.

Piertanie kaimas nurodytas 1826 m. išleistame žemėlapyje. Veikė tuomet kaimo karčema. Praėjus vieneriems metams kaime buvo septyni namai ir 38 gyventojai.

Apie 1887 m. čia buvo 15 sodybų ir 109 gyventojai, o 1902 m. – 14 sodybų, kuriose gyveno 144 asmenys.

1905 m. nuvertus carizmą, po dvejų metų Joanna ir Władysław Izbiccy pastatė Piertanie kaime nepaprasto grožio kryžių. Tuo laiku Piertanie kaime veikė ir karčema.

Pagal 1921 m. atliktą gyventojų surašymą, kaime buvo 14 sodybų ir 98 gyventojai (42 vyrai ir 56 moterys). Visi laikė save lenkais ir katalikais.

1973 m. sausio 1 d. įkūrus Stary Folwark valsčių Piertanie kaimas tapo jo dalimi. Tačiau trejiems metams praėjus valsčius buvo panaikintas ir nuo 1976 m. liepos 1 d. pristatomas kaimas atsirado Suvalkų valsčiaus sudėtyje.

Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio kaimo vaikų pagrindinis užsiėmimas buvo žąsų ir karvių ganymas. Žąsys buvo vertinamos dėl jų plunksnų ir mėsos. Nuo septintojo dešimtmečio vidurio daug kaimo gyventojų augino tabaką, kuris teikdavo jiems gan dideles pajamas.

Įsimintini 1972 metai, kuomet į Piertanie kaimą atvesta elektros energija. Gyventojai norėdami palengvinti savo kasdienes darbus pradėjo tada pirkti elektros įrenginius. Dubenų, kubilų, metalinių tarkų ar kultuvių vietoje moterys pradėjo naudoti elektrines skalbimo mašinas. Iš medžio pagamintas sviestamušes ir bidonus pakeitė elektrinės centrifugos ir virtuviniai kombainai. Žmonių gyvenimą ženkliai pakeitė taip pat namų apšvietimas.

Płocičnas (lenk. Płociczno) (kaimai: Płociczno-Osiedle ir Płociczno-Tartak)

Šis pavadinimas kilęs iš slaviškų žodžių „płóć“, „płocica“ ar „płotka“, kurie reiškia kuoją. Netoliese

esančiuose vandens telkiniuose šių žuvų buvo gausybė, tačiau nedideliame Plocično ežere jų buvę daugiausia. Manoma taip pat, kad šis pavadinimas kilęs iš žodžio „pła“ – augalo, paplitusio pelkinėse ekosistemose.

Šioje teritorijoje randamos monetos iš senosios Romos laikų (2 tūkst. metų p. m. e.).

Plocičnas įsikūrė apie XVII šimtmečio vidurį. Pradžioje tai buvo deguto gamintojų gyvenvietė. 1694 m. Michał Ołów iš *Płociczno Buda* kaimo susituokė su Agnieszka Gryszko iš Suvalkų. Jungtuvės įvyko Bakalariavos (lenk. Bakalarzewo) kaime.

1775 m. čia buvo 14 sodybų. Kaimas priklausė kamaldulių Stary Folwark gyvenvietei.

1826 m. pabaigoje čia minima karčema. Praėjus metams kaime buvo 22 namai ir 118 gyventojų, o 1902 m. surašymo duomenimis, čia būta 40 sodybų ir 308 gyventojai. Veikė ir carinė mokykla.

Apie 1910 m. buvo nutiesta 13 kilometrų Plociczno–Wasilczyki siaurabėgio geležinkelio, kuriuo Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai gabendavo į lentpjūvę didelius kiekius medienos.

1921 m. šiuo pavadinimu minimos trys gyvenvietės: Plocično kaimas, Plocično geležinkelio stotelė ir Płociczno-Tartak vadinamas *Podpłociczno*. Kaime užregistruoti 43 gyvenamieji namai ir vienas kitoks gyvenamasis pastatas bei 220 gyventojų. Visi laikė save lenkais ir katalikais. Płociczno-Tartak ir Plocično geležinkelio stotelėje buvo 29 namai ir 133 gyventojai (100 katalikų, 20 stačiatikių ir 13 evangelikų). Tarp jų: 114 deklaravo lenkų tautybę, septyni – baltarusių ir 12 – rusų.

Vėliau čia buvo apgyvendinta apie 200 buvusių ukrainiečių kareivių. Nuo 1920 m. kaime veikė Marcelio Nenckio biologijos tiriamojo darbo instituto Varšuvoje mokslinė-tiriamoji stotis. Veikė taip pat mokykla, gaisrinė ir daug patriotinių Lenkijos organizacijų: Šaulių sąjunga, Rezervistų sąjunga, Pučiamųjų orkestras, Valstybės priešlėktuvinės gynybos lygos skyrius, Užjūrio teritorijų ir kolonijinės lygos būrelis, Lenkų karinė organizacija ir pan.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje kaimas perkeltas šalia Bakalariavos, nes jo vietoje planuota įrengti poligoną, tačiau dalis gyventojų pasiliko ir senoje vietoje.

Daugelis Plocično kaimo gyventojų kovojo 1939 m. rugsėjo kovose ginant Lenkiją. Pirmieji Plocično kaimo gyventojų okupantai buvo sovietai, kurie atvyko

čia apie 1939 m. rugsėjo 25 d. Vėliau valdžią perėmė vokiečiai. Nužudė nemažai šio kaimo gyventojų, o kitus išgabeno priverstiniais darbams į Prūsiją.

Pasibaigus karui čia veikė stipri antikomunistinė partizanų karinė grupuotė. Kaime buvo privatus Šostakovo restoranas, mokykla, biblioteka, o vėliau ir kavinė-klubas. Svarbi Plocično kaime veikusi organizacija buvo ir vis dar yra Ugniagesių savanorių rinktinė.

Poddubówek

Suvalkų miesto krikšto knygoje 1771 m. užrašyta „Dubowo Regale“, o tai susiję su dabartiniu Poddubówek.

Podubowo išvardija 1775 m. gyventojų surašymas (6 namai). Antano Tyzenhauzo administracijos laikais čia veikė ekonomijai priklausiusi karčema.

Svarbi investicija Poddubówek kaimo istorijoje tai istorinio pašto kelio (trakto) Varšuva–Sankt Peterburgas dalies statyba (1819–1820). 1827 m. surašyti čia 27 namai bei 176 gyventojai.

Apie 1880 m. kaime laikinai veikė pradžios mokykla. Po kelerių metų Poddubówek buvo jau 46 namai ir 292 gyventojai.

Ko gero, 1919 m. vasarą *Dubowo* ir *Poddubówek* apylinkėje buvo susprogdintas Suvalkai–Raczkos linijos geležinkelis. Norėdami pasipriešinti vokiečiams, šią akciją atliko Lenkų karinės organizacijos (*lenk.* POW) nariai. Tai buvo sabotazo akcija prieš vokiečius.

1919 m. rugpjūčio 24 d. *Paweł Kujalowicz* iš *Podubówek* kaimo visų ūkininkų vardu sveikino atvykstantį į miestą 41-ąjį Suvalkų pėstininkų pulką. Tų pačių metų rugsėjo 13 d. dalyvavo Juzefo Pilsudskio garbei surengtose iškilmėse. Prabangių pietų metu *Kujalowicz* pasakė kalbą. Buvo apdovanotas už nuopelnus 1920 metų kare.

Pagal 1921 m. gyventojų surašymą, čia buvo 41 sodyba ir 270 lenkų katalikų.

Netoliese esančioje miškų urėdijoje girininkas buvo *Antoni Daniłowicz*, lenkų ir bolševikų karo vėteranas, apdovanotas „Virtuti Militari“ kryžiumi.

Garsioji *Poddubówek* kaimo gyventoja buvo *Aleksandra Kujalowicz*, mokytoja ir Antrojo pasaulinio karo vokiečių pasipriešinimo judėjimo narė, nužudyta 1940 metais. Be jos, už Lenkiją kovojo ir daugelis kitų kaimo gyventojų.

Kaimas laipsniškai pradėjo keistis. Gyventojai ėmė pirkti pirmus traktorius (*Słyszewscy*) ir televizorius. XX a. septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sandūroje savo veikla regione pasižymėjo *Poddubówek* kaimo žemės ūkio kooperatyvas, kuris vienas iš nedaugelio kooperatyvų buvo įsigijęs javų kombainą.

Po *Dubowo* mokyklos gaisro, kilusio 1984 metais, mokykla buvo perkelta į *Poddubówek* kaimą.

Potašnia (lenk. Potasznia)

Potašnios kaime surastas kardas, datuojamas 10 tūkst. metų p. m. e. Žmonės čia kūrėsi jau viduramžiais.

Suvalkų bažnyčios metrikai mini šią gyvenvietę jau 1721 metais (*Potasna*).

Šio kaimo pavadinimo etimologija susijusi su kalio karbonato (lenk. potaż) šioje vietoje slypinčiais klodais. Išgaunamas kalis buvo naudojamas stiklo, muilo, dažų, gipso liejinių, keramikos dirbinių gamybai ir drobės balinimui. Žemės ūkyje naudojamas kaip trąšos. Ypač XVII ir XVIII a. daug kalio Lenkija eksportuodavo į užsienį.

1775 m. kaime buvo 18 sodybų. 1796 m. čia užregistruota 20 ūkininkų.

1827 metais surašytas 21 namas ir 127 gyventojai.

XIX amžiuje Potašnia vis didėjo ir dėl to buvo sukurta kaimo kolonijos. Suskaičiuoti 33 namai ir 289 žemdirbiai. Caro valdymo laikais, ko gero, žydai turėjo Potašnios kaime savo kalvę. Vėliau išsikėlė į Suvalkus.

Už dalyvavimą Juzefo Pilsudskio nepriklausomybės kompanijoje Dominik Golubek buvo apdovanotas keliolikos hektarų ūkiu *Zdroczysko* kaime (šiuo metu Potašnios dalis). Čia esančios žemės buvo taip pat pasiskirstytos ir kitiems ūkininkams – kariams savanoriams. Kiekvienas iš jų gavo apie 14 ha.

Apie 1918 m. pristatoma gyvenvietė turėjo savo mokyklą. 1921 m. kaime buvo 33 namai ir 194 lenkai katalikai. Tarpukario Potašnioje veikė žemės ūkio kooperatyvas.

Armijos Krajovos narys buvo *Franciszek Jankowski* iš Potašnios kaimo, kuris 1944 m. balandžio 28 d. *Biała Woda* kaime vokiečių nužudytas. Taip pat kiti kaimo gyventojai veikė partizanų grupuotėje.

Elektros linija nutiesta iki kaimo 1961 metais. Pirmą traktorių įsigijo *Stanisław Wasilewski* ir *Antoni Staszkiwicz*. *Wasilewski* turėjo taip pat televizorių.

1964 m. Potašnioje buvo įkurta Ugniagesių savanorių gelbėtojų rinktinė.

2001 m. kaime įrengtas vandentiekis. 2009 m. čia pastatytas pirmas valsčiuje vėjo jėgainių parkas. Šiuo metu Potašnios kaime gyvena 223 žmonės.

Przebród

Przebród kaimo teritorijoje rasta Vakarų baltų pilkapių kultūros paminklų.

Tyrinėto kaimo pavadinimas susijęs su brasta. Tai liudija, kad XVII–XVIII amžių sankirtoje būta čia svarbaus komunikacinio trakto.

Filipowo bažnyčios metrikai *Przebród* kaimą mini dar prieš 1703 metus. Suvalkų krikšto knygose jis paminėtas 1771 metais. 1780 m. kaimas priklausė karališkajai ekonomijai. Po kelerių metų atsirado čia karčema.

1827 m. kaime buvo 18 namų, kuriuose gyveno 111 asmenų.

1863–1864 m. sausio sukilimo dalyvis buvo *Piotr Nej* iš *Przebród* kaimo, kuris caro valdžios įsakymu už tai ištremtas į Sibirą ir dirbo ten mokytoju. Manoma, kad mokėjo net aštuonias kalbas.

XIX a. devintojo dešimtmečio viduryje čia buvo 26 sodybos ir 247 gyventojai. Besibaigiant Pirmajam pasauliniam karui *Przebród* kaimo gyventojai nukentėjo nuo siautusių ispaniškojo gripo pandemijos. Aukų buvo labai daug.

1921 m. *Przebród* kaime suskaičiuota 19 namų ir 108 lenkai katalikai. Tarpukaryje kaimas turėjo taip pat savo mokyklą.

1943 m. vokiečių žandarmerija sušaudė *Przebród* kaime keturių asmenų *Krynicy* šeimą.

Mokykla kaime veikė ir po Antrojo pasaulinio karo. XX amžiaus septintojo ir aštuntojo dešimtmečių sankirtoje savo veikla regione išsiskyrė 1960 m. *Przebród* kaime įkurtas žemės ūkio kooperatyvas, nes jau tuomet turėjo javų kombainą. Iki 1974 m. kaimo kalvei vadovavo Czesław Nej. Po 1975 m. čia pradėta Valstybinio žemės ūkio (lenk. PGR) statyba. Kaime atidaryta parduotuvė.

Ślupie

Senovėje *Ślupie* buvo įsikūrę vakarinėse Vygrių ežero pakrantėse ir su šia vieta neatskiriamai susijusi šios gyvenvietės istorija. Kaimą čia įkūrė Vygrių vie-

nuoliai ir jis buvo vienas iš trijų kamaldulių kaimų, kurie vertėsi žuvininkyste. 1775 m. čia buvo devynios sodybos.

1827 m. gyvenvietę sudarė 11 namų, 63 asmenys ir karčema. Apie 1889 m. Słupie kaime nurodyta 20 namų ir 156 gyventojai.

Reikšmingas šio kaimo istorijoje įvykis buvo sprendimas „perkelti“ jį iš Vygrių ežero pakrančių į Bakalariavos apylinkes (XIX ir XX a. sandūroje). Kaimo gyventojai patys kreipėsi į carą, nes norėjo gauti geresnės žemės žemdirbystei.

Słupie gyvenvietės svarbi pramoga – slidinėjimo trasos. 2009 m., ko gero, senųjų kapinių teritorijoje buvo iškeltas kryžius. Inicatyvą parėmė viršaitis Tadeusz Chołko. Nuo 2014 m. Suvalkų valsčiaus tarybos pirmininku išrinktas Marek Jeromin iš Słupie kaimo.

Sobolevas (lenk. Sobolewo)

Sobolevo teritorijoje surasta Kundos kultūros atstovų stovyklavietės liekanų, kurios datuojamos VIII tūkstantmečio p. m. e. antrąja puse. Naujųjų amžių Sobolevo kaimas įkurtas XVIII a. pirmojoje pusėje. 1775 m. surašymo duomenimis, čia buvo net 37 sodybos.

Staigus gyvenvietės vystymasis prasidėjo XIX a. šimtametyje. 1827 m. Soboleve buvo net 48 namai ir 328 gyventojai. Veikė čia karčema ir geležies liejykla.

1902 m. gyventojų skaičius išaugo iki 600 ir buvo 69 sodybos. Veikė mokykla. Daug žmonių emigravo į JAV.

1921 m. šiuo pavadinimu išvardintos net penkios gyvenvietės: Sobolevo miškų eigulio namelis (1 namas bei 7 gyventojai), Sobolevo miškų urėdija (1 namas bei 5 asmenys), Sobolevo gyvenvietė (1 namas bei 17 gyventojų), Sobolevo kaimas (75 namai, 1 kitoks gyvenamasis pastatas bei 208 vyrai ir 227 moterys) bei Sobolevo-Hamernia gyvenvietė (3 namai bei 19 žmonių). Visi laikė save lenkais. Vienas kaimo gyventojas stačiatikis, likusieji – Romos katalikai.

Prieškariniame Soboleve veikė vandens malūnas.

Fabian Bartoszewicz prisiminė, kad Antrojo pasaulinio karo pradžioje netoliese minimo kaimo nukrito vieno variklio vokiečių lėktuvas. 1939 m. lapkričio 3 d. iš Poddubówek išvežtas Sobolevo kaime žuvo 24-erių Bolesław Myszkowski. Štuthofo koncentracijos stovykloje žuvo taip pat iš kaimo vokiečių išvežtas Józef

Nawrocki. Daugelis kaimo gyventojų kovojo už Lenkiją, ypač AK daliniuose.

Po Antrojo pasaulinio karo ir toliau veikė Sobolevo mokykla ir vandens malūnas prie Juodosios Ančios. 1953 m. čia įsteigta Sobolevo kaimo ugniagesių savanorių gelbėtojų rinktinė. 1981 m. dalis Sobolevo žemių buvo prijungta prie Suvalkų. Sobolevo gyventojai taip pat įamžino popiežiaus Jono Pauliaus II kelionę per šį kaimą 1999 m. birželio mėnesį. Dviejų asfaltuotų kelių kryžkelėje pastatė du kryžius ir akmeninę lentą su užrašu.

Soboleve, netoli Juodosios Ančios, auga senyvas 590 cm apimties trapusis gluosnis. Kaime taip pat išlikusios XIX amžiaus šeimyninės evangelikų kapinės.

Sary Folvark (lenk. Sary Folwark)

Mezolito eroje, t. y. viduriniajame akmens amžiuje (apie 8000–4800 m. p. m. e.), Sary Folwark teritorijoje gyveno senovės žmonės.

Sary Folwark įkurtas apie 1700 metus. Iš pradžių čia buvo tik vienas dvaras. 1827 m. viename dvare gyveno septyni žmonės. XIX a. devintajame dešimtmetyje čia surašyti du gyvenamieji namai, o gyventojų skaičius išaugo iki 13 asmenų. 1902 m. gyventojų surašymo duomenimis, buvo du gyvenamieji namai ir 27 gyventojai.

Prie kelio į Leščeveko (lenk. Leszczewek) kaimą yra lenkų ulono Eugeniuszo Fryndto (Frint) kapas. Jis žuvo nepriklausomybės kovose 1920 metais. Pagal 1921 m. gyventojų surašymą, gyvenvietėje buvo du gyvenamieji namai ir gyveno 13 lenkų katalikų.

Tarpukaryje Sary Folwark buvo svarbi administracinė-turistinė gyvenvietė. Čia visų pirmiausia įkurti nakvynės namai, „Turizmo namai“ (lenk. „Dom Turystyczny“), moderni Marcelio Nenckio instituto Varšuvoje mokslinė-tiriamoji stotis, mokykla ar valsčiaus būstinė.

Antrojo pasaulinio karo pradžioje aplinkinių kaimų sentikiai sunaikino mokslinę-tiriamąją stotį ieškodami ten alkoholinių gėrimų ir vertingų daiktų. Šioje gyvenvietėje vokiečiai turėjo savo tarnybą ir žandarmrijos postą.

Iš Sary Folwark vokiečiai išvežė daugelį ūkininkų ir dalis jų žuvo. Gyvenvietėje taip pat nužudyta daug lenkų.

XX amžiaus penktojo ir šeštojo dešimtmečių sandūroje Stary Folwark kaime veikė mokykla. Apylinkėje garsūs buvo rugpjūčio 15 d. organizuojami kasmetiniai šokiai. Pradžioje gyventojai eidavo į atlaidus Vygrių bažnyčioje, o vakare prasidėdavo Stary Folwark vietovėje šokiai per visą naktį.

Gyvenvietė pradėjo staigiai vystytis XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje. Nuo 1973 m. sausio 1 d. iki 1976 m. Stary Folwark buvo naujai įkurto tokiu pat pavadinimu valsčiaus buveinė. Veikė čia taip pat Lenkijos jungtinės darbininkų partijos valsčiaus komitetas. 1976 m. šis kaimas prijungtas prie Suvalkų valsčiaus, tačiau E. Giereko laikais pastatytas paštas, kooperatinis bankas ir sveikatos punktas. Veikė gerai žinomas restoranas „Sieja“ (*liet.* Sykas), įsikūrė kempingas, prausyklos bei vandens pramogų įrangos nuoma. Kaimo vietovė tuomet pradėjo virsti turizmo centru.

1997 m. pastatytas apžvalgos bokštas. Stary Folwark gyventojai, norėdami įamžinti popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymą Vygrių apylinkėse 1999 metais, ežero pakrantėje pastatė didžiulį akmenį. 2005 m. balandžio 28 d. Stary Folwark valsčiaus sklype buvo pasodinti 27 ąžuolai 27-erius metus trukusiam popiežiaus Jono Pauliaus II pontifikatui įamžinti. Šios akcijos iniciatorius buvo Suvalkų valsčiaus viršaitis Tadeusz Chółko.

Tacievas (lenk. Taciewo)

Tacievo kaimas minimas 1796 metais. Apie 1892 m. čia buvo 27 namai ir 218 gyventojų, 1902 m. – 33 namai ir 265 asmenys.

1918 m. gruodžio pradžioje kaime veikė mokykla. 1921 m. suskaičiuotos 35 sodybos ir 192 gyventojai (lenkai).

1940 m. balandžio mėnesį čia suėmė 21-erių gimnazijos mokinį Stanisławą Sendą, o vėliau nužudė Suvalkuose. 53-ųjų Bolesław Letkiewicz buvo vokiečių išvežtas iš Tacievo kaimo ir žuvo 1943 m. spalio 23 d. Filipów kaime priverstinių darbų metu.

Svarbų kultūrinį ir pramoginį vaidmenį čia atliko kavinė-klubas „Ruch“.

Tartak

Anksčiausiai Tartak minimas 1716 metais. Pagal 1775 m. gyventojų surašymą, kaime buvo tik šešios so-

dybos. Tačiau 1789 m. surašyta jau net 18 sodybų ir 104 gyventojai.

1827 m. duomenimis, kaime buvo 19 namų ir 127 gyventojai. Veikė karčema, vandens malūnas ir lentpjūvė. XIX a. pabaigoje čia įsteigta Huta valsčiaus buveinė. 1902 m. duomenimis, Tartak kaime suskaičiuoti 32 namai ir 219 gyventojų. Valsčiaus vienkompleskinė pradžios mokykla veikė bent iki 1898 metų.

1919 m. vasarą vietovėje veikė lietuvių postas, kurio sunaikinimas buvo Lenkų karinės organizacijos užduotis (1919 m. rugpjūčio 22 d. vakarą). Vėliau postas buvo perimtas Seinų lenkų sukilėlių (kartu su postu Krasnapolyje buvo jų čia 60).

Ir toliau Tartak kaime veikė mokykla. 1921 m. šiuo pavadinimu minimos dvi gyvenvietės: kaimas ir gyvenvietė su malūnu, kur iš viso buvo 20 namų ir 114 gyventojų. Vienas žmogus buvo rusų tautybės ir deklaravo stačiatikių tikėjimą, likusieji – lenkai katalikai.

1930 m. čia įsteigta Nepartinio bendradarbiavimo su vyriausybe bloko (lenk. BBWR) būstinė. 1935 m. organizacijai priklausė 14 narių. Kaime taip pat veikė Rezervistų sąjunga.

XIX ir XX a. sankirta – tai, be jokių abejonių, Tartak kaimo Huta valsčiuje dominavimo laikas. Šiame kaime įrengti svarbiausi administraciniai, teisėsaugos ir švietimo objektai. Kaimas apylinkėje atliko didelį kultūrinį ir ekonominį vaidmenį. Kadangi nebuvo čia bažnyčios, laikui bėgant kaimo svarba pradėjo mažėti. Daugelis institucijų ir tarnybų buvo perkelta į Stary Folwark.

Daug gyventojų veikė partizanų judėjime. Už šią veiklą dalis jų buvo vokiečių nužudyta.

Pokario metais kaime veikė ir Pilietinės milicijos postas.

Šiuolaikinis Tartak vertingas turizmo atžvilgiu. Nuo 1990 m. išsidėstęs prie pagrindinio Vygrių nacionalinio parko turistinio tako. 1997 m. čia pastatytas apžvalgos bokštas.

Trzciane

1727 m. pabaigoje minima Trzciane pieva. Laikui bėgant įsikūrė Trzciane ekonomijos kaimas, kuris minimas 1778 m. Suvalkų parapijos aktuose.

1827 m. pateiktos informacijos liudija, kad kaime buvo 18 namų ir 104 gyventojai.

Apie 1892 m. kaimą sudarė 17 namų ir 150 gyventojų. 19 namų ir 140 gyventojų šis kaimas turėjo 1902 metais, o 1921 m. – 16 namų ir 90 lenkų katalikų.

Tarpukaryje Trzciane kaime veikė Valstiečių partijos skyrius, kuris itin svarbia veikla nepasireiškė.

Po Antrojo pasaulinio karo Trzciane kaimo laukuose pasiliko pavienis rusų karių kapas. Palaidotas čia turbūt tik vienas kūnas.

Iki 1954 m. kaimas buvo Kuków valsčiaus sudėtyje, vėliau prijungtas prie naujai įkurtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 m. panaikinta Wychodne gromada ir Trzciane tapo Kuków-Folwark gromados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Turówka Stara

Kaimas įkurtas XVII ir XVIII a. sankirtoje. Pilypavo bažnyčios metrikai Turówka kaimo gyventojus mini 1708 metais. Gyvenvietė įkurta tarp 1690 ir 1710 metų. Kaimas minimas 1744 m. kaimų, religiniu atžvilgiu priklausančių Suvalkų bažnyčiai, surašyme.

XVIII a. antrojoje pusėje Turówka kaimas buvo karališkose valdose. 1775 m. jame suskaičiuota 10 sodybų. Veikė ir ekonomijai priklausiusi karčema.

Pagal 1827 m. gyventojų surašymą, vietovėje buvo 28 namai ir 165 gyventojai. 1902 m. čia surašyti 25 namai, kuriuose gyveno 269 kaimo gyventojai.

1921 m. kaime buvo 25 namai ir 3 kitokie gyvenamieji pastatai bei 172 lenkai katalikai. Tarpukario Turówka kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas.

Tarp 1921 ir 1927 metų kaimas padalintas į dvi atskiras dalis: Turówka Stara ir Turówka Nowa.

Jan Sienkowski (slapyvardis Wiąz) buvo antikomunistinis partizanas.

2001 m. Turówka Stara kaime įrengtas vandentiekis. Po vienerių metų prie šios stoties prijungta apylinkėje įrengtų 17 km ilgio vandentiekio tinklų.

Turówka Nowa

Turówka Nowa įkurta tarp 1921 ir 1927 metų padalinus Turówka kaimą į dvi atskiras dalis. Jau tuomet kaime gyveno 89 žmonės. Tarpukariu *Turówka Nowa* turėjo Valstiečių partijos skyrių.

1939 m. lapkričio mėnesį iš kaimo buvo vokiečių išvežtas ir koncentracijos stovykloje žuvo ūkininkas

Antoni Szpilmann. 1944 m. spalio mėnesį iš *Turówka Nowa* kaimo buvo paimti kasti šaudymui pritaikytus griovius Czesław Walendzewicz, Piotr Ułanowicz ir Mieczysław Walendzewicz. Visi karą išgyveno. 1944 m. lapkričio mėnesį sovietai iškėlė gyventojus visų pirmiausia į Sobolevą ir Biała Woda kaimą.

Pokario *Kapinių sąrašė...* išvardytas kaime esantis pavienis sovietų kapas. Jame turbūt palaidoti vieno Raudonosios armijos kareivio palaikai.

Kaime veikė keturių klasių pradžios mokykla, Žemės ūkio kooperatyvas ir Kaimo šeimininkų sambūris. 2001 m. čia įrengtas vandentiekis. Didelį vaidmenį *Turówka Nowa* gyvenime atlieka vietinė Ugniagesių savanorių gelbėtojų rinktinė.

Wasilczyki-Gajówka

Tai vienas iš trijų kamaldulių kaimų, kurie vertėsi žuvininkyste. Įkurdami kaimą, kamalduliai pasikvietė deguto gamintojus Wasilczykus. Iš čia ir kilęs kaimo pavadinimas. Ko gero, pirmieji šio kaimo gyventojai giminytės ryšiais buvo susiję su Jan ir Zofia Wasylczykowie, netoliese esančios vietovės *Biała* gyventojais (1720).

Iki pat XVIII a. pabaigos šalia Vygrių išsidėstę Wasilczyki išsaugojo kaimo tradicinės architektūros pobūdį. 1775 ir 1789 metais kaime buvo šešios sodybos.

1827 m. čia nurodyta jau 10 namų, kuriuose gyveno 56 žmonės.

XIX ir XX a. sankirtoje kaime įvyko vienas didžiausių įvykių jo istorijoje. Dar prieš 1902 metus iš Vygrių apylinkių *Wasilczyki* buvo „perkelti“ į Żyliny apylinkes.

Antrojo pasaulinio karo metais Wasilczyki eigulio namelyje buvo apsistojęs vokiečių miškininkas.

Eigulio namelis čia buvo taip pat XX a. septinajame dešimtmetyje. 2002 m. nustatyta, kad Wasilczyki gyvenvietėje nebuvo elektros energijos, eigulio namelis tarnavo Vygrių nacionalinio parko prižiūrėtojams.

Wasilczyki (kaimas)

Pirminis Wasilczyki kaimas buvo įsikūręs Vygrių ežero vakarinėje pakrantėje. Į dabartinę šiuo pavadinimu vietą kaimas buvo „perkeltas“ XIX ir XX amžių sankirtoje. Tarpukaryje tai nebuvo didelis kaimas. Pagal 1921 m. gyventojų surašymą, čia buvo 12 namų bei 77 gyventojai. Antrojo pasaulinio karo metais ir jam pasibaigus veikė lenkų partizanai.

Praėjus vieneriems metams po karo Wasilczyki kaime gyveno 79 asmenys (39 vyrai ir 40 moterų). Visi laikė save lenkais. Įdomus yra faktas, kad šiame kaime slapstėsi paskutinis šiose žemėse Armijos Krajovos pareigūnas – kapitonas Stanisław Malesiński, slapyvardis Liūtas, Tadeusz - Laisvės ir nepriklausomybės sąjungos apylinkės komendantas. Neseniai jo garbei pastatytas paminklas.

1949 m. spalio 15 d., dvi valandos po įsibrovimo į parduotuvę Niemcovizna kaime, antikomunistinio pogrindžio nariai įsibrovė į Adamo Kucharskio (gim. 1899), Kuków valsčiaus viršaičio, butą Wasilczyki kaime. Išlaužę duris iš viršaičio pareikalavo ginklo, pinigų ir dokumentų. Kadangi ginklo ir pinigų tarnautojas neturėjo, prisivartindamas dokumentus ir kasos raktus. Viršaičio atžvilgiu panaudota fizinė jėga.

Nuo 1973 m. sausio 1 d. Wasilczyki kaimas prijungtas prie naujai įkurto Bakalariavos valsčiaus, o po dešimties metų prie Suvalkų valsčiaus. Pasididžiavimą kaimui kelia didelis 261 cm kamieno apimties paprastasis uosis.

Wiatrołuza Pierwsza

1704 m. randame informaciją, kad su „Suvalkų kariais“ Wojciech ir Michał Zdaniuk, Jan Wołyniec ir Wojciech Kwiatkowski buvo sudaryta nuomos sutartis (sandoris) dėl kamalduliams priklausančios deguto krosnies *Wiatrołuza* gyventojams nuomos. Aptariamas kaimas įkurtas 1752 metais.

1827 m. vietovėje buvo 14 namų ir 81 gyventojas. Apie 1880 m. nurodyti čia du namai ir 13 gyventojų.

XIX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje Suvalkų apylinkėje buvo net trys vietovės *Wiatrołuza* pavadinimu. Viena iš jų įkurta Zaboryszki valsčiuje ir Jeleniavo parapijoje (16 varstų atstumu nuo Suvalkų). Arčiau, nes 12 varstų atstumu nuo Suvalkų, įkurtos dvi kitos *Wiatrołuza* vietovės (kaimas ir palivarkas). Priklausė jos Huta valsčiui ir Kolietyko parapijai.

Po Pirmojo pasaulinio karo Huta valsčiuje buvo net trys gyvenvietės šiuo pavadinimu: palivarkas, gyvenvietė ir kaimas. 1921 m. kaime ir gyvenvietėje buvo iš viso 14 namų ir 66 gyventojai. *Folwark Wiatrołuza* buvo tik du gyvenamieji namai ir 9 gyventojai. Visi priskaičiuoti prie lenkų ir katalikų.

1948 m. vasario mėnesį *Wiatrołuza* kaime (Huta valsčiuje) nurodyta karių kapavietė, kurioje palaidota

14 karių. Nors nebuvo tvorelės, kapavietės būklė „gera“. Kapais rūpinosi vietiniai gyventojai. Vėlyvesnis dokumentas mini šiame kaime sovietinių karių kapines, kuriose yra 10-ies rusų karių kapai.

Po Antrojo pasaulinio karo kaimas ir toliau priklausė Huta valsčiui. 1954 m. tapo Kolietyko nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. *Wiatrołuza I* priklausė Stary Folwark valsčiui. Tačiau po trejų metų šis organizacinis vienetas buvo panaikintas ir 1976 m. liepos 1 d. tapo Suvalkų valsčiaus dalimi.

Vygriai (lenk. Wigry)

Dabartinio Vygrių kaimo teritorijoje rasta mezolito laikotarpio, t. y. viduriniojo akmens amžiaus (apie 8000–4800 m. p. m. e.), žmonių pėdsakų. I tūkstantmečio p. m. e. pirmojoje pusėje Vygrių ežero Ordów saloje, ko gero, buvo įsikūrusi gynybinė gyvenvietė.

X–XIII a. rašytiniai šaltiniai nurodo, kad čia gyveno jotvingiai.

Pats Vygrių pavadinimas susijęs su legendiniu Vladislovo Jogailos apsilankymu šiose apylinkėse. Valdovas galbūt sutikęs saloje kelis žmones ir pavadinęs juos lietuvišku žodžiu „vyrai“. Kitame padavime minimas kunigaikštis Vytautas, kuris turbūt sutiko keturis barzdotus vyrus. Paklausęs jų, kas būsią. Šie atsakė jam: „Vyrai“. Tokiu būdu galėjo susiformuoti dabartinis pavadinimas – iš pradžių *Vyru*, vėliau *Vygriu*. Sutikti gyventojai laikomi paskutiniais jotvingiais, kurie žlugus Jotvai (Sūduvai) pasislėpė, tarp kitko, Vygrių saloje. Ežero pavadinimo etimologija gali būti susijusi su minimumu Jogailos arba Vytauto apsilankymu arba su jotvingių žodžiu *vingrus*, kuris reiškia kreivą, vingiuotą ir banguojantį (ežerą). Šio tipo pavadinimai aptinkami lietuvių ir senovės prūsų kalbose (pvz., Vingra, Vingrelis, Vingrė, Vingris). Taip pat, pagal Aleksandrą Połujański, kuris naudojo Vygrių parapijos kunigo Felikso Naruszewicz kroniką, Vygrių pavadinimas kilęs iš lietuviško žodžio *vyrai* (*výrai*). Dluošas ir kiti tyrinėtojai mini formą *Wingri*. Žinomas taip pat rusų kronikoje esantis įrašas *Wikgry*.

Vladislovo IV Vygrių karališkasis dvaras pastatytas 1642 metais. 1661 m. didelė girių teritorija buvo perduota pagal žemės ilgalaikės nuomos sutartį Konskancijai iš Vodinskių Butlerienei. Jos laikais prasidėjo

spartus miškų kirtimas, pradėta lydyti geležį, tačiau nesukurtos nuolatinės gyvenvietės.

1667 m. sausio 6 d. – tai lemiamą data Vygrių istorijoje, nes karalius Jonas Kazimieras su žmona padovanojo salą kamaldulių vienuolynui. Į Vygrius vienuoliai atvyko 1668 metais vadovaujant tėvui Franciszek Wilga. Laikui bėgant buvo pastatytas išpūdingas mūrinis vienuolynas.

Kamaldulių vienuoliai duodavo vienvietes ir tylėjimo įžadus. Kalbėjosi tik būtiniais atvejais, dėvėjo baltus abitus, mokėjo gauti didelį pelną. Kaupdami turtą būdavo negailestingi, dažnai bylinėjosi teisme su savo kaimynais.

Trečiasis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas buvo kamaldulių žlugimo priežastis. Nuo 1796 m. vienuoliams priklausė tik Vygrių pusiasalio teritorija. Po ketverių metų šis vienuolynas panaikintas, o vienuoliai perkelti į Varšuvos Bielianių priemiestį.

Vienuolyno komplekso pastatai 1800 m. buvo paskirti naujai įkurtos Vygrių vyskupijos buveinei. Perėmė ją žinomas pamokslininkas – kunigas Michał Karpowicz. Vyskupijos rūmais tapo pastatas komplekso pietvakarinėje dalyje (šiandien Karališkieji namai). Buvusios foresterijos patalpose įsteigta ligoninė ir įrengtas klebono būstas (Kancelerio koplyčia).

Vietiniai ūkininkai prieštaravo dėl didelių Vygrių mūrinės šventovės išlaikymo išlaidų, todėl ir toliau dalyvavo šv. Mišiose medinėje Magdalenavo (lenk. Magdalenowo) bažnyčioje, nes šventovės remonto darbai nereikalavo didelių piniginių išlaidų.

1824–1830 metais čia veikė infekcinių ligų ligoninė. Nuo 1837 m. buvusio vienuolyno patalpose buvo apsistojusi Carinės Rusijos imperijos kariuomenė.

1821 m. rudenį uraganas nustruskė bažnyčios varinį stogą. Po dvejų metų vyskupijos buveinė buvo perkelta į Seinus. Vygriai liko tik parapija. Prasidėjo laipsniškas vienuolyno komplekso niokojimas.

1827 m. duomenimis, čia buvo tik vienas namas ir penki gyventojai.

Apie 1893 m. Vygriuose suskaičiuota 10 namų, kuriuose gyveno jau 54 gyventojai. 1902 m. kaime buvo keturi namai ir 56 asmenys. Prie Juodosios Ančios veikė tokiu pat pavadinimu malūnas su keturiais gyventojais. Užregistruotas taip pat *Podwigry* kaimas (11 namų ir 34 gyventojai).

Nepaprastai šiltai minimas Vygrių klebonas buvo kunigas Stankaitis (lenk. Stankajtys), kuris valdė parapiją dar „caro laikais“.

Daug žalos padarė Pirmojo pasaulinio karo veiksmai. 1914 m. spalio ir lapkričio mėnesio pradžioje dėl čia vykusių kovų daugelis gyventojų prarado savo namus.

1921 m. kaime buvo 10 namų ir 37 gyventojai – katalikai (14 vyrų ir 23 moterys). 34 iš jų laikė save lenkais, o trys – rusais. Ir toliau gyvavo *Podwigry* kaimas, kuriame suskaičiuota 10 namų ir 49 gyventojai. Tik vienas gyventojas buvo stačiatikis, likusieji – katalikai. Visi deklaravo, kad priklauso lenkų tautai.

Pirmieji Lenkijos valstybės nepriklausomybės metais išaugo viešas susidomėjimas Vygrių komplekso atkūrimu. Suvažiuodavo čia, tarp kitko, tapytojai, literatai ir architektai.

1939 m. rudenį Vygrių buvusio vienuolyno patalpose buvo apsistojęs prieškarinio Bakalariavos kaimo klebonas kunigas Romuald Jałbrzykowski, kuris slapstėsi čia nuo vokiečių. Tačiau 1939 m. lapkričio mėnesį buvo suimtas ir vokiečių *Krzywe* kaime nužudytas.

Antrojo pasaulinio karo metais Vygrių klebonijoje gyveno vokietis Hata. 1943 m. gegužės mėnesį „už barbarišką elgimąsi su lenkais“ buvo nušautas diversijų ir teroro grupės „Kedyw“ patrulio. Vėliau gyveno vokiečių valstybės tarnautojas Hermann Vigura, kuris taip pat buvo nužudytas pogrindyje veikiančios organizacijos.

Antrojo pasaulinio karo veiksmai vėl atnešė žalą vienuolynui. Vygrių klebonijoje įsikūrė vokiečių žandarmerija, o vienuolyno bokšte įrengtas stebėjimo punktas.

Pagal minėto Mariano Jakubowskio prisiminimus, pokario Vygrių vienuolyno vaizdas „tai baisūs griuvėsiai, iš po kurių matosi tik sienų fragmentai“. Aplinkiniai gyventojai bei mokiniai padėjo tvarkyti vienuolyno griuvėsius.

Vygrių ežero ir aplinkinių teritorijų gamtinės savybės lėmė, kad 1975 m. šis vandens telkinys įrašytas į Pasaulio gamtos apsaugos sąjungos (IUCN) vertingiausių pasaulio vandens telkinių sąrašą.

Tarp 1977 ir 1994 metų Vygrių kaime buvo organizuojami Suvalkų vaivados globojami daugiadalykiai susitikimai „Menas ir aplinka“ (lenk. „Sztuka

i środowisko“), po devynerių metų pakeisti į „Kultūrą ir aplinką“ (lenk. „Kultura i środowisko“). Susitikimų organizatorius buvo garsus menininkas Andrzej Strumiłło. Projekte dalyvavo keliasdešimt žinomų Lenkijos ir pasaulio kultūros ir mokslo atstovų (pvz., etnografai, gamtininkai, istorikai, architektai, projektuotojai), tarp kitko: Sokrat Janowicz, Andrzej Wajda ar profesorius Juliusz Bardach. Buvo mokslininkų iš JAV, Prancūzijos, Lietuvos, Švedijos, Japonijos, Vokietijos. Nors Vygrių gyvenvietė išgarsėjo Lenkijoje ir net pasaulyje, ir toliau buvo nedidelis kaimas, kuriame XX šimtmečio devintojo dešimtmečio pradžioje buvę tik 43 gyventojai.

1993 m. į Vygrius atvyko Lenkijos ir Lietuvos premjerai – Hanna Suchocka ir Bronislovas Lubys. Vėliau susitiko čia abiejų valstybių prezidentai – Aleksander Kwaśniewski ir Valdas Adamkus. 1995 m. diskutavo Lenkijos episkopato konferencijos dalyviai. Nuo 1996 m. savo simpoziumus ir seminarus Vygriuose rengia Seinų centras „Paribys – menų, kultūrų, tautų“ (lenk. Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów“). 1997 m. du kartus juose dalyvavo, tarp kitko, Ryszard Kapuściński, Jan Błoński, Tomas Venclova ir Česlovas Milošas. 1999 m. gegužės 16 d. šioje vietoje lankėsi Lenkijos Respublikos prezidentas išėivijoje Ryszard Kaczorowski su šeima. Istoriniu įvykiu tapo Popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymas. Jis atvyko čia iš Elko 1999 m. birželio 8 d.

Wychodne

1727 m. minima Wychodne pieva. Pats seniausias įrašas apie šį kaimą užfiksuotas 1760 metais.

1826 m. čia buvo 28 namai ir 168 gyventojai. XIX a. antrojoje pusėje veikė Kuków valsčius, kurio buveinė buvo Wychodne kaime.

XIX šimtmečio pabaigoje Wychodne kaime jau buvo 32 namai ir 288 gyventojai. Veikė ir valsčiaus mokykla. Antoni Wróblewski iš Wychodne kaimo tai imigrantas, kuris 1913 m. laivu „Imperator“ nuplaukė į JAV.

Wychodne kaimo apylinkėje 1914 m. rugpjūčio 7–10 dienomis atlikti sudėtingi žemės darbai statant gynybinių įtvirtinimų liniją. Gyventojai darbavosi kartu su karininkais.

Pagal 1921 m. gyventojų surašymą, kaime buvo 38 namai ir gyveno 226 lenkai katalikai.

Tarpukaryje Wychodne kaime veikė daugelis svarbių įstaigų ir organizacijų: mokykla, ugniagesių rinktinė, policijos postas, du Šaulių sąjungos skyriai (vyrų ir moterų), Nepartinio bendradarbiavimo su vyriausybe bloko (lenk. BBWR) valsčiaus skyriai, Lenkų karinė organizacija (lenk. POW), Kariuomenės padalinių rezervistai, žemės ūkio kooperatyvas, valsčiaus buveinė.

Okupacijos metais vokiečiai čia įkūrė žandarmerijos postą, kuris buvo užimtas lenkų partizanų.

Jau 1940 m. išvežtas iš čia Czesław Urbanowicz, kuris neišgyveno *Auschwitz* koncentracijos stovyklos. 1944 m. gegužės mėnesį vokiečiai paėmė į nelaisvę Antoni ir Józef Baranowscy. Antoni buvo nužudytas Prostki kaime, o Józef Štuthofo koncentracijos stovykloje. 1944 m. nužudyta taip pat Maria Suchocka, nuo priverstinių darbų mirė Wacław Olszewski, abu iš Wychodne kaimo. Piotr Chmielewski mirė paimtas priverstiniais fortifikavimo darbams.

1945 m. liepos mėnesio Augustavo gaudynių auka tapo Piotr Wasilewski iš Wychodne kaimo.

1945 m. liepos 10–11 d. naktį partizanai užėmė Wychodne valsčiaus pastatą ir sudegino ten saugomus aktus.

„GS“ kooperatyvo parduotuvėje Wychodne kaime apsipirkdavo aplinkinių kaimų gyventojai.

Zielone Kamedulskie

Jau 1692 m. birželio 9 d. Bakalariavoje pakrikštytas berniukas iš *Buda Zielona* kaimo. Nuo 1714 m. gyvenvietė priklausė Suvalkų bažnyčiai.

Dalis *Zielone Kamedulskie* kaimo ūkininkų persikėlė į XVIII a. viduryje besikuriantį *Zielone Królewskie*.

1775 m. čia buvo 29 sodybos. Pagal 1789 m. gyventojų surašymą – 35 sodybos ir 220 gyventojų.

Neigiamai šį kaimą paveikė naujo, trumpesnio kelio, jungiančio Augustavą ir Suvalkus, 1819–1820 metais tiesimas. Kelias ėjo tiesiog iš Ročkų per Rudniki, Bakaniuk, Poddubówek, aplenkdamas *Zielone Kamedulskie*.

1827 m. duomenimis, čia buvo 25 namai ir gyveno 147 žmonės.

Zielone Kamedulskie apylinkėje 1914 m. rugpjūčio 7–10 dienomis atlikti sudėtingi žemės darbai statant gynybinių įtvirtinimų liniją. Gyventojai darbavosi kartu su karininkais.

1921 m. kaime suskaičiuoti 53 namai ir 310 lenkų katalikų. Tarpukaryje Zielone Kamedulskie kaime veikė vienkompleskinė pradžios mokykla ir Valstiečių partijos skyrius, kuris itin svarbia veikla nepasireiškė.

1939 m. vokiečių kariuomenei užėmus šias teritorijas, naciai dėl gretimai esančio aerouosto iškeldino, tarp kitko, Zielone Kamedulskie gyventojus.

Pokario metais kaime veikė Valstybinis žemės ūkis (lenk. PGR). Iki 1954 m. kaimas priklausė Kuków valsčiui ir tik vėliau prijungtas prie naujai įkurtos Wychodne nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. 1968 m. panaikinta Wychodne gromada ir Zielone Kamedulskie tapo Poddubówek gromados dalimi. Nuo 1973 m. sausio 1 d. kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

2016 m. gegužės 13 d. Zielone Kamedulskie kaime atidarytas moderniausias Lenkijoje pakartotinio dujinimo terminalas.

Zielone Królewskie

Tai jaunesnis už Zielone Kamedulskie kaimas, įkurtas XVIII a. viduryje. Pradžioje tai buvo nedidelė medinė gyvenvietė, kurioje ūkininkavo šeši ūkininkai. Kaip nustatė Stanisław Cieślukowski, aptariamas kaimas buvo jau 1754 metais. Kaip pats pavadinimas liudija, jis priklausė Lenkijos karaliui. 1786 m. čia veikė karčema ir alaus darykla.

Pradžioje čia gyveno varovai, kurie iš gaudimvietės ploto suvarydavo žvėris ir saugojo karališkąją girią nuo gamtą alinančio Vygrių kamaldulių intensyvaus ūkininkavimo. Nuo vienuolyno priklausantys valstiečiai be leidimo naudojosi ir grobstė monarcho girias.

Šiam kraštui būdinga tai, kad XVIII a. antrojoje pusėje į Zielone Królewskie kaimą atvyko ateiviai iš Prūsijos. Vokiečių tarp jų buvo nedaug, didesnę dalį sudarė lenkai, kurių protėviai atvyko iš Mazovijos į Alėckos ar Luko (lenk. Ełk) apylinkes. Iš 1815 m. mums žinoma evangelikė Helena Lulisowa iš Zielone Królewskie kaimo, kuri Romos katalikų bažnyčioje Suvalkuose atliko krikšto motinos vaidmenį.

1827 m. čia buvo 15 namų, kuriuose gyveno tik 88 gyventojai. XIX a. dešimtojo dešimtmečio viduryje Zielone Królewskie kaime jau suskaičiuoti 46 namai ir 343 gyventojai. Prie 1902 metų yra įrašas, kad buvo čia 37 namai ir 290 gyventojų.

XIX–XX a. sankirta tai gausios emigracijos į JAV laikotarpis.

Pagal 1921 m. atliktą visuotinę gyventojų ir būstų surašymą, Zielone Królewskie I kaime buvo 23 namai ir 155 gyventojai. Tarp jų aštuoni žmonės – evangelikai, likusieji laikė save katalikais. Visi pasisakė esą lenkų tautybės. Antrosios Žečpospolitos laikais čia veikė vienkompleskinė pradžios mokykla ir veikla nepasižymėjęs Valstiečių partijos skyrius.

1939 m. vokiečių kariuomenei užėmus Suvalkiją, naciai dėl pernelyg arti esančio aerouosto perkeldino ir šio kaimo gyventojus. Apgyvendino juos ūkiuose Krasnapolio, Seinų ir Kolietyko apylinkių sentikių, kuriuos vokiečiai taip pat priverstė palikti savuosius būstus. Laikei bėgant gyventojai sugrįždavo į savo kaimą.

Antrojo pasaulinio karo metu vokiečiai nužudė didelį skaičių šio kaimo gyventojų.

1954 m. rudenį užregistruotos dvi gyvenvietės tuo pačiu pavadinimu (Zielone Królewskie I ir II). Tuomet abu kaimai buvo atskirti nuo Kuków valsčiaus ir prijungti prie Poddubówek nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Zielone I kaimas priklauso Suvalkų valsčiui.

Trečiosios Žečpospolitos laikais šio kaimo gyventojai atsisakė Zielone Pierwsze kaimo pavadinimo ir 2005 m. susigrąžino Zielone Królewskie pavadinimą.

Zielone Drugie

Zielone Drugie kaimas praeityje vadintas taip pat Zielone Królewskie II. Susikūrė iš Zielone Królewskie ir laikui bėgant prie jo buvo prijungtos kitos gyvenvietės.

1911 m. gruodžio 9 d. Zielone Królewskie II vietoje gimė daktaras Piotr Maziewski, kuris 1968–1970 metais buvo būsimo vyskupijos, o vėliau Balstogės arkivyskupijos kapitulos vikaru. Mirė 1991 m. liepos 2 d. Balstogėje.

Atskiras Zielone Królewskie II kaimas įsikūrė XX a. pradžioje (dar prieš 1921 metus). 1921 m. Zielone Królewskie II kaimą sudarė 22 būstai ir 140 gyventojų. Čia gyveno 57 evangelikai ir 83 katalikai. Visi laikė save lenkais.

Apie 1935 m. netoliese Wychodne įkurtos evangelikų kapinės. Tam tikslui iš Penczki šeimos nupirkti du margai žemės.

1937 m. *Zielone Królewskie II* turėjo savo Raitosios kariuomenės parengimo plutoną „Krakusy“. Už jo organizavimą buvo atsakingas Antrasis Grochovo ulonų pulkas. Raitosios kariuomenės parengimo plutonas privalėjo užtikrinti rezervus ir žirgus kavalerijai.

Daugelis kaimo gyventojų dalyvavo 1939 m. gynybinėse kovose už Lenkiją bei veikė lenkų partizanų struktūrose. Vokiečiai išveždavo gyventojus priverstiniais darbams į Prūsiją. Kelis žmones nužudė.

Evangelikai, kurie pasirašė vokiečių tautybės gyventojų sąrašą, deklaravo tuo pačiu savo vokiečių tautybę. Tai apsaugojo juos nuo vokiečių persekiojimų, bet kita vertus jie galėjo būti siunčiami į rytų frontą.

XX a. aštuntojo dešimtmečio viduryje šioje gyvenvietėje svarbus įvykis buvo kunigo vyskupo Mikołajo Sasinowskio – Lomžos vyskupijos ganytojo – apsilankymas.

2006 m. čia buvo 16 žemės ūkių. Witold ir Urszula Grabowsky verčiasi kaimo turizmu.

Žyliny

Yra prielaidų, kad dabartinio Žyliny kaimo teritorijoje buvo įsikūrusi centrinė *Zlińc* pilis (Jotvingių gentis). Jau 1569 m. minimos Žyliny Wielkie ir *Małe* šienaujamos pievos. Jos davė pradžią Žyliny ir *Podżyliny* pavadinimams.

Buda Żyliny kelis kartus mini 1790 metų Bakalariavos metrikų knygos. 1800 m. Žyliny vadinama gyvenvietė. Joje, ko gero, gyveno girininkas.

1822 m. išvardintas Bakalariavos parapijai priklausantis kaimas ir Žyliny urėdija. Po penkerių metų minimas Žyliny kaimas, kuriame buvo penki namai su 29 gyventojais.

1891 m. Žyliny kaime buvo 12 sodybų su 125 gyventojais, 1902 m. – 15 namų ir 110 gyventojų. Čia buvo Žyliny miško gyvenvietė (1 gyvenamasis namas ir 4 asmenys). Netoliese buvo įsikūrusios dvi vietovės *Podżyliny* pavadinimu. Kaime suskaičiuoti keturi namai ir 39 gyventojai. Palivarke tikriausiai buvo tik vienas gyvenamasis namas su 25 gyvenančiais jame asmenimis.

1909 m. pradžioje Piotr Żukowski iš *Podżylin* kaimo buvo sekamas carinės Rusijos valdžios, kuri nustatė, kad jis platinęs tautinę literatūrą bei skleidęs patriotines idėjas. Greičiausiai bendradarbiavo su Nacionalinės demokratijos partija.

Apie Didžiojo karo veiksmus liudija kapai, kuriuose palaidoti trijų rusų karių palaikai, tačiau ši vieta nežinoma.

1920 m. Bolševikų karo dalyvis buvo Bernard Polakowski. 1991 metais jis Lenkijos prezidento dekretu apdovanotas specialiuoju Kryžiumi.

1921 m. čia užregistruota tik 11 namų, kuriuose gyveno 76 asmenys. Tarp jų 47 kaimo gyventojai buvo katalikai, 17 – evangelikų ir 12 – sentikių. Visi deklaravo lenkų tautybę. *Podżyliny* palivarke buvo du būstai ir 18 gyventojų, *Podżyliny* kolonijoje – keturi namai ir 35 jų gyventojai. Visi *Podżyliny* kaimo gyventojai buvo lenkai katalikai.

Tarpukaryje kelerius metus veikė mokykla ir žemės ūkio kooperatyvas. Kunigo Stanisława Szczęsno-wicz iniciatyva 1923 (1924)–1926 metais pastatyta medinė bažnyčia.

1946 m. čia gyveno 111 žmonių. 1948 m. prie vietinės bažnyčios nuspręsta pastatyti medinę varpinę.

Nuo 1973 m. sausio 1 d. Žyliny kaimas prijungtas prie naujai įkurto Bakalariavos valsčiaus, o po dešimties metų prie Suvalkų valsčiaus. Dabar čia įkurta parapija.

1999–2002 m. parapijiečių lėšomis atliktas bažnyčios kapitalinis remontas. Šventovė vis labiau žinoma regione, nes čia gyvas Čenstakavos Dievo Motinos atvaizdo kultas. Apibrėžiama net „Rytų Čenstakava“.

Šiame kaime verta pamatyti patį didžiausią Suvalkijoje (lenk. Suwalszczyzna) ąžuolą, vadinama *Napoleonu*. Jo kamieno apimtis – 6,75 m. Manoma, kad šiam medžiui 900 metų! Iki šiandien nėra aišku, kas jį taip pavadino. Yra teorija, kad tokį pavadinimą sugalvojo tarnaujantys prancūzų cėsoriui senieji girininkai. Senoji legenda sako, kad, ko gero, čia ilsėjosi pats Bonapartas! Šio įvykio nepatvirtina jokie istoriniai šaltiniai, tačiau gyventojai prisimena, kad Napoleonas grįždamas po nesėkmingo žygio į Rusiją ilsėjosi po šiuo ąžuolu ir... valgė viščiuką.

Pabaiga

Galima drąsiai teigti, kad jotvingių laikais tiriamos teritorijos gyventojų gyvenimo centras buvo susitelkęs dabartinio Uosinės (lenk. Osinki) kaimo apylinkėje, kur iki šių dienų išlikę didingi piliakalniai. Naujaisiais amžiais dominavo Vygriai, ypač 1668 metais atkėlus čia

kamaldulių vienuolius. Šioje gyvenvietėje esantis vienuolyno kompleksas atliko didžiulį vaidmenį regiono visuomeniniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime. Kamaldulių valdų dideli plotai buvo valdomi įsteigus palivarkus, tarp kitko, Huta, Kuków, *Nowy Folwark* (šiuo metu Czerwony Folwark) ar Stry Folwark. Tai buvo vienuolyno valdų ekonominiai centrai. 1710–1714 m. pastatius bažnyčią Suvalkuose, o vėliau šį kaimą performavus į miestą (1715–1720), Suvalkų miestas pradėjo užimti vis stipresnę poziciją. XIX a. antrojoje pusėje šioje teritorijoje funkcionavo du kaimo valsčiai: Kuków su buveine Wychodne kaime bei Huta su buveinėmis, ko gero, Huta kaime, vėliau Ryżówka ir Tartak. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje Huta valsčiaus buveinė tapo Stry Folwark. 1954 m. buvo panaikinti du čia veikiantys valsčiai (Huta ir Kuków) ir įkurtos nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos (pvz., Bród Nowy, Wychodne, Nowa Wieś, Sobolewo, Poddubówek, Stry Folwark). Po daugelio administracinių pertvarkymų

nuo 1973 m. sausio 1 d. tiriamą teritoriją įėjo į dviejų valsčių sudėtį: Suvalkų ir Stry Folwark. Po trejų metų Stry Folwark valsčius buvo panaikintas ir nuo 1976 m. liepos 1 d. dalis jo kaimų atiteko Suvalkų valsčiui.

Perskaitę šį leidinį, skaitytojai galbūt prisimins naujų istorinių faktų. Dėl to gali atsirasti naujų įtaigų, pakeitimų siūlymų ar naujų tiriamųjų įžvalgų. Šioje vietoje siūlau įrašinėti arba užrašinėti šios žemės istorijos liudininkų pasakojimus. Manau, kad leidinys reikšmingai prisidės prie kitų šios tematikos leidinių išleidimo.

Tikiuosi, kad ši monografija bent dalinai patenkino Skaitytojų norą pažinti tikrąją praeitį. Jos žinojimas paskatins Gyventojus pajusti stiprų emocinį ryšį su savo kaimais, o tai vėlgi turėtų paskatinti juos imtis visuomeninės veiklos. Šias nuostabias gražias vietas lankančios turistai galės susipažinti su konkrečios gyvenvietės praeitimi.

Autorius: dr Tomasz Naruszewicz

Suvalkų valsčiaus ir Marijampolės savivaldybės kultūros paveldo pažintiniai takai

1. Płociczno – Tartak

Šis pavadinimas kilęs iš slaviškų žodžių „płoc“, „płocica“ ar „płotka“, kurie reiškia kuoją. Netoliese esančiuose vandens telkiniuose šių žuvų buvo gausybė, tačiau nedideliame Płocično ežere jų buvę daugiausia. Manoma taip pat, kad šis pavadinimas kilęs iš žodžio „pła“ – augalo, paplitusio pelkinėse ekosistemose.

Šioje teritorijoje randamos monetos iš Senosios Romos laikų (prieš 2 tūkst. metų).

Płocičnas įsikūrė apie XVII šimtmečio vidurį. Pradžioje tai buvo deguto gamintojų gyvenvietė. 1694 m. Michał Ołów iš *Płociczno Buda* kaimo susituokė su Agnieszka Gryszko iš Suvalkų. Jungtuvės įvyko Bakalariovoje (lenk. Bakalarzewo).

1775 m. čia buvo 14 sodybų. Kaimas priklausė kamaldulių Stary Folwark gyvenvietei.

1826 m. pabaigoje čia minima karčema. Praėjus metams kaime buvo 22 namai ir 118 gyventojų, o 1902 m. surašymo duomenimis, čia būta 40 sodybų ir 308 gyventojai. Veikė ir carinė mokykla.

Apie 1910 m. buvo nutiesta 13 kilometrų Płociczno–Wasilczyki siaurabėgio geležinkelio, kuriuo Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečiai gabendavo į lentpjūvę didelius kiekius medienos.

1921 m. šiuo pavadinimu minimos trys gyvenvietės: Płocično kaimas, Płocično geležinkelio stotelė ir Płociczno-Tartak vadinamas *Podpłociczno*. Kaime užregistruoti 43 gyvenamieji namai ir vienas kitoks gyvenamasis pastatas bei 220 gyventojų. Visi laikė save lenkais ir katalikais. Płociczno-Tartak ir Płocično geležinkelio stotelėje buvo 29 namai ir 133 gyventojai (100 katalikų, 20 stačiatikių ir 13 evangelikų). Tarp jų: 114 deklaravo lenkų tautybę, septyni – baltarusių ir 12 – rusų.

Vėliau čia buvo apgyvendinta apie 200 buvusių ukrainiečių kareivių. Nuo 1920 m. kaime veikė Marcelio Nenckio biologijos tiriamojo darbo instituto Varšuvoje mokslinė-tiramoji stotis. Veikė taip pat mokykla, gaisrinė ir daug patriotinių Lenkijos organizacijų: Šaulių sąjunga, Rezervistų sąjunga, Pučiamųjų orkestras,

1. I pasaulinio karo kapinės Płociczno.

Nuotr. Tomasz Naruszewicz, 2016

2. Tarpukario laikotarpiu veikęs Płociczno lentpjūvės orkestras.

Valstybės priešlėktuvinės gynybos lygos skyrius, Užjūrio teritorijų ir kolonijinės lygos būrelis, Lenkų karinė organizacija ir pan.

XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje kaimas perkeltas šalia Bakarariavos, nes jo vietoje planuota įrengti poligoną, toliau veikė lentpjūvė.

Daugelis Płocično kaimo gyventojų kovojo 1939 m. rugsėjo kovose ginant Lenkiją. Pirmieji Płocično kaimo gyventojų okupantai buvo sovietai, kurie atvyko čia apie 1939 m. rugsėjo 25 d. Vėliau valdžią perėmė vokiečiai. Nužudė nemažai šio kaimo gyventojų, o kitus išgabeno priverstiniais darbams į Prūsiją.

Pasibaigus karui čia veikė stipri antikomunistinė partizanų karinė grupuotė. Kaime buvo privatus Šostakovos restoranas, mokykla, biblioteka, o vėliau ir kavinė-klubas. Svarbi Płocično kaime veikusi organizacija buvo ir vis dar yra Ugniagesių savanorių rinktinė.

2. Płociczno – Osiedle

Płociczno – Osiedle įsikūrė šalia seno kaimo tuo pačiu pavadinimu bei šalia Płociczno – Tartak. Tarpukario laikotarpiu dinamiškai veikianti Płociczno lentpjūvė pritraukdavo nemažai darbuotojų. Tačiau iš pradžių jie gyveno labai vargingomis sąlygomis, t.y. žeminėse (14 darbuotojų šeimų). Kiti gyveno barakuose. Dėl to darbuotojai dažnai sirgdavo, tarp kitko tuberkulioze. XX amžiaus trečiojo dešimtmečio pabaigoje

pradėta statyti namus, vad. „dwojaki” (dviejų patalpų butai). Juose būdavo apgyvendinami visų pirma valdininkai.

3. Statybos darbai tarpukario Płociczno.

XX amžiaus šeštojo dešimtmečio antroje pusėje šalia lentpjūvės esančioje gyvenvietėje, už geležinkelio bėgių buvo pastatyti keturi mūro sienos daugiabučiai, kiekvienas skirtas šešioms šeimoms. Čia taip pat veikė vaikų darželis. Kiti trys daugiabučiai pastatyti šalia lentpjūvės.

Devintajame dešimtmetyje kaime buvo pastatyta Suvalkų valsčiaus kooperatinės prekybos parduotuvė. Joje buvo dvi dalys su atskirais įėjimais į maisto ir pramoninių prekių skyrius. Dažnai buvo jaučiamas prekių stygius. Keli metrai toliau, į buvusią lentpjūvės direktoriaus pastatą buvo perkeltas Sveikatos punktas. Pramo-

gas užtikrindavo „Vygrių“ kinas (vedėjai: Kazimierz Gwiazdowski, vėliau Tadeusz Badowski), svetainė, biblioteka ir klubas-kavinė.

Šiuo metu gyvenvietė greitai plečiasi. Čia apsigyvena nemažai gražios ir ramios vietos trokštančių žmonių.

3. Sobolewo

Sobolevo teritorijoje surasta Kundos kultūros atstovų stovyklavietės liekanų, kurios datuojamos VIII tūkstantmečio p. m. e. antrąja puse. Naujųjų amžių Sobolevo kaimas įkurtas XVIII a. pirmojoje pusėje. 1775 m. surašymo duomenimis, čia buvo net 37 sodybos.

Staigus gyvenvietės vystymasis prasidėjo XIX a. šimtetyje. 1827 m. Soboleve buvo net 48 namai ir 328 gyventojai. Veikė čia karčema ir geležies liejykla.

1902 m. gyventojų skaičius išaugo iki 600 ir buvo 69 namai. Veikė mokykla. Daug žmonių emigravo į JAV.

1921 m. šiuo pavadinimu išvardintos net penkios gyvenvietės: Sobolevo miškų eigulio namelis (1 namas bei 7 gyventojai), Sobolevo miškų urėdija (1 namas bei 5 asmenys), Sobolevo gyvenvietė (1 namas bei 17 gyventojų), Sobolevo kaimas (75 namai, 1 kitoks gyvenamasis pastatas bei 208 vyrai ir 227 moterys) bei Sobolevo-Hamernia gyvenvietė (3 namai bei 19 žmonių). Visi laikė save lenkais. Vienas kaimo gyventojas stačiatikis, likusieji – Romos katalikai. Prieškariniame Soboleve veikė vandens malūnas.

4. Sobolevo malūnas.

Nuotr. Mirosław Surmacz, 2016

Fabian Bartoszewicz prisiminė, kad Antrojo pasaulinio karo pradžioje netoliese minimo kaimo nukrito vieno variklio vokiečių lėktuvas. 1939 m. lapkričio 3 d. iš Poddubówek išvežtas Sobolevo kaime žuvo

24-erių Bolesław Myszkowski. Štuthofio koncentracijos stovykloje žuvo taip pat iš kaimo vokiečių išvežtas Józef Nawrocki. Daugelis kaimo gyventojų kovojo už Lenkiją, ypač AK daliniuose.

Po Antrojo pasaulinio karo ir toliau veikė Soboleve mokykla ir vandens malūnas prie Juodosios Ančios. 1953 m. čia įsteigta Sobolevo kaimo ugniagesių savanorių gelbėtojų rinktinė. 1981 m. dalis Sobolevo žemių buvo prijungta prie Suvalkų. Sobolevo gyventojai taip pat įamžino popiežiaus Jono Pauliaus II kelionę per šį kaimą 1999 m. birželio mėnesį. Dviejų asfaltuotų kelių kryžkelėje pastatė du kryžius ir akmeninę lentą su užrašu.

Soboleve, netoli Juodosios Ančios, auga senyvas 590 cm apimties trapusis gluosnis. Kaime taip pat išlikusios XIX amžiaus šeimyninės evangelikų kapinės.

4. Huta

Anksčiausiai ši gyvenvietė paminėta 1706 metais (*Srebrna Huta*). Ko gero, pavadinimas susijęs su kamaldulių stiklo liejykla (manoma, kad lydyta čia geležis ar net sidabras). Suvalkų bažnyčios metrikose Huta minima 1733 metais. Iki šių dienų būdingas Hutos statinys yra išlikę didingo baroko stiliaus mūriniai vartai. Iš pradžių jie buvo kamaldulių palivarko aptvaro, pastatyto iš plytų apie XVIII šimtmečio vidurį, dalis.

1789 metų sąraše minimas pavadinimas *Huta*. Tuomet tai buvo dvaras, kuriame gyveno 9 gyventojai, vadinamieji ekonomijos žmonės ir panašiai tiek pat tarnautojų. Kamaldulių palivarkas tokiu vardu apėmė tuomet šiuos kaimus: Krzywe, Okuniowiec, Osinki, *Nowa Wioska* ir Leščevą.

5. Kolešne ežeras Hutoje.

Nuotr. Tomasz Naruszewicz, 2016

Nuo 1800 metų senosios kamaldulių žemės tapo karališkosios Prūsijos ekonomijos dalimi. Didesnė kamaldulių turto dalis atiteko Vygrių ekonomijai, kurios buveinė įsteigta *Hutta* palivarke. Priklausantys jai palivarkai buvo išnuomoti. Svarbiausi Vygrių ekonomijos nuomininkai: *Hutta*, Papiernia, Stary Folwark ir *Nowy Folwark* (Czerwony Folwark).

Įdomu, kad „Smuklė su vėjo malūnu“ atsirado Huta kaime jau XIX šimtmečio pirmojoje pusėje.

Iki šių dienų išlikęs *Huttos* dvaras buvo pastatytas XIX amžiaus viduryje panaudojus lauko akmenis ir kalkių skiedinį.

Pasibaigus sukilimui, 1868 m. rugsėjo 23 d. dekretu *Hutta* palivarkas buvo atiduotas carinės Rusijos kariuomenės generolui leitenantui Mikołajui Goneckiui.

Tyrinėta gyvenvietė davė pradžią vietos kaimiškam valsčiui, tačiau su buveine Ryżówka, Tartak, o vėliau Stary Folwark.

Apie 1882 metus *Hutta* palivarkas priklausė *Hutta* valsčiui ir Suvalkų parapijai. Kaime buvo 15 sodybų ir 84 gyventojai. *Hutta* teritorijoje suskaičiuoti net 48 ežerai. 1902 metų duomenimis, čia buvo 5 gyvenamieji namai ir 100 gyventojų.

1921 metais palivarke buvo keturios sodybos ir 91 gyventojas. Visi laikė save lenkais katalikais.

Tarpuokariu Huta turėjo savo mokyklą. Žinome, kad veikė ji čia bent iki 1922 metų. 1930 metais mokyklos jau nebuvo, bet netrukus ji ir vėl atnaujino veiklą. Žymiausi šios mokymo įstaigos mokytojai: Anna Butkiewiczówna (1925, 1926), Zofia Asadowska (1927), Józef Grzejda (1928) ir Zygmunt Stanilewicz (1937).

Antrojo pasaulinio karo metais Hutos turto valdytojas buvo vokiečių Jop. Tuomet vokiečiai iš Suvalkų elektrinės iki Hutos dvaro atvedė elektros energiją.

1944 m. gruodžio 6 d. Hutą perėmė Valstybės izdas ir įkūrė valstybinį žemės ūkį (*lenk.* PGR). Likusią *Huttos* dalį (95,5022 ha) paskirstė tarp 24 šeimų, iš kurių 22 gyveno Mała Huta, dvi ūkininkavo *Hutta* dvare.

Pokario Huta turėjo Žemės ūkio vidurinę mokyklą. Nuo 1950 m. birželio 30 d. iki 1951 m. gegužės 31 d. direktoriaus pareigas ėjo Michał Plak.

6. Aštuonioliktojo šimtmečio vartai Hutoje.

Nuotr. Mirosław Surmacz, 2016

Nuo 1992 metų Huta tapo Valstybės izdo Žemės ūkio turto agentūros nuosavybe. 1993–1996 metais ją nupirko Maciej Kotowicz ir iki šiol čia vyksta tvarkomieji darbai.

Dabartinės Hutos teritorijoje yra dvaro pastatų – sodo kompleksas įtrauktas į saugotinių architektūros paminklų registrą. Jį sudaro: XIX a. vidurio mūriniai dvaro rūmai, XVIII a. mūriniai įvažiavimo vartai, archeologinės Hutos liekanos ir parko fragmentai.

5. Krzywe

Krzywe kaimo teritorijoje rastos vėlyvojo paleolito stovyklaviečių liekanos, datuojamos dar prieš X tūkstantmetį p. m. e. Tai keliautojų, sekusių paskui šiaurės elnių bandas į šiaurę, palikimas.

1700–1701 metų duomenimis, yra išlikusi informacija apie *Krzywa* medžio anglies degimo krosnis. Kitas, su Krzywe ramove susijęs įrašas datuojamas 1707 metais.

1775 m. Krzywe gyvenvietėje buvo 13 sodybų ir ji priklausė kamaldulių *Hutta* palivarkui.

XVIII a. pabaigoje Krzywe kaime buvo 16–17 sodybų. Pagal 1789 m. gyventojų surašymą, čia užregistruota 17 sodybų ir 102 gyventojai. 1796 m. (paskutiniaisiais metais, kai *Huta* palivarkas priklausė kamalduliams) Krzywe buvo 16 ūkių.

Apie 1883 m. tokiu pavadinimu čia buvo dvi gyvenvietės: kaimas ir miško gyvenvietė. Krzywe kaimas buvo vienas iš didesnių apylinkėje (42 namai, 318 gyventojų). Miško gyvenvietėje Krzywe buvo tik vienas namas ir 10 gyventojų. 1902 m. duomenimis, Krzywe

kaime buvo net 49 namai ir 545 gyventojai, o miško gyvenvietėje ir toliau testovėjo tik vienas namas, bet gyventojų skaičius išaugo iki 16 asmenų.

Mokykla Krzywe kaime buvo įkurta 1888 metais. Lankė ją vaikai iš: Krzywe, Mała Huta ir Sobolewo. Prieš Antrojo pasaulinio karo pradžią kaupia čia statybines medžiagas (medieną ir plytas) mokyklos Krzywe kaime statybai. Šiuos darbus sustabdė Vokietijos ir SSRS puolimas prieš Lenkiją. Medieną prarado savo naudingumą, o plytas pasisavino Stary Folwark valsčius ir jo gyventojai.

Taip pat 1921 m. gyventojų surašymas nurodo tokiu pat pavadinimu kaimą ir miško gyvenvietę. Kaime buvo net 48 sodybos ir 281 gyventojas, Krzywe miško gyvenvietėje – trys namai ir 12 gyventojų – visi jie lenkai ir katalikai.

Tarpukariu Krzywe kaime veikė žemės ūkio kooperatyvas. Prieškariu seniūnaičio pareigas ėjo Piotr

Mackiewicz. Tuometinis kalvis buvo Antoni Gryszkiewicz. Jis laikytas savo profesijos specialistu.

Iš Krzywe kaimo būta 1939 m. rugsėjį kareivių: Józef Gałżyn, Antoni Gałżyn, Antoni Bujkowski, Aleksy Bujkowski, Piotr Mackiewicz (šie penki atsirado vokiečių nelaisvėje), Antoni Pilecki, Stanisław Chomicz (žuvo), Władysław Malarewicz ir Wacław Stankiewicz, kuris po rugsėjo pralaimėjimo per Rumuniją, Prancūziją ir Pirenėjus pateko į britų kariuomenę. Žuvo kovodamas už Angliją.

Ko gero, 1940 m. sausio 19–20 d. naktį miške, esančiame rytinėje kaimo dalyje, buvo sušaudytas kun. Romuald Jałbrzykowski, Vygrių dvasininkas ir Bakaliaravos parapijos klebonas.

Krzywe dvaro savininkas Władysław Malarewicz buvo sovietų nužudytas Katynėje. Be to, jo šeima buvo ištremta iš kaimo. Malarewiczų dvaras buvo paskirtas vokiečiui iš Latvijos – Fritzui Beningui, kurį vėliau nužudė partizanai. Vokiečiai atkeršydami nužudė 12 lenkų.

Krzywe kaimo mokykla atnaujino savo veiklą 1944 m. rudenį. 1944 m. lapkričio 2 d. įstaigos direktore tapo mokytoja Maria Rydzewska.

Apie 1960 m. kaime veikė taip pat bibliotekos punktas, kuris priklausė Płociczno gromados viešajai bibliotekai. Tuo metu daug susidomėjimo susilaukdavo keliaujantis kinas, kuris atvykdavo į Płociczno kiekvieno mėnesio trečiadienį.

8. Keliolikos lenkų 1944 m. balandžio mėn. Krzywe įvykdytos egzekucijos vieta.

Nuotr. Tomasz Naruszewicz, 2018

Pokario kaimas priklausė Huta valsčiui, kurio būstinė buvo Stary Folwark. 1954 m. vietovė prijungta prie

7. Kunigas Romuald Jałbrzykowski prieš pat II pasaulinio karo pradžią.

Iš Ewa Urbanowicz albumo

Sobolewo nacionalinės apylinkės (gromados) tarybos. Nuo 1973 m. sausio 1 d. Krzywe priklauso Suvalkų valsčiui.

Šeštojo dešimtmečio pradžioje Jano Stankiewicziaus namuose veikė kaimo klubas. Jaunimas labai mėgdavo leisti čia laiką, nes klube buvo radijo grotuvas ir organizuoti šokiai.

2003 m. Krzywe vietovėje buvo iškilmingai atidengtas paminklas gestapo nužudytoms 1944 m. balandžio aukoms atminti. Iki 2009 m. prie Vygrių nacionalinio parko direkcijos pastato buvo bronzinė paminklinė lenta, skirta prof. Alfredui Lityńskui atminti, kuri vėliau perkelta prie Vygrių muziejaus Stary Folwark vietovėje. Tais pačiais metais minėta me kaime įrengta vandentiekio ir kanalizacijos sistema. 2010 m. Krzywe kaimo apylinkėse atidarytos slidininkų-bėgikų trasos. Tais pačiais metais Lenkijos turizmo organizacija ir Palenkės regioninė turizmo organizacija suteikė Krzywe turizmo informacijos centrui tris žvaigžduotes pagal Lenkijos turizmo informacijos sertifikavimo sistemą. 2017 m. rudenį trijose stovyklavietėse prie Juodosios Ančios upės buvo suremontuoti lauko stalai su suolais bei pastatytos informacinės lentos. Vygrių nacionaliniame parke įrengtos naujos stovyklavietės baidarininkams bei baidarių lieptai.

Didelė Krzywe gyvenvietės įdomybė – paprastas ažuolas. Jo perimetras 391 cm ir aukštis 30 m. Gamtos paminklu pripažintas 1986 metais. Krzywe auga taip pat įspūdingo dydžio pušys.

6. Stary Folwark

Mezolito eroje, t. y. viduriniajame akmens amžiuje (apie 8000–4800 m. p. m. e.), Stary Folwark teritorijoje gyveno senovės žmonės.

Stary Folwark įkurtas apie 1700 metus. Iš pradžių čia buvo tik vienas dvaras. 1827 m. viename dvare gyveno septyni žmonės. XIX a. devintajame dešimtmetyje čia surašyti du gyvenamieji namai, o gyventojų skaičius išaugo iki 13 asmenų. 1902 m. gyventojų surašymo duomenimis, buvo du gyvenamieji namai ir 27 gyventojai.

Prie kelio į Leščeveko (lenk. Leszczewek) kaimą yra lenkų ulono Eugeniuszo Fryndto (Frint) kapas. Jis žuvo nepriklausomybės kovose 1920 metais. Pagal 1921 m.

gyventojų surašymą, gyvenvietėje buvo du gyvenamieji namai ir gyveno 13 lenkų katalikų.

9. Nakvynės namai Stary Folwark sename atviruke

Tarpukaryje Stary Folwark buvo svarbi administracinė-turistinė gyvenvietė. Čia visų pirmiausia įkurti nakvynės namai, „Turizmo namai“ (lenk. „Dom Turystyczny“), moderni Marcelio Nenckio instituto Varšuvoje mokslinė-tiriamoji stotis, mokykla ar valsčiaus būstinė.

10. Hidrobiologinė stotis sename atviruke

Antrojo pasaulinio karo pradžioje aplinkinių kaimų sentikiai sunaikino mokslinę-tiriamąją stotį ieškodami ten alkoholinių gėrimų ir vertingų daiktų. Šioje gyvenvietėje vokiečiai turėjo savo tarnybą ir žandarmrijos postą.

Iš Stary Folwark vokiečiai išvežė daugelį ūkininkų ir dalis jų žuvo. Gyvenvietėje taip pat nužudyta daug lenkų.

XX amžiaus penktojo ir šeštojo dešimtmečių sandūroje Stary Folwark kaime veikė mokykla. Apylinkėje garsūs buvo rugpjūčio 15 d. organizuojami kasmetiniai

šokiai. Pradžioje gyventojai eidavo į atlaidus Vygrių bažnyčioje, o vakare prasidėdavo Stary Folwark vietovėje šokiai per visą naktį.

Gyvenvietė pradėjo staigiai vystytis XX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje. Nuo 1973 m. sausio 1 d. iki 1976 m. Stary Folwark buvo naujai įkurto tokio pat pavadinimu valsčiaus buveinė. Veikė čia taip pat Lenkijos jungtinės darbininkų partijos valsčiaus komitetas. 1976 m. šis kaimas prijungtas prie Suvalkų valsčiaus, tačiau E. Giereko laikais pastatytas paštas, kooperatinis bankas ir sveikatos punktas. Veikė gerai žinomas restoranas „Sieja“ (liet. Sykas), įsikūrė kempingas, prausyklos bei vandens pramogų įrangos nuoma. Kaimo vietovė tuomet pradėjo virsti turizmo centru.

1997 m. pastatytas apžvalgos bokštas. Stary Folwark gyventojai, norėdami įamžinti popiežiaus Jono Pauliaus II apsilankymą Vygrių apylinkėse 1999 metais, ežero pakrantėje pastatė didžiulį akmenį. 2005 m. balandžio 28 d. Stary Folwark valsčiaus sklype buvo pasodinti 27 ąžuolai 27-erius metus trukusiam popiežiaus Jono Pauliaus II pontifikatui įamžinti. Šios akcijos iniciatorius buvo Suvalkų valsčiaus viršaitis Tadeusz Chółko.

7. Vygriai

Dabartinio Vygrių kaimo teritorijoje rasta mezolito laikotarpio, t. y. viduriniojo akmens amžiaus (apie 8000–4800 m. p. m. e.), žmonių pėdsakų. I tūkstantmečio p. m. e. pirmojoje pusėje Vygrių ežero Ordów saloje, ko gero, buvo įsikūrusi gynybinė gyvenvietė.

X–XIII a. rašytiniai šaltiniai nurodo, kad čia gyveno jotvingiai. Vygrių pusiasalyje yra nedidelė *Multer* kalva.

Pats Vygrių pavadinimas susijęs su legendiniu Vladislovo Jogailos apsilankymu šiose apylinkėse. Valdovas galbūt sutikęs saloje kelis žmones ir pavadinęs juos lietuvišku žodžiu „vyrai“. Žinomas taip pat rusų kronikoje esantis įrašas *Wikry*.

Pagal Janą Długošą, jau 1418 metais Rastenburgo (dabar Kętrzyn) komtūro siūsta kryžiuočių ordino riterių grupė

bandė pagrobti šalia Vygrių ežero medžiojantį karalių Vladislovą Jogailą. Apie Vygrius 1500 m. užsiminė taip pat Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras Jogailaitis.

Nežinoma, ar karalienė Bona asmeniškai buvo atvykusi į šį kraštą. Tačiau šiame regiona lankėsi jos sūnus – karalius Žygimantas Augustas.

Vygrių ežere XVI amžiuje veisėsi bent aštuonios gaudomų žuvų rūšys, tarp kitko sykai, seliavos ir tikriausiai margieji upėtakiai. Lašišinių šeimos žuvis dominavo čia iki XIX a. antrosios pusės.

Vladislovo IV Vygrių karališkasis dvaras pastatytas 1642 metais. 1661 m. didelė girių teritorija buvo perduota pagal žemės ilgalaikės nuomos sutartį Konstancijai iš Vodinskių Butlerienei. Jos laikais prasidėjo spartus miškų kirtimas, pradėta lydyti geležį, tačiau nesukurtos nuolatinės gyvenvietės. Ji buvo Liudvikos Marijos Gonzagos dvaro rūmų dama ir tai lėmė, kad Butlerienė gavo aukščiau minimą nuomą.

1667 m. sausio 6 d. – tai lemiamą data Vygrių istorijoje, nes karalius Jonas Kazimieras su žmona padovanojo salą aukščiau minėtam kamaldulių vienuolynui. Konstancija Butlerienė už ilgalaikę nuomą privalėjo mokėti Vygrių kamalduliams 4000 zlotų sumą, kurią anksčiau mokėdavo Karaliaus išdui. Jai mirus, 1682 m. gegužės 27 d. kamalduliai perėmė abi girininkijas, tačiau Butlerienės paveldėtojai gavo prarastų pajamų kompensaciją.

Į Vygrius vienuoliai atvyko 1668 metais vadovaujant tėvui Franciszek Wilga. Vienuoliai apsigyveno

11. Vygrių vienuolyno vaizdas.

Iš A. Wojciechowska albumo

ankstesniame karališkajame Medžiotų dvare. Kaip pabrėžia Maciej Ambrosiewicz, Vygrių pastatų kompleksas – tai puikus ideologijos viršenybės pavyzdys. Kalvos supylimas ir stambios mūro sienos aplink ją statyba anuometiniais laikais buvo milžiniškas užmojis. Aplinkiniai gyventojai tuo pačiu turėjo patirti milžiniškas šios investicijos išlaidas.

Kamaldulių vienuolyno bažnyčia buvo skirta tik vienuoliams. Pamaldose galėdavo dalyvauti tik vienuoliai ir vienuolyno geradėjai, kurie senatvėje pasilikdavo gyventi vienuolyne.

XVII amžiuje bažnyčios ir vienuolynai buvo statomi pagal baroko epochos dvasią. Jie pasižymėjo prabanga, nesuskaičiuojamomis skulptūromis, aukso ir marmūro papuošimais. Jos buvo įrengiamos vadovaujantis aristokratišku prabangumu. Anuometinė bajorija tiesiog dievino prabangiai išpuoštas šventoves. Tai sutapo su kontreformacijos šalininkų veikla, kuri naudojosi baroko menu kovoje su kitatikiais. Gyventojai turėjo žavėtis katalikiškojo baroko didybe ir subtilumu. Pagrindinis Vygrių bažnyčios altorius buvo kuriamas nuo 1720 iki 1740 metų.

Vygrių turtai nešdavo milžiniškas pajamas bei buvo veiksmingai valdomo turo pavyzdys. Vygrių vienuolynas galėjo netgi finansuoti kamaldulių Bieniszewo.

1775 metais vienuoliai mokėdavo už savo vienuolyną 50 zlotų mokesčių. Šalia sparčiai plėtėsi ekonomika. Vygrių vienuolyno vad. „soduose“ dirbo 21 amatininkas. Vygriai buvo pažymėti 1781 m. žemėlapyje. 1789 metais Vygrių vienuolyne gyveno 62 tarnautojai. Netoliese priskaičiuota 31 namas (tarp jų karčema) bei 163 asmenys. Čia taip pat dirbo 6 tarnai.

Trečiasis Lenkijos padalijimas buvo taip pat kamaldulių žlugimo priežastis. Trys šio vienuolyno konventai (Bielanų, Bieniszewo ir Vygrių) atsidūrė Prūsijoje. Sukūrė jie atskirą provinciją. Nuo 1796 metų vienuoliai turėjo čia tikrai Vygrių pusiasalyje esančius plotus. Po ketverių metų šis vienuolynas panaikintas, o vienuoliai perkelti į Varšuvos Bielianų priemiestį.

Vienuolyno komplekso pastatai 1800 m. buvo paskirti naujai įkurtos Vygrių vyskupijos buveinei. Perėmė ją žinomas pamokslininkas – kunigas Michał Karpowicz. Vyskupijos rūmais tapo pastatas komplekso pietvakarinėje dalyje (šiandien Karališkieji namai). Bu-

vusios foresterijos patalpose įsteigta ligoninė ir įrengtas klebono būstas (Kanclerio koplyčia).

1821 m. rudenį uraganas nudraskė bažnyčios varinį stogą. Po dvejų metų vyskupijos buveinė buvo perkelta į Seinus. Vygriai liko tik parapija. Prasidėjo laipsniškas vienuolyno komplekso niokojimas. 1829 metais buvo atliktas bažnyčios remontas, bet nepaisant to, jau po šešių metų valdžia pareikalavo nuimti nuo jos vario skardą ir parduoti ją Augustavo žydams. Vienuolyno akmens apdailos ir puošybos elementų buvo išvežta tarp kitko į Suvalkus.

XIX amžiaus antroji pusė – tai buvusio vienuolyto pastatų tolimesnis niokojimo periodas. Buvo išardomi kiti objektai. Tokiu būdu gautos statybinės medžiagos buvo panaudojamos namams Suvalkuose statyti. Tačiau XIX amžiaus septintajame dešimtmetyje Vygrių bažnyčią pavyko išremontuoti. 1885 metais buvo vykdomi darbai, susiję su sunakintų atraminių sienų atstatymu. Tuomet vierš jų buvo įrengtos iš plytų ažūrinės konstrukcijos baliustrados.

Apie 1893 m. Vygriuose suskaičiuota 10 namų, kuriuose gyveno jau 54 gyventojai. 1902 m. kaime buvo keturi namai ir 56 asmenys. Prie Juodosios Ančios veikė tokiu pat pavadinimu malūnas su keturiais gyventojais. Užregistruotas taip pat *Podwigry* kaimas (11 namų ir 34 gyventojai).

Daug žalos padarė Pirmojo pasaulinio karo veiksmai. 1921 m. kaime buvo 10 namų ir čia gyveno 37 gyventojai – katalikai.

Pirmieji Lenkijos valstybės nepriklausomybės metais išaugo viešas susidomėjimas Vygrių komplekso atkūrimu. Suvažiuodavo čia, tarp kitko, tapytojai, literatai ir architektai. Ieškota galimai investitorių. 1922 metais pradėti bažnyčios, refektoriumo ir eremų atstatymo darbai.

1939 m. rudenį Vygrių buvusio vienuolyno patalpose buvo apsistojęs prieškarinio Bakalariavos klebonas kunigas Romuald Jałbrzykowski, kuris slapstėsi čia nuo vokiečių. Tačiau 1939 m. lapkričio mėnesio pradžioje (sekmadienio vakarą) buvo nacių suimtas. Kaip paaiškėjo, jį atpažino vokiečių karininkas – karo teismo teisėjas, kuris kelias dienas prieš, kunigui dalyvaujant, lankė Vygrių bažnyčią. Dvasininkas vėliau buvo kalinamas Stary Folwark ir Suvalkuose. Kitais metais jis buvo šalia Krzywe kaimo nužudytas.

Antrojo pasaulinio karo veiksmai vėl atnešė žalą vienuolyno kompleksui. Vygrių klebonijoje įsikūrė vokiečių žandarmerija, o vienuolyno bokšte įrengtas stebėjimo punktas. 1944 metų spalio mėnesį šventovės pastatai buvo apšaudyti sovietų artilerijos ir pakartotinai buvo rimtai suniokoti.

Sunkiai pokario metais čia kasmet vykdavo spalvingi Vygrių atlidai (Marijos Magdalenietės ir Žolinė).

Pasibaigus karo veiksams, buvo pradėti bažnyčios ir klebonijos apsaugejimo darbai, kad 1947 m. būtų galima pradėti pastovius statybos darbus.

Tarp 1977 ir 1994 metų Vygrių kaime buvo organizuojami Suvalkų vaivados globojami daugiadalykiai susitikimai „Menas ir aplinka“ (lenk. „Sztuka i środowisko“), po devynerių metų pakeisti į „Kultūrą ir aplinką“ (lenk. „Kultura i środowisko“). Susitikimų organizatorius buvo garsus menininkas Andrzej Strumiłło. Projekte dalyvavo keliasdešimt žinomų Lenkijos ir pasaulio kultūros ir mokslo atstovų.

12. EREMAI Vygrių vienuolynas;

Nuotr. Suvalkų valsčiaus archyvo

Vygriuose nuo 1970 m. iki 1994 m., t.y. iki gyvenimo pabaigos gyveno lietuvis Viktoras Vinikaitis - tapytojas megejas, Vygrių vienuolyno ūkvedys, žinovas ir gidas, vadinamas dar „paskutiniu Vygrių kamalduliu“. Prie įėjimo į Vygrių buvusio vienuolyno kompleksą yra atminimo lenta.

13. Buvęs Vygrių kamaldulių vienuolynas;

Nuotr. Suvalkų valsčiaus archyvo

14. Popiežiaus Jono Pauliaus II malūnsparnio nusileidimo vieta. Vygriai, 1999 m. birželio 8 d.

Nuotr. Suvalkų valsčiaus archyvo

1993 m. į Vygrius atvyko Lenkijos ir Lietuvos premjerai – Hanna Suchocka ir Bronislovas Lubys. Vėliau susitiko čia abiejų valstybių prezidentai – Aleksander Kwaśniewski ir Valdas Adamkus. 1995 m. diskutavo Lenkijos episkopato konferencijos dalyviai. Nuo 1996 m. savo simpoziumus ir seminarus Vygriuose rengia Seinų centras „Paribys

– menų, kultūrų, tautų“ (lenk. Ośrodek „Pogranicze – sztuki, kultur, narodów“). 1997 m. du kartus juose dalyvavo, tarp kitko, Ryszard Kapuściński, Jan Błński, Tomas Venclova ir Česlovas Milošas. 1999 m. gegužės 16 d. šioje vietoje lankėsi Lenkijos Respublikos prezidentas išėivijoje Ryszard Kaczorowski su šeima. Istoriniu įvykiu tapo Popiežiaus Jono Pau-

liaus II apsilankymas. Jis atvyko čia iš Elko 1999 m. birželio 8 d.

15. Popiežiaus apartamentas. Vygriai, 1999 m. birželio 8d.

Nuotr. Suvalkų valsčiaus archyvo

Buvusiame kamaldulių vienuolyne praleido dvi dienas. Jis pasirinko šią vietą, kadangi Suvalkiją (Lenkijos dalyje) pamėgo savo jaunystės metais. Aplinkinius ežerus jis lankė plaukdamas „Serwy“ laivu. Būdamas ministru ir vėliau prezidentu čia mišiose dalyvaudavo Bronisław Komorowski (tarp kitko 2014 metų rudenį). Vygrius pamėgo taip pat garsus aktorius Stanisław Tym, kuris nufilmavo visą eilę savo komedijos „Ryś“ kadru.

Autorius:

dr. Tomasz Naruszewicz

Burdiniškės (lenk. Burdeniszki), 1915

Vygriai (lenk. Wigry).

Fot. Tomasz Naruszewicz, 2011

Vygriai (lenk. Wigry).
Fot. Tomasz Naruszewicz, 2016

Vygriai (lenk. Wigry).
Fot. Tomasz Naruszewicz, 2016

Vygriai (lenk. Wigry).
Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Stary Folvark (lenk. Stary Folwark).

Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Cimochovizna (lenk. Cimochovizna).

Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Potaśnia (lenk. Potasznia).
Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Žyliny.
Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Osowa.

Fot. Tomasz Naruszewicz, 2018

Marijampolės Savivaldybė

Senąją vietos gyventojų kultūrą menantys archeologiniai radiniai, rasti miesto teritorijoje esančiuose Meškučių, Kumelionių piliakalniuose ir senovės gyvenvietėse, liudija, kad šiame krašte jau I a. pr. Kr. gyveno žmonės.

XIII a. daug pilių sudeginta, didelė dalis žmonių išžudyta, likusieji apleido Sūduvą. Daug metų buvo laikoma, kad Marijampolės miestas galėjo išaugti iš Pašešupio kaimo, kuris istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą buvo paminėtas 1667 m. Istorikų daroma ir kita prielaida, kad miesto pirmtakas galėjęs būti Senos Būdės (Stara Buda) kaimas, paminėtas šaltiniuose gerą pusimtį metų vėliau.

1667 metai minimi remiantis istoriko ir kunigo Jono Totoraičio „Sūduvos Suvalkijos istorija“, kai kaimas buvo paminėtas Kauno pavieto mokesčių sąraše. Tačiau dar 1662 m. įrašuose nurodoma, kad 1659–1661 m. buvo mokami mokesčiai kariuomenės reikalams nuo Pašešupio valdos laikytojo Adomo Narbuto ir jo žmonos. Be to, rasta dokumentų, dar 1626 m. mininčių Pašešupio kaimą.

Šiaurės karo metu 1701 m. Marijampolės apylinkės buvo nusiaubtos ir po Prienų pilies sugriovimo į nuošalesnę vietą prie Šešupės atsikraustė grafo G. Butlerio giminė, kuri 1717 m. netoli kaimo įkūrė Kvietiško dvarą ir tapo miestelio įkūrimo iniciatoriumi. Prienų seniūnui Pašešupio vardas nepatiko, todėl jį pervadino Starapole (minima nuo 1736 m.). Besikuriant Starapolei netoliese ėmė augti kitas miestelis (nuo 1756 m. minimas kaip Marijampolė), kurį pastačiusi bažnyčia įkūrė grafienė P. Butlerienė. 1750 m. Prienų seniūnė grafienė P. Butlerienė iš marijonų vienuolyno išrūpino Starapolei kunigą ir tarp Šešupės bei Jevonio upių pastatė

vienuolyną su bažnyčia. XVIII a. bažnytkaimis išaugo į prekybinį miestelį.

1758 m. grafienė P. Ščiukaitė-Butlerienė pasirašė oficialų vienuolyno fundacijos aktą; netrukus buvo pastatytas vienuolynas. Buvo sudaryta bažnytinė jurisdikcija, nurodytos jos ribos: iš vienos pusės teritoriją skailauja Šešupė, iš kitos – nuo miesto malūno iki bravorų – Jevonio upelis, kuris įteka į Šešupę. Anksčiau buvęs Pašešupio kaimas, vėliau Starapolė, fundacijos akte jau vadinamas Marijampolės vardu. Kadangi miesto atsiradimui ir augimui lemiamą įtaką turėjo Marijonų vienuolynas, miesto vardas ir kildinamas iš marijonų.

1792 m. vasario 23 d. Lenkijos karalius Lietuvos Didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis suteikė Marijampolei Magdeburgo savivaldos teisių privilegiją ir herbą. Marijampolė realiai tapo miestu bei svarbiu prekybiniu Užnemunės centru. 1820–1829 m. per miestą nutiestas Peterburgo–Varšuvos plentas ir jo atšaka į Vilkaviškį.

XIX a. pab.–XX a. pr. Rusijos caro valdžiai uždraudus lietuvišką spaudą, Marijampolė tapo Tautinio judėjimo ir Užnemunės švietimo centru. Unikalus vaidmenį šiuo laikotarpiu suvaidino Rygiškių Jono gimnazija. Atgimimą žadino P. Arminas-Trupinėlis, P. Kriaučiūnas, J. Basanavičius, J. Jablonskis, V. Kudirka, K. Grinius, J. Matulaitis-Matulevičius ir daug kitų žymių žmonių. Knygnešiai platino draudžiamą spaudą, veikė švietėjiškos „Sietyno“, „Artojų“, „Šviesos“ ir kitos draugijos.

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu burmistrų J. Siručio, J. Barkausko, A. Staugaičio, J. Mauruko pastangomis miestas naujai išplėstas, jis sparčiai augo. Marijampolė garsėjo spaustuviomis. Leisti 27-ių pavadinimų lietuviški laikraščiai, tokie kaip „Aušrinė“, „Pavasario balsai“, „Gyvenimas ir mokykla“, „Žemė ir laisvė“, bei žurnalai.

Tuo laikotarpiu pastatyti savitos architektūros pastatai: Marijonų gimnazija ir Mokytojų seminarijos rūmai, apskrities ligoninė, parapijos salė, kelios pradžios mokyklos, moderni geležinkelio stotis. Mieste veikė Rygiškių Jono, Marijonų ir Žydų gimnazijos, Mokytojų

seminarija, Realinė mokykla, „Dirvos“ bendrovė, knygas leidusi Marijonų spaustuvė bei Marijonų biblioteka, turėjusi daugiau kaip 60 000 egz. knygų.

Per I ir II pasaulinius karus miestas smarkiai sugriautas. Sovietų okupacijos metais daug gyventojų buvo ištremta į Sibiro lagerius, 1941 m. vokiečiai sunaikino žydų bendruomenę. 1955 m. sovietų primestas Kapsuko vardas Marijampolei neprigijo. 1989 m. pirmo Lietuvoje organizuoto referendumo metu miestui grąžintas senasis vardas – Marijampolė. Net ir sunkiais okupacijų metais jo gyventojai nesiliovė puoselėti architektūros savitumo, stengėsi išsaugoti išlikusią kultūros paveldą ir katalikiškas tradicijas. Atgimimo laikais įsteigtas Krikščioniškosios kultūros centras, vėl pradėjo veikti Marijonų mokykla, Kunigų seminarija (1999–2005 m.), religinės bendruomenės. Tikintiesiems buvo grąžinta Šv. Vincento Pauliečio bažnyčia. 1997 m. gruodžio 18 d. atkurtas Marijampolės miesto istorinis herbas.

Kalbininkui J. Jablonskiui, rašytojui V. Mykolaičiui-Putinui, lietuviybės žadintojui mokytojui P. Kriaučiūnui ir Nepriklausomybės gynėjui R. Juknevičiui pastatyti paminklai, Tauro apygardos partizanų atminimą įprasmino memorialas Vytauto Didžiojo parke. 2009 m. miesto centrą papuošė paminklas „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti. 1009–2009“, o LDK Vytenio bataliono teritorijoje atkurtas prieška-

rinis paminklas kunigaikščiui Vyteniui. 2010 m. parke pastatytas paminklas Lietuvos kunigaikščiui Vytautui Didžiajam.

Marijampolės Šv. Arkangelo Mykolo bazilikoje il-sisi 1987 m. popiežiaus Jono Pauliaus II palaimintuoju paskelbto arkivyskupo Jurgio Matulaičio (1871–1927) palaikai. J. Matulaitis – kol kas vienintelis palaimintuoju paskelbtas XX a. pradžios lietuvis. Netoli esančioje

arkivyskupo tėviškėje Lūginėje pastatyta palaimintojo Jurgio Matulaičio koplyčia. Į Lūginę organizuojami maldininkų žygiai, vyksta dvasinio ugdymo renginiai, skirti jaunimui, šeimoms. 2011 m. rugsėjo 18 d. atidarytas ir pašventintas palaimintojo Jurgio Matulaičio muziejus, įsikūręs Marijampolės Šv. Arkangelo Mykolo bazilikoje ir Marijonų vienuolyne.

Marijampolė kviečia! Susitikime čia

Marijampolės Šv. arkangelo Mykolo bazilika – viena svarbiausių Vilkaviškio vyskupijos bažnyčių. Lietuvos ir kaimyninių šalių piligrimai čia atvyksta pasimelsti prie Palaimintojo arkivyskupo Jurgio Matulaičio kapo.

1750 m. Prienų seniūnė Pranciška Butlerienė pakvietė Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vienuolijos kunigus marijonus, kurie Šešupės ir Javonio santakoje pradėjo statyti bažnyčią ir vienuolyną. Po aštuonerių metų buvo pašventinta medinė Šv. Kryžiaus bažnyčia.

1809 m. kilus gaisrui, bažnyčia sudegė. Naujos mūrinės bažnyčios statyba užtruko, tik po penkiolikos metų ji buvo pašventinta marijonų vienuolijos globėjo šv. arkangelo Mykolo vardu. XIX ir XX a. pradžioje bažnyčia ne kartą plėsta ir puošta. Ji turi neobaroko stiliaus bruožų, yra lotyniško kryžiaus plano, dviejų bokštų su apside.

1934 m. iš Kauno katedros buvo pargabenti ir Švč. Jėzaus Širdies koplyčioje palaidoti arkivyskupo Jurgio Matulaičio palaikai.

1987 m. arkivyskupą paskelbus Palaimintuoju, įrengtas Jo vardo altorius, į kurį perkeltos Palaimintojo relikvijos. Koplyčia pavadinta Palaimintojo Jurgio Matulaičio vardu.

Kitoje, Šv. Onos koplyčioje, ilsisi pirmojo Vilkaviškio vyskupystės vyskupo Antano Karoso palaikai. Bažnyčios šventoriuje palaidoti vienuoliai marijonai ir 1831 m. sukilimo dalyviai.

Bažnyčioje yra XVIII a. pradžioje nutapytas Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslas, kuris garsėjo ne tik malonėmis, bet ir stebuklais. Tai viena didžiausių Vilkaviškio vyskupijos sakralinių vertybių.

1992 m. bažnyčiai suteiktas mažosios bazilikos titulas.

Marijampolės Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo kunigų marijonų vienuolynas

Marijampolės miesto pavadinimas kildinamas iš marijonų vienuolių – Marijonų, Marijos miestas. Pirmieji vienuoliai, įsikūrę mūsų mieste, – Adalbertas Strachas ir Hiacintas Vasiliauskas. Svarbiausi to meto marijonų tikslai buvo pagalba kunigams parapijose, malda už mirštančiuosius ir švietėjiškos veiklos plėtra.

Tik įsikūrę vienuoliai įsteigė pradinę mokyklą, padėjo aplinkiniams kunigams vykdyti misijas ir vesti rekolekcijas.

Po 1863 m. sukilimo marijonų vienuolija Rusijos caro valdžios buvo pasmerкта išnykti. Naikinant vienuolynus, marijonams buvo paliktas vienintelis Marijampolės vienuolynas. Ir tik tam laikui, kol numirs paskutinis vienuolis marijonas. Naujokų priimti nebuvo leista.

1909 m. kunigas Jurgis Matulaitis Varšuvoje paskutinio gyvo marijono vienuolio Vincento Senkaus akivaizdoje slaptai davė marijono įžadus. Labai greitai atsirado daugiau kandidatų tapti marijonais.

1918 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Marijampolė tapo marijonų vienuolijos centru. Tarpukariu čia gyveno ir dirbo daugiau nei šimtas vienuolių. 1922 m. pristačius antrąjį aukštą ir su šventoriumi jungiančią galeriją, vienuolynas įgavo dabartinę išvaizdą. Po metų buvo pastatyta Marijonų gimnazija. Veikė viena

didžiausių šalies bibliotekų, turėjusi apie 50 000 knygų. Marijonai turėjo leidyklą ir spaustuvę, medžio dirbtuves, oranžeriją ir puikų sodą.

Pirmoji ir antroji sovietinė okupacija nutraukė marijonų vienuolių darbus. Lietuvos sovietinė valdžia likvidavo visus vienuolynus, nusavino jų turtą. Iki pat Nepriklausomybės vienuoliai marijonai turėjo gyventi ir dirbti išsisklaidę.

Dabar Marijampolės marijonai tėvai ir broliai ne tik tarnauja Dievui ir Bažnyčiai, bet ir rūpinasi, kaip išsaugoti vienuolijos paveldą, stengiasi, kad jis būtų prieinamas visiems piligrimams iš Lietuvos ir užsienio.

Marijampolės choralinė sinagoga

Po 1894 m. gegužės 26 d. kilusio gaisro buvo nu倪okotas miesto centras ir tuometinė Policijos, dabar P. Butlerienės, gatvė, todėl, atstatant miestą, atsirado erdvė, kurioje iškilo nauja sinagoga. 1899 m. miesto architektas Valerijus Rybarskis parengė maldos namų projektą ir, tikėtina, po metų Marijampolę papuošė gražus statinys.

Sinagoga veikė iki Antrojo pasaulinio karo. Pokariu sovietų valdžia čia įkūrė paruošų sandėlį ir daržovių

parduotuvę. Buvo suniokotas ne tik pastato vidus, bet ir išorė. 1985 m. sinagoga rekonstruota, čia įkurti Marijampolės inžinierių namai, Techninės literatūros biblioteka. Po dešimtmečio šiose patalpose pradėjo veikti Marijampolės apskrities švietimo centras, vėliau - žymios pedagogės, edukologės, tautinės mokyklos koncepcijos kūrėjos Meilės Lukšienės švietimo centras.

2014 m. sinagogoje įsikūrė Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerija. Joje eksponuojami garsiausių išeivijos lietuvių sukurti tapybos, grafikos ir skulptūros darbai.

Prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus

Išlikęs autentiškas pastatas, kuriame 1904–1914 m. gyveno trečiasis Lietuvos prezidentas daktaras Kazys Grinius su šeima. Kazys Grinius – žymus lietuvių tauti-

nio atgimimo veikėjas, švietėjas, knygnešys, publicistas ir varpininkas.

XX a. pradžioje šie namai buvo visos Užnemunės kultūrinės ir politinės veiklos centras. Iš čia plito nacionalinė tautos atgimimo idėja, demokratinės valstybės kūrimo nuostatos, lietuviška kultūra ir kalba. K. Grinius buvo vienas artimiausių Vinco Kudirkos, lietuvių raštijos draudimo metais leidusio laikraštį „Varpas“, bendražygių. K. Grinius neužmiršdavo ir savo tiesioginio gydytojo darbo.

1905 m. Kazio ir jo žmonos Joanos Griniuvienės pastangomis Marijampolėje buvo surengtas pirmasis viešas lietuviškas vakaras, kurio metu suvaidinta Antano Vilkutaičio-Keturakio komedija „Amerika pirtyje“.

1998 m. sausio 2 d. pastate įkurtas memorialinis muziejus, kuriame sukaupiti eksponatai pristato visuomenei šio iškilaus Lietuvos politikos gyvenimo kelią nuo gimimo iki mirties tremtyje, Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Marijampolės Rygiškių Jono gimnazija

Rygiškių Jono gimnazija – seniausia vidurinę išsilavinimą teikianti Sūduvos krašto mokykla, įkurta 1867 m. Iš kitų savivaldybės mokyklų ji išsiskiria ypatingai garsia istorine praeitimi ir puoselėjamomis tautinėmis tradicijomis. Jau XIX amžiaus pabaigoje gimnazija garsėjo kaip lietuviybės židiny. Čia mokėsi kelios dešimtys Lietuvos kultūrai, politikai, ekonomikai nusipelnusių žmonių. Jos šaknys siekia 1840 metus. Po keliolikos metų pertvarkyta į gimnaziją, mokykla tapo išskirtinė tuo, kad pirmą kartą Lietuvoje čia leista į programą įtraukti vieną savaitinę lietuvių kalbos pamoką.

Po 1863 metų sukilimo Rusijos caro valdžia uždraudė lietuvišką raštą ir lietuviškas mokyklas, tačiau Marijampolėje 1867 m. buvo atidaryta berniukų mokykla, kurioje mokyta lietuvių kalbos. Vėliau ji tapo lietuviybės ir nepriklausomybės židiniu.

Iš pradžių mokykla veikė mediniame marijampoliečio Babarskio name. 1870 m. prie Degučių kaimo ribos iškilo nedideli naujos mokyklos mūriniai rūmai. Po septynerių metų dešinioji gimnazijos pastato dalis buvo pailginta, dėl to suiro rūmų proporcijos. Vėliau pristatytame sparne buvo įrengta gimnastikos salė, o apie 1894 m. – pravoslavų koplyčia (vėliau nugriauta). 1957 m. ant seno gimnazijos pastato pradėtas statyti

trečias aukštas. 1979 m. prasidėjo mokyklos kapitalinis remontas ir priestato statyba (darbai baigti 1986 m.).

1871 m. pirmą kartą gimnazijos rūmuose oficialiai nuskambėjo lietuvių kalba. Petras Kriaučiūnas salėje per iškilmingą mokslo metų baigimo aktą lietuviškai perskaitė iš lenkų kalbos išsiverstą eilėraštį.

Gimnazijoje mokėsi: tautinės lietuvių valstybės idėjos autorius Jonas Basanavičius, valstybinio himno autorius Vincas Kudirka, bendrinės lietuvių kalbos kūrėjas Jonas Jablonskis, šeši 1918 m. Vasario 16-osios nepriklausomybės akto signatarai – J. Basanavičius, J. Staugaitis, P. Dovydaitis, J. Vailokaitis, S. Banaitis,

P. Klimas; Lietuvos aviacijos kūrėjas generolas Antanas Gustaitis, Prezidentas Kazys Grinius, palaimintasis arkivyskupas Jurgis Matulaitis. Šią gimnaziją baigė semiotikos mokslo kūrėjas Algis Julius Greimas ir daugybė kitų lietuvybei, kultūrai, literatūrai, mokslui nusipelnusių vyrų bei moterų.

1920 m. gimnazijai buvo suteiktas Rygiškių Jono vardas. Šiuo slapyvardžiu pasirašinėjo kalbininkas Jonas Jablonskis. Sovietiniais laikais mokykla buvo pervardinta Jono Jablonskio vidurine mokykla. Atgavus Nepriklausomybę, 1992 m. vėl sugrąžintas senasis gimnazijos pavadinimas.

Marijampolės cukraus fabrikas

1930 m. buvo sudaryta valstybinė komisija, turėjusi ištirti galimybes auginti Lietuvoje cukrinius runkelius ir pastatyti cukraus fabriką. Komisija nusprendė, kad geriausiai apsimokėtų fabriką statyti Marijampolėje. Tokį pasirinkimą lėmė tinkamos cukriniams runkeliams auginti vietinės žemės ir krašto ūkininkų gebėjimas greitai priimti naujoves.

1931 m. buvo įsteigta bendrovė „Lietuvos cukrus“. Fabriko statyba patikėta lietuvių ir čekų kapitalo firmoms „Markūnas“ ir „Brat“. Per devynis mėnesius Marijampolėje buvo pastatytas ir visiškai įrengtas pirmasis Lietuvos cukraus fabrikas.

1931 m. spalio 15 d. oficialiai pradėta baltojo cukraus gamyba. Pirmuoju direktoriumi tapo Juozas Jankauskas, o vyriausiuoju inžinieriumi – čekas Vladzikas Prochaska.

Cukraus fabrikas plėtėsi: 1932 m. pastatytas medžiagų sandėlis, po metų – runkelių priėmimo stotis, 1935 m. – mechaninės dirbtuvės, fabriko klubo pastatas, kontoros priestatas. 1936 m. pradėjo veikti antrasis cukraus sandėlis.

Per Antrąjį pasaulinį karą fabrikas nukentėjo nuo vokiečių lėktuvų bombardavimo, tačiau greitai buvo atstatytas.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Marijampolės cukraus fabriką ketinta uždaryti, tačiau tam pasipriešino mūsų krašto ūkininkai, ir fabrikas buvo išsaugotas.

2011 m. fabriko prieigose buvo atidengtas paminklas cukriniam runkeliui (skulpt. Tautvilas Pavilionis), bene vienintelis toks pasaulyje.

Autentiškas cukraus fabriko pastatų kompleksas yra tarpukariu dominavusio funkcionalizmo stiliaus pavyzdys, turintis istorinę, technologinę ir architektūrinę vertę. Kalbama, kad Marijampolėje gaminamas cukrus geriausias ne tik Lietuvoje.

Kvietišchio dvaras

Istorikų tvirtinimu, Kvietišchio dvarą 1717 m. pastatė Prienų seniūnas grafas Markas Antonijus Butleris ir jo žmona Pranciška. Jį sudarė mediniai dvaro rūmai, 3 klojimai, 2 klėtys, 3 tvartai, bravoras, grūdų magazinas, vežiminė ir kiti statiniai. Tuo metu dva-

rus statydavo iš pigiausios žaliavos - medienos, todėl pirmieji dvaro pastatai iki šių dienų neišliko. 1738 m. Prienų seniūnijos inventoriuje pirmą kartą paminėtas Kvietiškio dvaro pavadinimas. Remiantis 1782 m. dvaro inventorizacija, galima susidaryti tuomečio dvaro vaizdą: jam priklausė 20 tūkst. ha žemės, 35 kaimai ir 7 kaimai, susiję su miško apdirbimo verslu. 1926 m. vykdant žemės reformą, Kvietiškio dvarui liko tik didžiulė sodyba ir 65 ha žemės. Tais pačiais metais buvo įkurta žemesnioji žemės ūkio mokykla. Po Antrojo pasaulinio karo 45 metus veikė žemės ūkio technikumas. Nuo 2001 m. rugpjūčio 31 d. čia gyvena aukštoji mokykla – Marijampolės kolegija. Istorinę, architektūrinę ir kultūrinę reikšmę turi išlikę medi-

niai dvaro rūmai, pieninė, sandėlis su rūsiu, kluonas, prižiūrėtojo ir kumečių gyvenamieji namai.

Poezijos parkas

1977 m. patvirtintas miesto generalinis planas, kuriame buvo numatyta sutvarkyti teritoriją, esančią tarp Šešupės ir dabartinės J. Basanavičiaus aikštės. 1984 m. prasidėjo parko kūrimo darbai: buvo nugriauti gamybiniai ir gyvenamieji namai, iškirstas marijonų vienuolijos sodas, išvalytas Jevonio upelis, įrengti fontanai, pastatyti dekoratyvūs tilteliai ir suoleliai. Parką papuošė Juliaus Narušio skulptūra „Šešupė“.

1986 m. respublikinis renginys „Poezijos pavasaris“, atkeliavęs į miestą, užsuko į naujai įkurtą parką, taip jam suteikdamas „Poezijos parko“ vardą.

1987 m. parke pasodintas ažuolas tuometinio Kapsuko (Marijampolės) ir Kokolos (Suomija) miestų draugystės 20-mečiui paminėti.

2012 m. parkas buvo rekonstruotas. Po rekonstrukcijos vanduo tapo pagrindiniu parko akcentu - atverta Šešupės upės vaga, įrengti išpūdingi fontanai ir apšvietimas, kelios kamerinių renginių vietos ir amfiteatras. Poezijos parką papuošė

dar viena J. Narušio skulptūra, įamžinusi bardo Vytauto Kernagio dainą „Kaip sirpsta vyšnios Suvalkijoje“. Už jos, pėsčiųjų tunelyje, atsirado marijampoliečių „Veidasienė“ (portretų galerija).

4,36 ha Poezijos parke auga apie šimtas rūšių medžių ir krūmų.

Kačių kiemelis

Miesto pirmąją Starapolę 1739 m. įkūrė grafai Markas Antonijus ir Pranciška Butleriai, o 1750 m. šali-

Tarpukario Marijampolėje buvo sumanyta centrinėje miesto aikštėje pastatyti „Laisvės“ statulą, tačiau įgyvendinti sumanymo nepavyko. Ši idėja prisiminta artėjant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui.

Skulptorius Kęstutis Balčiūnas sukūrė beveik 20 m aukščio, 300 t sveriantį monumentą iš rausvojo granito ir nerūdijančiojo plieno. Keturkampį paminklo pagrindą puošia bareljefai: pirmajame užrašas skelbia „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“; antrajame stovi Krivis prie aukuro ir ažuolo, ša-

mais įsikūrė Marijampolė. Legenda byloja, kad grafiene Pranciška labai mėgusi kates, todėl pertvarkant kiemėlį tarp Kęstučio ir P. Butlerienės gatvių skulptorius Kęstutis Balčiūnas įkurdino tris kates, bežaidžiančias vandens srove. Vėliau kačių pradėjo daugėti. Po kiek laiko Marijampolės svečiai pastebėjo, kad, sugalvojus norą ir paglosčius tris kates, jos išpildo jį. Tik sako, kad suvalkietiškos katės finansinių norų nepildo... Kas ten žino, pabandyti verta.

Paminklas „Tautai ir Kalbai“

2009 m. rugsėjo 6 d. J. Basanavičiaus aikštėje buvo atidengtas paminklas „Tautai, Kalbai. Lietuvos vardo tūkstantmečiui paminėti 1009–2009“.

lia akmuo, išrašytas runomis; trečiasis skirtas Martynui Mažvydui ir pirmajai lietuviškai knygai; ketvirtajame kalbos tėvas Jonas Jablonskis ir Mikalojaus Daukšos Postilės žodžiai.

Pašto pastatas ir Laisvės varpas

Marijampolės paštas pastatytas 1960 m. per karą sugriauto „Varšuvos“ viešbučio vietoje. 1888 m. „Varšuvos“ viešbutyje įvyko I varpininkų suvažiavimas, kuriam vadovavo Vincas Kudirka. Suvažiavimo metu buvo nutarta leisti naują lietuvišką laikraštį. Vienas lietuviškos spaudos draudimo meto ilgiausiai ėjęs literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis laikraštis,

Keturi postamento kampai simbolizuoja keturis Lietuvos regionus. Į viršų kylanti sraigtinė kolona įprasmina sunkų lietuvių tautos išlikimo kelią. Kolonos viršuje – sidabru spindintis raitelis ant žirgo. Žirgas simbolizuoja tautos veržlumą ir jos nenutrūkstantį kelią į ateitį, raitelis – tai laisva tauta, kuri savo rankose laiko pasaulio svertą - ietį – tautos kovos, žodžio ir išlikimo simbolį.

turėjęs labai didelės reikšmės tautinio darbo brandinimui, buvo pavadintas „Varpu“. Tai patvirtina ir viešbučio griuvėsiuose surasta istorinė atminimo lenta, kuri pritvirtinta ant pastato sienos.

1988 m. rudenį, po ilgų sovietinės okupacijos metų, pirmą kartą virš pašto buvo iškelta Tautinė vėliava. 2013 m. rugsėjo 22 d., minint V. Kudirkos laikraščio „Varpas“ 125-ąjį jubiliejų ir Marijampolės sąjūdžio leisto laikraščio „Varpo aidas“ 25-ąją sukaktį, atidengta atminimo lenta, prie kurios pritvirtintas Laisvės varpas.

Violetos Urmanavičiūtės-Urmanos suolelis

Kitaip dar vadinamas „Lakštingalos suoleliu“. 2012 m. rugsėjo 8 d. po pasaulinio garso operos solistės Violetos Urmanavičiūtės-Urmanos koncerto gimtajame mieste buvo atidengtas jos vardo suolelis (skulpt. Kęstutis Lanauskas). V. Urmanavičiūtė gimė 1961 m., mokėsi 2-ojoje vidurinėje mokykloje (dabar Marijampolės R. Stankevičiaus pagrindinė mokykla), studijavo Vilniaus konservatorijos prof. Vlados Mikšaitės fortepijono klasėje, mokslus pratęsė solinio dainavimo klasėje. 1991–1993 m. studijavo Miuncheno aukštosios muzikos mokyklos Astrid Varnay meistriš-

kumo klasėje, kartu lankė operos studiją prie Miuncheno valstybinės operos. Nuo 1993 m. pradėjo operos solistės karjerą Vokietijoje, Šveicarijoje, Prancūzijoje. Laimėjo keletą tarptautinių konkursų, buvo pakviesta debiutuoti Bairoito festivalyje. Solistė dainavo garsiausių pasaulio teatrų scenose – Niujorke, Milane, Miunchene ir kitur, diriguojant garsiausiems pasaulio dirigentams.

Violeta Urmanavičiūtė-Urmana yra apdovanota Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premija. Dainininkei suteiktas Marijampolės garbės piliečio vardas.

Vytauto Didžiojo parkas (Miesto sodas)

Miesto sodas pradėtas kurti apie 1868 m. 1930 m. parkas pavadintas Vytauto Didžiojo vardu. Tarpukariu jis buvo labai populiarus tarp miestiečių. Sovietmečiu parkas apleistas. Tik 1980 m., pastačius paminklą komunistui V. Mickevičiui-Kapsukui, parkas aptvarkytas. Po dešimties metų šis paminklas iškeliavo į Grūto parką. 2003 m. marijampoliečiai Vytautų klubo nariai iškėlė idėją, kad parke būtų pastatytas paminklas kunigaikščiui Vytautui Didžiajam, ir pradėjo rinkti lėšas sumanymui įgyvendinti. 2010 m. gegužės 22 d. idėja

tikslios vietos, kur bus užtvanka, neapsispręsta. Norėta užtvanką įrengti prie Vilkaviškio tilto, tačiau, vienuoliams marijonams nesutikus pigiai parduoti žemę, pasirinkta dabartinė užtvankos vieta. Birželio mėnesį statybos darbai pajudėjo. Nors Marijampolėje tuo metu keitėsi okupantai, tačiau darbai nesustojo. 1942 m. hidroelektrinė pradėjo veikti. Elektrinėje įrengta Kaplano 147 AG vandens turbina ir čekiškas 100 kW galios

virto realybe - rekonstruotame parke atidengtas skulptoriaus Juliaus Narušio sukurtas paminklas Vytautui Didžiajam. Iš granito iškaltą 9 m aukščio monumentą sudaro postamentas ir ant žirgo šuoliuojančio Vytauto Didžiojo figūra.

Senoji užtvanka

1939 m. pabaigoje Marijampolės miesto taryba apsisprendė statyti hidroelektrinę. Kitų metų ankstyvą pavasarį buvo pradėti pasirengiamieji darbai, tačiau dėl

elektros generatorius. Nuisukus karo sėkmei, 1944 m. besitraukiantys vokiečių kareiviai hidroelektrinės vandens turbiną ir generatorius išsprogdino, tačiau užtvanka išliko. Sovietinė valdžia nusprendė atvežti į Marijampolę prancūzišką hidroagregatą iš Kudirkos Naumiesčio. Elektros tiekimas miestui buvo atstatytas. Trūkstant elektros energijos, buvo gautas leidimas iš Vilniaus pargabenti „Fulton“ elektros dyzelį. Pastarasis svėrė 150 tonų, todėl jo pargabenimas ir sumontavimas mieste buvo nemažas iššūkis. Parvežtas įrenginys buvo

sumontuotas ir tik po to aplink jį pastatytas pastatas. Juodojo marmuro lenta „1955“ pastato sienoje įamžino šį įvykį. Pastačius Lietuvoje didžiąsias elektrines, mažosios tapo nereikalingos. Tik 1999 m. hidroelektrinė vėl pradėjo veikti ir gaminti elektros energiją. 2015 m. meno simpoziumo „Malonny – Marijampolė, Londonas, Niujorkas“ metu Niujorke gyvenantis ir kuriantis dailininkas Ray (Rimvydas) Bartkus ant senosios užtvankos hidroelektrinės pastatų nupiešė paveikslą „Tekantis vanduo“.

Būti Marijampolėje ir nepamatyti piešinių galerijos po atviru dangumi – tikra nuodėmė. Šie piešiniai buvo sukurti „Malonny“ simpoziumo metu. Idėja gimė 2011 metų vasarą Jamaikoje, kai R. Bartkus, K. Dolatowski, E. Elysee, I. Bartkus, P. Campbell, A. Kumža nutarė suvienyti įvairių šalių kūrėjų polėkį bendriems darbams ir kasmet susitikti laisvos minties ir fantazijos simpoziumuose, kuriuose atsiskleistų įvairūs menai: dailė, architektūra ir muzika. Kodėl simpoziumo pavadinimas „Malonny“? Atsakymas gan paprastas: kūrinius kūrė menininkai iš Marijampolės (MA), Londono (LON) ir Niujorko – New York (NY). Šis trijų skiemenų žodis pelnė Marijampolėi kultūros puoselėjančio miesto vardą. Atgarsiai apie ypatingus meno kūrinius pasklido po visą Pasaulį.

Apsilankykite ir pamatykite!

Arktika (Ieva Martinaitytė - Mediodia, JAV, 2017 Malonny 4)

Povandenis laivas
(Ray Bartkus, 2016 Malonny 3)

Vartotojiškumas
(Philip Grisewood, Anglija, 2015 Malonny 2)

Emocijų peizažas
(Rachel Price Bacon, Jav, 2016 Malonny 3)

Šv. Jurgis ir Etiopijos karalius
(Eli Elysee, Jav, 2016 Malonny 3)

iUrvo sienos piešiniai
(Michael Kevin Estabrook, Jav, 2015 Malonny 2)

Live for now, die for later
(Vandana Jain, Jav, 2015 Malonny 2),

Pizza Umbrella (The Bbubble Process: Sean Higgins ir Nicholas Rezabek, 2014 Malonny 1),

Stotelė (Ray Bartkus, 2017 Malonny 4)

Kačių sienelė (Meg Regelous, 2017 Malonny 4)

**Praskrendantys paukščiai
(Eli Elysee, Jav, 2015 Malonny 2)**

Pulkas (Will Teater, 2018 Malonny 5)

**Šviesos instaliacijos miesto aikštėje
(Kacper Dolatowski, Ray Bartkus, 2016 Malonny 3)**

Langai (Jeff Woodbury, 2018 Malonny 5)

Emocijų peizažas 2
(Rachel Price Bacon, 2018 Malonny 5)

Do what you can't
(Ignas Vieversys, 2018 Malonny 5)

Sklendimas minia (Ianthe Jackson, 2018 Malonny 5)

Leci n'ėsipas un mur. (liet. Tai n'ėra siena,
Ray Bartkus, 2018 Malonny 5)

Ir be jokios abejonės, būtinai apsilankykite nuosta-
biame Marijampolės kraštotyros muziejuje ir patir-
kite neužmirštamus išpūdžius kelionėje po Miesto
sodą.

Pačiai kelionės po Marijampolę pabaigai, siūlome
patatyti gražiausią geležinkelio stotį Lietuvoje –
Marijampolės geležinkelio stotį!!!

Daugiau informacijos apie lankytinus objektus ir
maršruto žemėlapius rasite www.marijampolestic.
It arba atvykę į Marijampolės turizmo informacijos
centrą, J. Basanavičiaus a. 1, Marijampolė.

Laukiame Jūsų! Susitikime čia!

LIETUVA

Vilkaviškio

MARIJAMPOLĖ

Marijampolės Rygiškių Jono gimnazija

Violetos Urmanavičiūtės-Urmanos suolelis

Marijampolės Švč. Mergelės Marijos
Nekaltojo Prasidėjimo
kunigų marijonų vienuolynas

Poezijos
parkas

Paminklas
„Tautai ir Kalbai“

J. Basanavičiaus a.

Marijampolės Šv. arkangelo Mykolo bazilika

Senoji užtvanka

Pašto pastatas ir
Laisvės varpas

Marijampolės choralinė sinagoga

Kačių kiemelis

Prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus

Teatro

Vytauto Didžiojo
parkas

P. Vaičiūčio

LENKIJA

Marijampolės cukraus fabrikas

Kvietišio dvaras

Plociczno-Tartak gyvenvietė.
Objektas malūnas

Plociczno-Osiedle gyvenvietė.
Objektas Karių kapinės

Sobolewo gyvenvietė.
Objektas vandens malūnas

Stary Folwark gyvenvietė.
Objektas hidrologinė stotis

Krzywe gyvenvietė.
Objektas miškas

Wigry gyvenvietė.
Objektas vienuolynas

Leidėjas
Suvalkų valsčius
Świerkowa g. 45, 16-400 Suwałki

Tom II

ISBN 978-83-920606-6-6 (całość)

ISBN 978-83-920606-4-2